

MARKO MARULIĆ.

JUDITA.

EPSKA PJESMA U ŠEST PJEVANJA.

UREDIO I PROTUMAČIO

MARCEL KUŠAR.

UVODOM POPRATIO

PETAR KASANDRIĆ.

SA OSAM SLIKÂ U SLOGU I PET IZVORNIH UMJETNIČKIH PRILOGA OD OT. IVEKOVIĆA
I CEL. MEDOVIĆA.

ZAGREB 1901.

IZDANJE »MATICE HRVATSKE«.

Bibliothèque Saint Libère

<http://www.liberius.net>

© Bibliothèque Saint Libère 2010.

Toute reproduction à but non lucratif est autorisée.

JUDITA.

U SPOMEN

ČETIRI STOTE GODIŠNJICE

OCA UMJETNOGA HRVATSKOGA PJESNIŠTVA

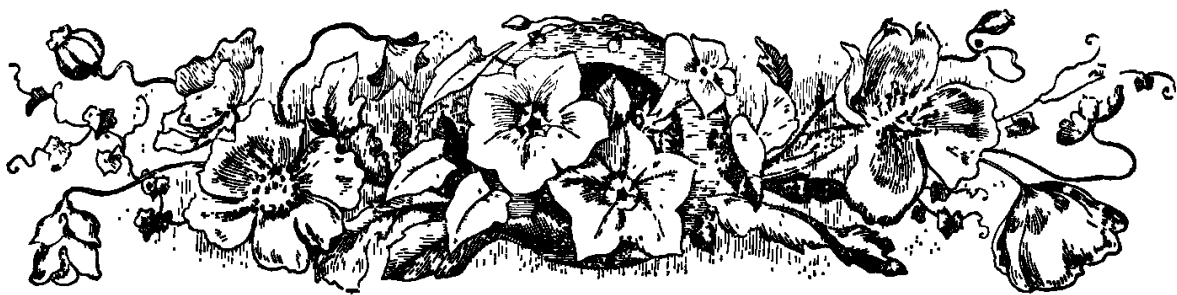
MARKA MARULIĆA

SPLJETU-GRADU

NJEGOVU ZAVIČAJU

POSVEĆUJE

MATICA HRVATSKA.

«Judita», prvo pjesničko djelo Marka Marulića na hrvatskom jeziku, ujedno je i najstariji pjesmo-tvor hrvatski. Njezina posveta, pisana Marulićevu kumu Dujmu Balistriliću, popu i pmanciru spljetskomu, završuje se s dragocjenom zapiskom, po kojoj razabiramo, da je djelô bilo sastavljeno na 22. aprila god. 1501. Hrvati su u istinu i prije toga vremena imali knjiga pisanih svojim jezikom, ali su sve bile namijenjene jedino praktičnim, ponajviše crkvenim svrhama, i bile su pisane nevezanim slogom. Sudeći po riječima istoga Marulića opet iz posvete njegove »Judite«, da je on »historiju« te »svete udovice« sastavio u stihovima »po običaju naših začinjavac (hrvatskih pjesnika)«, bilo je u Dalmaciji i pjesnika hrvatskih prije njega, no njihovim pjesmama zametnuo nam se na žalost svaki trag. Marulićevom se »Juditom« započinje dakle prava hrvatska lijepa književnost, koja je po tom ove godine na 22. aprila doživjela svoju četiri stotu obljetnicu.

Hrvatski narod nije mogao pustiti da mine bez spomena i slave ova znamenita godina u povjesti njegove prosvjete, pak je taj spomen i u Spljetu, rodnom gradu Marulićevu, i u Zagrebu, središtu današnjem svega naroda

hrvatskoga, a i širom cijele domovine hrvatske dostojno bio proslavljen. »Matica Hrvatska« želeći, da bi toj proslavi prinijela i što vidljiviji i trajniji prilog, odluči prirediti u odabranom ruhu novo izdanje »Judite« s opširnim uvodom i tumačem. Uvod je sastavio g. Petar Kasandrić, a jezikoslovni dio i redakcija cijele radnje bila je povjerena g. prof. Marcelu Kušaru. Da bi se poraba knjige što većma olakotila najširemu krugu hrvatskih čitatelja, nastojala su oba trudbenika oko ove knjige, da se i u uvodu i u razjašnjenjima čitaocu podade sve ono, što je za tu svrhu potrebno. Izdanje ovo »Judite« priredjeno je na osnovu dvaju najstarijih izdanja »Judite« od god. 1521. i 1522., — a samoj pjesmi dodan je pri dnu svake stranice podrobni tumač, u kojem se nalaze i neke bilješke samoga Marulića. Napokon je straga za bolje razumijevanje »Judite« pridodan i »Rječnik nepoznatih i neobičnih riječi i značenja«, a uz to su navedene i neke najznatnije osobine Marulićeva jezika.

»Judita« nije samo prva hrvatska nego i najbolja Marulićeva pjesma. Ona, s obzirom na vrijeme, kad je postala, imade svoju nepobitnu pjesničku vrijednost i zanimljivost, pa se je nadati, da će ovako opremljena i razjašnjena naći u opće u hrvatskom narodu, a naročito u njegovu mladjem naraštaju, dosta čitalaca, kako bi se tako ispunilo i proricanje pjesnikovo, da će se ta židovska junakinja u njegovoj pjesmi slaviti, »dokla zemlja ova bude na karte folj slovinjska čtit slova«, — a to bi bio i najbolji način, kojim bi se hrvatski narod mogao odužiti sjeni svojega najstarijega pjesnika.

U Zagrebu, o Božiću god. 1901.

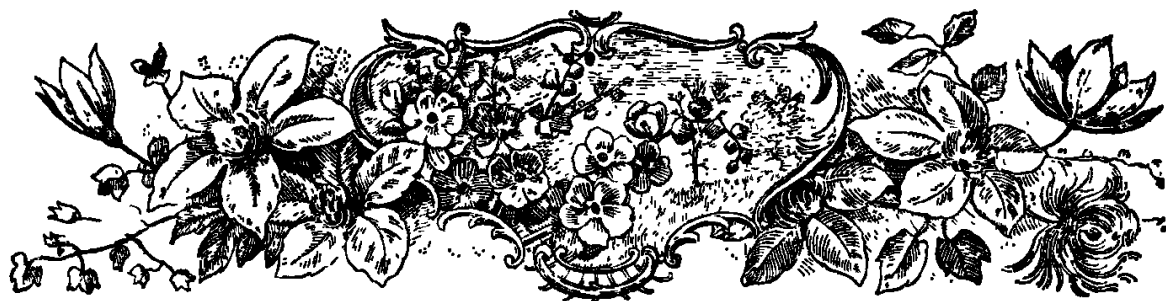
M. H.

MARKO MARULIĆ.

ŽIVOT I DJELA.

NAPISAO

PETAR KASANDRIĆ.

Marko Marulić! Na to ime sa sviju naših krajeva ore se i odjekuju hvalospjevi, a kroz četiri vijeka učenjaci naši i tuđi, iz dalekih zemalja, u jedan glas kliču: Slava! — »Marko Marul oni, komu se svi čude, koga glas svud zvoni«, pjeva sjećajući se njega u »Ribanju« Hektorović; — »Blažen i slovući biti će njega glas — Dokole živući bude hrvackih stas«, kliče u svojim »Planinama« Zoranić; — »S istoka na zapad Marula slava gre«, odazivlje mu se u »Vili Slovinci« Baraković; — »Marulus aeternum diffusus nomen in aevum — Vivere post cineres incipit ecce magis«,¹ pjeva mu nad grobom Natalis; — Levaković ga zove: »post divum Hieronymum Dalmatiae secundam gloriam«;² — Vilim Eisengrein ubraja ga u katalog »doctorum orthodoxae matris Ecclesiae«³ i kaže, da bijaše: »Fidei propugnator acerrimus, princeps suae aetatis Philosophus, poeta gravis et ingeniosus, sacrarum litterarum scientia nemini secundus«; — Mlečić Giuliani u predgovoru »Evangelistarium-a« piše o njemu: da »tamquam lucidum sidus hac nostra aetate enituit«,⁴ i Apostolo Zeno,

¹ »Marulić je ovjekovječio ime i počeo pravo živjeti iza smrti.« — ² »Iza božanskoga Jeronima Dalmacije druga slava!« — ³ »Učiteljâ pravovjerne majke crkve« i kaže, da bijaše »najžešći branič vjere, prvi filosof svojega vremena, uzvišen i uman pjesnik, u znanju svetoga pisma bez premca.« — ⁴ »Kao sjajna zvijezda zasjao je u ovo naše doba.«

po svjedočanstvu Angiola Poliziano i Batiste Pio, ubraja ga u čuvene književnike onoga doba. A najbolju potvrdu svijeh ovijeh pohvala nalazimo, osim što u tolikim izdanjima »Judite«, u činjenici, da mu asketična latinska djela cijene ne samo suvremenici, već se nakon stoljeća preštapavaju, prevode i po više puta izdavaju, talijanski, po želji čuvenog Florentinca Pitti-a, pa njemački, francuski i portugiški.

Ipak o životu takoga čovjeka nama je malo što poznato. Osim mršavijeh vijesti, što nam je ostavio u njegovu životopisu prijatelj mu Franjo Natalis, kojemu humanistično dostojanstvo nije valja da dopuštalo, da nam što potanje o njemu pripovijeda, mi ne znamo gotovo ništa. Natalisu se činilo, čini se, izlišno nabranje privatnijeh Marulićevih doživljaja, ili jer su bili suvremenicima poznati, ili s kakovih obzira prama istim suvremenicima, ili valja da i zato, što su se njemu pričinjale malo znamenite one potankosti, što bi za nas bile dragocjene. Pozniji Marulićevi životopisci nijesu nam iznosili ništa novo, već su naprosto ponavljali Natalisove riječi; niti su, dok je još na vrijeme bilo, nastojali, da što prikupe iz narodnih predaja, da istraže po domaćim arhivima ili u knjižnici jake mu porodice, te se je tako sve izgubilo, sve je propalo.

A to je za nas velika neprilika, jer obilate i točne životopisne vijesti najbolje pomažu proučavanju ljudskih umotvorina; budući da nije moguće razlučiti piščeva djela od svagdašnjih mu prilika života, od uma, od čudi čeljadeta, jer sve to utječe na sama djela.

O samoj Marulićevoj porodici nemamo nego ono mršavijeh i ne sasvim pouzdanih podataka, što ih je Kukuljević popabirčio po spljetskim zapisima i kvadernama. Mi smo nekako bili bolje sreće, te smo došli — dobrotom g. savjetnika J. Alačevića — do nekih starinskih rodovnika Marulićeve obitelji, koji — ma koliko nepotpuni — osvjetljavaju nam, uz neke obiteljske isprave, dajbudi nešto njezinu povjest, i razjašnjavaju neke naslijedjene kreposti našega pjesnika, i donekle utjecaj, što su imale na njega rodbinske predaje, vrline i poroci, obični u njegovoj kući.

Marulićevi — zvani inače Gavosulić, a kasnije Pečenić — dolaze još od trinaestoga vijeka: »Marulorum prosapia — ab Oriente ducta, extendit ramos suos per orbem et in ramis suis fructus honoris et honestatis — Anno Domini MCCXXX. — Arboro descendente di Maruli maschi

spalatini.«¹ Ovo je natpis najsavršenijem rodovniku Marulićeve kuće, sastavljenu 1633. godine. Praotac ove kuće bijaše neki Stjepan, o kome nije ništa poznato; niti se što znade o sinovima, o unucima i praunucima njegovim. U sedmom koljenu dolazi onaj »nobilis ser Marinus de Marulis, quondam ser Balcii de Spalato«,² koji se god. 1470. spominje kao »examinator communis« (općinski pisar javnih isprava). On i dva mu brata, Nikola i Dujam, umriješe prije 1488. godine, a nadživi ih brat Ivan, slabouman, koga majka Mandaljena u svojoj oporuci 25. augusta god. 1488. stavlja sa sinom mu Jerkom pod skrbništvo. Po toj se oporuci vidi, da se Marulićevi u ono doba zvalu nadimenom: Gayosulić. Slaboumni Ivan i sin mu Jerko stavljeni su pod stitništvo onog Jurja de Marulis, koji bijaše »decretorum doctor« i kanonik spljetski, koga i Kukuljević spominje, i koji je bio, po nekim ispravama, nezakoniti sin Ivana, a po drugima — što je vjerojatnije — posinak udovice Mandaljene. Ivan je imao, osim sina Jerka, dvije kćeri: Katarinu i Klaru; ova se godine 1507. uda za Franja Natalisa, prijatelja i životopisca Marka Marulića, a dobi tom prigodom od brata 600 zlatnijeh dukata za dio, što joj pripadaše od babina imutka.

Pradjed našega pjesnika, Petar, imao je uz tri sina kćer Miru (Michu) koludricu, a djed mu, Marko, dva sina: Nikolu i Petra, i pet kćeri, od kojih treća, Nikolota, udje takodjer u samostan sv. Benedikta. O tom Marulićevu djedu (Bull. Archeol. 1900., str. 171) doznajemo, da se je bavio — čini se — i novčanim poslima. Majka Katarine, žene Ivana Nelipića, cetinjskoga kneza i bana Hrvatske i Dalmacije, bila je založila u njega nešto srebrna posudja za malu svotu od 371 lire i 10 novčića, te kad je 1436. godine s njegove tražbe spljetski konte Andrija Gritti pozvao kneza Angjela Frankapana, zeta dužnice, da potakne punicu na isplatu, ovaj odgovori glasniku: »Vade et revertere, quia si stares usque per totam diem crastinam, non trahebis responsum.«³ Djed našega pjesnika u kodicilu k svojoj oporuci, 4. julijsa god. 1456., kaže o sebi, da je od Marulićeve kuće, nazvane Pečenić.

Markov otac Nikola, kojega Natalis zove »virum non modo

¹ »Rod Marulića polazi s istoka i grane svoje širi svijetom i na granama svojim plodove časti i poštenja; godine Gospodinove 1240. — Rodovnik spljetskih muških Marulića « — ² »Plemeniti gospodin Marin Marulić, pokojnoga gospodina Balcija iz Spljeta.« — ³ »Podji natrag, jer da stojiš i cijeli sutrašnji dan, ne ćeš dobiti odgovora.«

moribus et liberalibus studiis excultum, sed studiosorum quoque omnium fautorem praecipuum, Reipublicae quoque suae defensorem acerrimum«,¹ bijaše općinski odvjetnik spljetski, i spominje se u kvadernama kao: »nobilis vir ser Nicolaus Pecenich de Marulis, Procurator de Spalato«. ² Žena mu bijaše Dobrica, kći spljetskog vlastelina Lava degli Alberti, i sestra zlatnog viteza Ivana Lava Albertija. Jedini mu brat Petar, ne Luka, kako Kukuljević piše, bijaše oženjen Jakobinom Papalijevom, i s njom porodi tri sina, Jerolima, Dujma i Marka, i pet kćeri, od kojih dvije, Julica i Jerka, priljubiše samostanski život.

Jerolim, koji je morao otploviti put Istoka na spljetskoj galiji, na kojoj Dujam Papali bijaše »sopracomito« (zapovjednik), napisao svoju oporuku na 16. augusta god. 1471., a sva je prilika, da je tamo poginuo, jer oporuka bi otvorena poslije njegove smrti, na 8. oktobra god. 1474.

Nikola Marulić, otac našega Marka, osim njega, koji po rodovniku kao da mu nije bio prvi, nego drugi sin, imao je još pet sinova: Aleksandra, Valerija, Petra, Ivana i Šimuna, koji su svi spomenuti u spljetskim kvadernama, prvi kao »consiliarius communis« (općinski vijećnik), a ostali kao »examinatores« (pisari javnih isprava); a uz ove sinove imao je i kćer Biru, koludricu u samostanu svetoga Benedikta.

Markov brat Aleksandar bijaše oženjen Klarom, kćerju Zancija degli Alberti; umrije 1533. godine, i ostavi za sobom petero djece. Valerij, oženjen Jelenom de Cindris, služio je u mletačkoj mornarici, a 1503. godine bijaše »sopracomito« (zapovjednik brodovlja), te vršeci službu svoju umrije prije vremena na 8. augusta 1520. godine. Ovaj kao da nije imao sa svojom ženom poroda, već s nekom sluškinjom Katušom, o kojoj je govora u oporuci i kodici Markovu. S njom porodi nezakonitog sina Antuna i nezakonitu kćer Biru, koju on sam u svojoj oporuci od 1518. godine zove ženinom (»di mal' affare«). — Petar, oženjen Jelenom degli Alberti, i brat mu Ivan bijahu takodjer »sopracomiti« na mletačkim galijama. Šimun služio je junački u konjici mletačkoj, te povrativši se uz počasti kući nakon malo vremena promijeni svijet

Ovo je u kratkim i krupnim crtama povjest Marulićeve porodice, u kojoj, ako i izbijaju mnoge vrline i poroci, općeniti i zajednički

¹ »Čovjekom ne samo čudorednim i naobraženim plemenitim naukama, već takodjer osobitim zaštitnikom sviju ljudi od nauke i najrevnijim braniteljem republike.« — ² »Plemeniti čovjek gosp. Nikola Pečenić Marulić, odvjetnik spljetski.«

svima vlasteoskim obiteljima u dalmatinskijem gradovima srednjega vijeka, ipak prevladjuju određene karakteristične crte, koje se s nekom dosljednošću pojavljuju gotovo u svakom koljenu Marulićeve porodice. Spljetska vlastela, kao u opće plemići u svim primorskim gradovima Dalmacije, sačinjavahu neko društvo odlično, ponosito, moćno, koje u svojim šakama držaše svu vlast, osim vrhovne, koja bijaše uvijek u rukama mletačkog konte ili kapetana. Oholi sa svojih povlastica, i ako ne zazirahu uvijek od prostoga puka, ipak ih sam njihov društveni položaj od njega dijeljaše i odbijaše. Gradjanstvo i puk ih u opće gledahu preko oka, s jedva zatajenom mržnjom, koja, i ako ne uvijek opravdana, znala bi kadgodj buknuti silovito.

I.

Kad se Marko Marulić rodi (god. 1450.), grad Spljet (sl. I.) je već od trideset godina bio pod mletačkim gospodstvom. Prije nego se predao Mlecima, i od nevolje stavio, kako Zoranić piše, pod zaštitu »kreljuti slavnoga, zlatoga i pravednoga lava«, upravljajući gradom zbor od sto vijećnika, izabranijeh između najčestitijih stanovnika Spljeta, od svake ruke, bez razlike staleža; ali god. 1420., kad ga Mlečići primiše u posjed, vijeće bijaše spalo na samo 44 člana; jer neki pomrli, a neki od inata ne htjeli više u nj pristupiti. Oni, što ostadoše, zamoliše mletački senat, da im bude priznato nasljedno plemstvo, i da oni sami mogu upravljati javnim poslovima, te da pučani budu isključeni od uprave. Mletačka vlada na to pristade, potvrdi sve stare povlastice, dopusti, da se grad upravlja po statutu od 1312. godine, priznade spljetskim plemićima potpunu samosvojnost u unutrašnjoj upravi, i ako je kasnije dobro potkresa i oklaštri.

I tako se moglo kazati o Spljetu ono, što Hanibal Lucić s pohvalom pjevaše o Dubrovniku:

Gdi no i sud daju plemeniti i čast,
i na sag sidaju i svu imaju vlast.
Ostaloga puka, kako se pristoji,
svaka vrst i ruka u posluh sva stoji.

I zbilja spljetska vlastela imahu u rukama svu vlast. Prve časti u općinskoj upravi bijahu njihove. U veliko vijeće primahu se svi

plemići uz uvjete, propisane u statutu, a njihov je glas odlučivao u svakom pitanju. Oni bijahu prosti svakog poreza i nameta, i još uživahu neke osobite povlastice pri prodaji svoga vina; bijahu prosti dužnosti da primaju na konak vojnike u ratno doba, a mogli su u nekim slučajevima nametati i građanskoj ruci vojničku službu. U javnom životu uživahu svaku prednost nad ostalim građanima; u javnim svečanostima: na mlado ljeto, na zadnji pokladni četvrtak, na dan sv. Dujma, imahu pravo da učestvuju u crkvenim obredima uz neke određene počasti. Suci, četiri na broju, koji se svaka tri mjeseca mijenjahu, te su uz mletačkog »konta« krojili pravdu u građanskim i kaznenim parnicama, bijahu plemići. Plemići bijahu »examinatores«, koji pisahu javne isprave uz određenu nagradu; plemići općinski odvjetnici, plaćeni od općine, koji su imali braniti siromake; plemići zastupnici skladišta »Fontico«, koji uz jednaki broj građana upravljahu dotičnim imutkom; plemići skrbnici manastira koludricâ sv. Rajnerija i sv. Marije; plemići procjenitelji nekretninâ, koji birahu za to stalnu pristojbinu; plemići nadglednici tezulja i mjerâ, i oni, koji su na dobre mirili susjede zavadjene oko medja i zemalja; plemić blagajnik, koji je još birao pristojbine za gradnju zvonika; plemić pobirač desetine, — jednom riječju sve najodličnije i najbolje naplaćene časti bijahu u rukama plemstva.¹

Pučka ruka, stavljena na stranu, da se ogradi, koliko joj bijaše moguće, protiv samosilja plemića, bijaše sastavila neki zbor građanâ i pučanâ (»università di cittadini e popolo«) i tu stvorila neke naredbe i neke časti, kojima bijahu priznata neka mršava prava; ali je ostajala uvijek na milost i nemilost plemstva. Građani i pučani osjećali su se nešto slobodniji jedino u svojim bratovštinama, u kojima uz pobožne svrhe gojahu takodjer neke svjetske interese svog staleža. Pučani spljetski bi se sastajali u crkvama svojih bratovština, da vijećaju o zajedničkim probicima, o javnim stvarima, koliko se njih ticahu, i da se medju sobom jadaju na plemićke zulume, a kadgodj i da se rote. Tako braća Gospe od Zvonika, baš kad su našem Maruliću Gjurgjevi dni cvali, sastajahu se u svojoj crkvi »ad francas portas super fortilitio, quod est instar castelli«,² što nije bilo po čudi spljetskim plemićima, koji se potužiše na mletački senat, predočivši mu sve opasnosti ovakijeh sastanaka. Ali

¹ Iz izvornijeh spisa u starom arhivu dalmat. namjesništva i iz podataka g. savjetnika Alačevića. — ² »Kod slobodnih vrata nad utvrdom, koja je poput tvrđjave.«

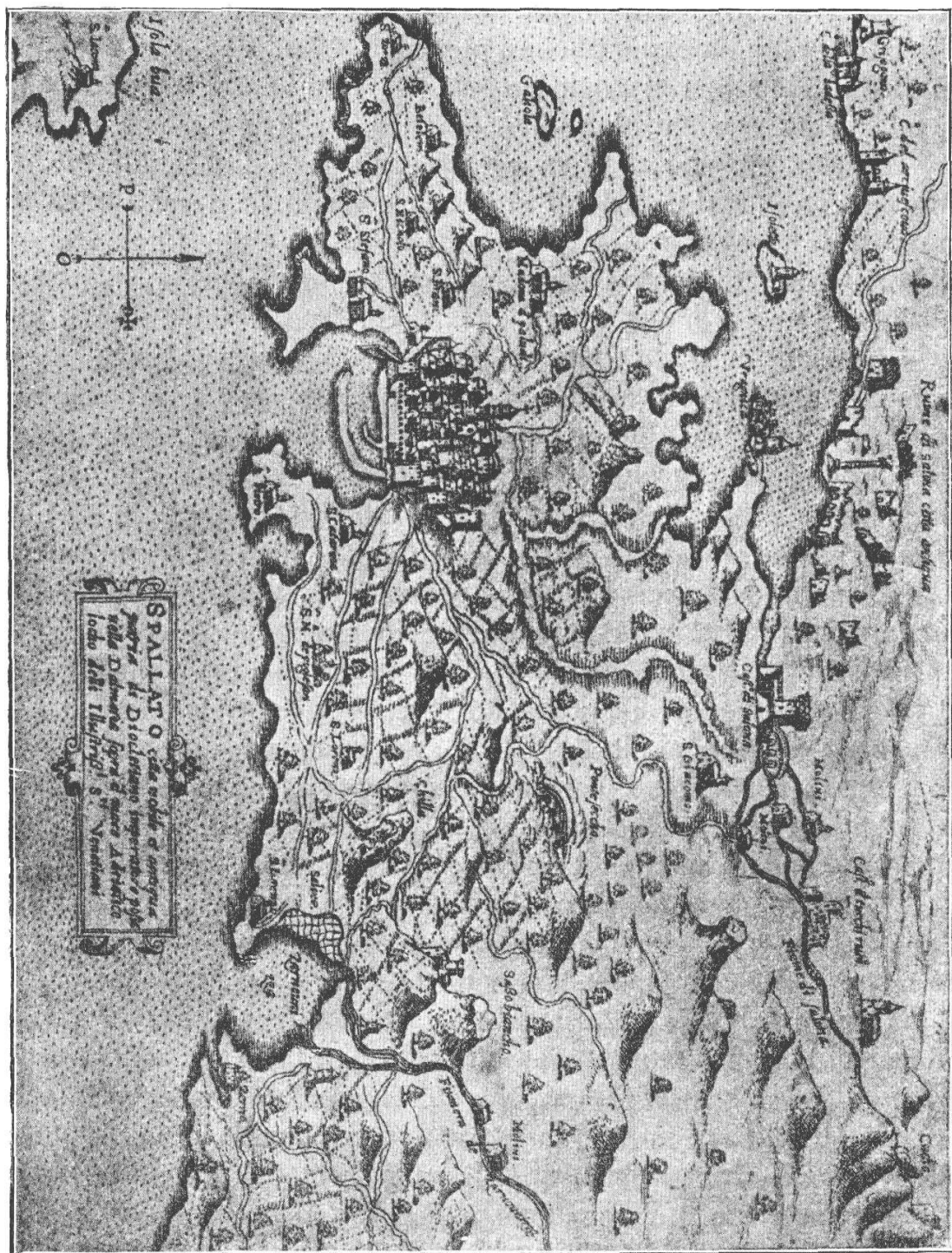
mletačka vlada, koja je u ovim bratovštinama nazirala neko sredstvo da zauzda prevlast spljetskog plemstva, odredi 1471. godine, nek im bude prosto sastajati se do mile volje i vijećati i brigati se za svoje interese. Dakako, dok su se ove bratovštine držale u svojim granicama, nije bilo trvenja izmedju pučke i plemićke ruke, ali kad bi pučani stali podizati glavu, tada bi došlo do sukobâ, u kojima bi se pučanima, što bi udarili na vlastelu, dogodilo, što i loncu, kad udre o kamen.

Marko Marulić, rođen plemić, od jake i ugledne porodice (Marulićeva kuća u Spljetu sl. 2. i 3.), nosio je u sebi klicu sviju kreposti i poroka svojeg staleža, i onih osobitih, kojim odvajaše njegova loza. Sreća, što su se utjecajem određenih prilika te obiteljske osobine u njega preobličile, tako, da mu mladenačke strasti ne izopaciše ćud, da ljubav kršćanske kreposti i savršenosti u njemu nadvlada sve ostale nagone, tako da se na vrijeme otrese ljudskog ništavila, a uputi strmom a trnovitom stazom, koja ga dovede do onog vrhunca, na kojem zasjaše prekaljene, čiste kao zlato, samo naslijedjene porodične vrline. Po ćudi bit će se stavno vrgao u majku, u onu Dobricu degli Alberti, blagu i dostojanstvenu, o kojoj nam Natalis s tolikim poštovanjem, s malo riječi napravi sliku, prikazav je kao tip vlastelinskih gospodja, u velike uglednu i svetosti punu (»matrona gravissima et sanctimoniae plena«), kojoj je ime Dobrica najbolje pristajalo radi dobrote njene. Ljubav i mar za znanje i umijeće bit će Marko naslijedio od oca svoga, vješta političkim znanostima i plemenitim umjetnostima. Već od djetinjstva otvoren i darovit, uz majčino krilo, za očevom rukom, stupi u život, gojan i ugledan, ljubljen i milovan u krugovima staleža svoga.

O prvim Marulićevim naukama nije nam ništa poblize poznato. Valja da mu je prvim učiteljem bio onaj magister Hieronymus Genetius, koji se u spljetskim zapisima 1477. godine spominje kao »olim rector scholarum in Spalato«. ¹ Svakako prve gramatičke nauke bit će dobio, po tadašnjem običaju, od kojeg svećenika, koji je crkvene brige zasladio na dokolici humanističnim vježbama; pa od tuđ Marulićeva ljubav za klasičnu latinštinu, u kojoj se za rana odlikova. Po svoj prilici u onim prvim godinama pojavi se u njemu i ljubav za lijepe umjetnosti, te pod očevom pažnjom, a pod nadzorom kojeg domaćeg slikara i kipara, kojih je bila u ono doba u Spljetu lijepa kita, poče se vježbati i u ovim vještinama.

¹ »Nekad upravitelj spljetskih škola.«

Još nejako dijete dobi prve neizvjesne i maglovite pojmove o neslogi hrvatskih velikaša, s koje je vladala nekaka vječita trzavica

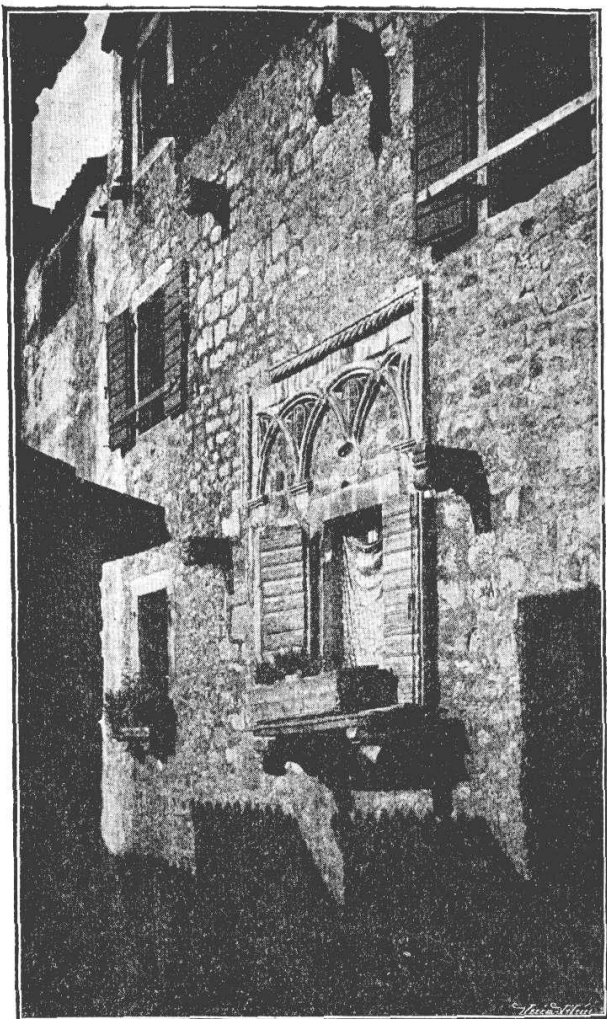

Sl. 1. Spiljet i okolina prije god. 1571.

na susjednoj granici; vidio je, i ako nije shvatao njenu ozbiljnost, zabrinutost plemstva za udes kliske tvrđave, o koje se hrvatski ba-

novi, mletačka vlada i Herceg Stjepan s Bošnjacima sad otvoreno sad skriveno gonjahu i gložahu; vidio nesretnu bosansku kraljicu Mariju, u bijegu pred Turcima, tražiti u Spljetu utok i pribježište; te slušao strepeći prve grozne glasove o turskom bijesu, o pogibiji turske najezde, s koje već stradahu Bosna, Hercegovina i Hrvatska.

Ulijevahu mu valja da neku pouzdanost i neki ponosni osjećaj bezbrižnosti govori, što ih je slušao o silnoj moći mletačke republike, i izvanjski sjaj, kojim se njezini predstavnici prikazivahu u svakoj svečanoj prigodi. Valja da mu se mladenačkoj duši prvi put prikazala sjajna slika moći i ugleda staleža, kojemu pripadaše, i svemoći mletačkog lava pri svečanom dolasku onog Antuna Loredana, koji je pramaljeća 1465. god. prvi put ušao kao novi konte i kapetan u grad Spljet. Mleci obasipahu, osobito u ovakim prilikama, veličinom i sjajem svoje ljude i svoju vladavinu, da više odsine mletačka moć i veličina. Veličanstveno bijaše to slavlje, kojim bi se po propisanom obredu novi »konte« uveo u grad.¹ Iz manastira u Poljudu, ili iz onoga sv. Felice na morskoj obali blizu grada, gdje bi se iskrcao iz ponosne galije i konakovao, dok ne bi došli po nj, krenuo bi novi mletački »konte« put stolice svoje, praćen golemom i sjajnom povorkom. Prvi idjahu vojnici iz četiri gradska kvartijera, svetoga Dujma i svete Klare (de civitate veteri), sve-

Sl. 2. Marulićeva kuća u Spljetu (sa druge strane ulaza u ulici staroga grada).

¹ Bilješke savj. Alačevića, po kazivanju dr. G. L. Albertija.

toga Duha i svetoga Martina (de civitate nova), svi pod oružjem, razdijeljeni u četiri čete, svaka pod svojim barjakom, s trubljama i bubnjevima; za njima spljetska vlastela, koja držahu javne časti, sva u skupocjenim odjećama, noseći u rukama pozlaćene štapiće u znak svoje vlasti, za njima redjahu se bratovštine pučanâ, svaka pod svojom zastavom, fratri triju samostana: dominikanci, franjevci i benediktinci; za njima čupavi, čadžavi, dronjavi koludri pustinjaci, a za ovima u svečanom odijelu popovi i kanonici svetoga Dujma; najzadnji dostojanstveno stupahu nadbiskup, novi i stari mletački »konte«, oba u grimiznoj togi, s grimiznom baretom, a za njima stariji sudac u ljubičastoj togi, s ćurkom od bijelog hermelina na plećima i ostali suci u jednakoj togi pod ćurkom od kune, svi s crnom kapom kadiflijom; za ovima oružnici staroga i novoga konta, koji zadržavahu pomamnu pustu svjetinu, što se guraše klićući i mašući kapama. Prošavši kroz gradska vrata u novim mirima na sjevernoj strani (porta de Pesturia) uz jeku trubalja i bubnjeva, uz veselo slavljenje zvona sa sviju crkava, provlačila se golema povorka kao šarena zmija kroz krivudave gradske ulice, skićene sagovima i gobinjama i zastavama, dok se ne bi slegla ispred stolne crkve, u koju su stupila mletačka gospoda i spljetska vlastela, da se Bogu zahvale, što im je poslao novog odličnika, da vlada Spljetom u ime prevedre Republike.

Za cijelo mladi plemić, koji je, zablješten onim sjajem, pratio, veseo i razdragan, silnu povorku, i zablenuo tražio između ponosne vlastele oca svoga i druge mu srodnike i znance, nije mogao osjećati nego slavu i moć mletačke vlade, cijeliti ugled svoga staleža, koji joj bijaše najtvrdji oslon, i slavu i veličinu latinskog svijeta i njegove kulture. Čitajući prigodne pjesme latinske, spjevane u slavu novoga konta, Marulić, koji je već u sebi osjećao pjesnički dar i zanos za klasične ljepote rimskih pjesnika, jamačno ne će biti pomislio, da će on jednom pregorjeti taštu slavu, koju mu je zamamljiva latinska vila obećavala, da će doći doba, kada ne će slaviti tuđe velikaše u tuđem jeziku, već će svoj materinski jezik prigrliti i u njemu pjevati narodu svome, tužnoj i nevoljnoj raji, pjesme usvjeljive i utješljive. A zaista, ako je mislio na svoju buduću književnu slavu, — a koja mlada pjesnička duša ne sanja o slavi? — ne će mu ni na kraj pameti biti palo, da ne s latinskih djela, već da će sa skromnijih hrvatskih sastavaka, namijenjenih onima: »ki nisu naučni knjige latinske oliti dijačke« čitati, biti njemu u narodu svome slava neumrla.

Da se posveti onim naukama, za koje ga je srce vuklo, ode Marko Marulić u Padovu. Glasovito bijaše u ono doba po svoj Evropi to sveučilište, na koje su dolazili i članovi engleske kraljevske kuće.¹ Mletačka republika, koja bijaše god. 1405. zagospodovala Padovom, pobrine se, da toj školi podigne još i bolje ugled, pozvavši najsvjetlije. umove u svakoj grani znanosti, da tamo poučavaju mladež. Osobiti ugled uživaše literarna struka, za koju bijahu postavljeni najglasovitiji učitelji retorike i poetike. Tu je naučnu struku, pod mletačkom vladom, prvi podigao na najviši stepen onaj Guarino veroneski, koji kasnije preporodi sveučilište Ferrare, i o kojem Janus Pannonijs u svome panegiriku pjeva, kako su i Dalmatinci htjeli u Italiju, da ga slušaju: »Ad te permenso descendit Dalmata Pontus« (k tebi prelazi preko mora Dalmatinac).²

Za Marulićevo doba najčuvaniji učitelj tog fakulteta bijaše Picentini, koji je u ono

Sl. 3. Vrata ulaza u Marulićeovu kuću u ulici sv. Filipa (sa grbom Marulićevim nad vratima).

¹ Riccobonus: De Gymnasio Patavino lib. VI. str. XX. — Sa auto: Diario XXVII. 36. — ² Jani Pannonii: Ad Guarinum Veronensem panegyricus. Venetiis MDLIII. str. 25.

vrijeme uživao veliki glas, osobito kao poznavatelj grčkoga jezika. Drugi učitelji njegovi bijahu, po kazivanju Natalisa, Colla Firmiano, Tidej Acciarino i Jerolim Jenesio. O ovima nema spomena u povjesti padovanskog sveučilišta; te kao da nijesu ostavili za sobom kakva glasa. Acciarino bio je, čini se, latinski pjesnik; dajbudi se sam tako nazivao. Tako u zbirci latinskih pjesama Šibenčanina Jurja Šižgorića nalazimo jedno pismo u prozi, na odgovor nekoj Šižgorićevoj pjesmi, koje je potpisano »Tydeus Acciarinus poeta«.

Ma koliko žestoko prionuo uz knjigu, ne zaboravlja Marulić u tuđini domovine svoje, a rado se sjeća prijatelja i znanaca svojih. Uprav dok je polazio Tidejevu školu, stiže mu glas, da Perini, rodici prijatelja mu Dinka Papalija, pogibe muž boreći se s Turcima, i da crna udovica, od teške žalosti, nakon godinu dana preminu, a on, na uspomenu dvoje nesretnika, sastavlja ganutljivi latinski epitafij. Nakon toliko godina, tumačeći solinske natpise, još ga se sjeća. U djelu »M. Maruli ad Dominicum Papalem in Epigrammata priscorum commentarius«, gdje je riječ o natpisu, u kojemu se spominje neki Lucije Liburnije Feliks, koji u 24. godini svojoj pogine braneći domovinu, a žena za tri dana od žalosti umrije, dodaje: »Za naše mladosti, Dinko, vidjeli smo ovaki primjer Perine, rodice tvoje, koja od žalosti, što joj Turci ubiše muža Gjuru, ispusti duh. Onda, žaleći sudbinu njih dvoje, kako se možeš spomenuti, postavio sam im epitafij, dok sam još pohadjao školu Tideja svog učitelja (cum adhuc Tydei praeceptoris mei scholam frequentarem).¹

Marulić bijaše medju tim u nauku toliko napredovao i stekao taku vještinu u latinskom jeziku, da — kako nam Natalis pripovijeda — svojim govorom u slavu mletačkog dužda Nikole Marcella (god. 1474.) svakoga u sveučilištu zadivi. I ovo je inače jedina epizoda njegova djakovanja u Padovi, koja je do nas doprla. O njegovu živovanju u Italiji moglo bi se tek što nagadjati; ali pozdano samo to znademo, da navršivši nauke, povratio se u domovinu u jeku mladosti svoje.

O tom doba Marulićeva života mnijenja se razilaze. Natalis, diplomatski njegov životopisac, piše: »Nije on svoje mlade dane proveo u objesti, kako neki, već je dan i noć uvijek učio . . . Preturiv sretno prvu mladost svoju, čuvao se on — već odrastao momak — svijeh taština vršnjaka svojih, te je medju ovima sjao . . .« Pak

¹ Šrepeš: O Maruliću. — Rad jugosl. akadem. 146., str: 4—5. 32—33.

malo dalje: »Do smrti svoga premiloga brata Šimuna običavao je odijevati se po vlasteosku; ali mislim da, kako je uvidio ništavost ovoga svijeta, obrati sve svoje misli Bogu.« Kako mu se brat Šimun već 1477. god. spominje kao pokojan, a on je 1474. god. još učio u Padovi, to se može računati, da se je ta promjena u njega dogodila izmedju god. 1475—1476., kad mu je bilo 25—26 godina.

II.

U nekoj knjizi »Lettere Critiche«, štampanoj u Mlecima 1768. godine, G. A. Costantini (conte Agostino Pupieni), koji bijaše 1732. godine proputovao neke dalmatinske gradove, piše, kako mu je u Spljetu neki gospodin, koji je čuvao zbirku starijih novaca i kolajna, izmedju ostalih rijetkijeh starinskih predmeta pokazao »paranak«, o kojemu mu pripovijeda od prilike ovo: — Zapovjednik neki onoga grada — bit će tomu preko sto godina — imao je u kući svojoj ne znam ili kćer ili sestru. Ova je provodila tajnu ljubav sa dva mlada plemića, jedan je bio od Papalijeve kuće, drugi po imenu Marko Marulić. Stvar je išla tako naprijed, da su se sporazumno sastajali na nepoštena sijela, ulazeći kroz prozor djevojičine sobe, koji je gledao na neku uličicu, kuda je malo tko prolazio danju, a nitko noću. Ljubovnici bi se s pomoću tog »paranka« izmjenice uyukli u sobu te žene, dok bi drugi ostao svu noć dolje, da čuva stražu. Jedno večer bijaše red Marulićev, da se uspne na prozor, ali ga Papali stade zaklinjati, da pusti njega. Marulić mu povolji, i ako preko srca. Minu noć, a Papalija nema. Dok je Marulić, zabrinut, da ga ne bi tko tu zatekao, nestrpljivo čekao prijatelja, padne s prozora na ulicu teška vreća, a za njom »paranak«, koji je visio o prozoru. Pohiti on da vidi što je; kad tamo, u vreći krvavo Papalijevo truplo uz odsječenu mu glavu. Marulić naprti na svoja ledja mrtvo tijelo prijateljevo i potajno ga zakopa. Costantinijevo pismo dalje kaže, kako se Marulić, potresen ovakom zgodom, vidjev u njoj božju ruku, koja ga je od smrti izbavila, povuče u samostan na otoku Šolti, da tamo okaje grijehe svoje.

Luka Svilović, sablažnjen tom pripovijesti, koja je, po njegovu mišljenju, mogla potamniti svijetlu sliku Marulićevu, napisao 1846. godine u talijanskom književnom listu »L a D a l m a z i a« članak s namjerom, da dokaže, istaknuv anakronizme u pismu G. A. Costan-

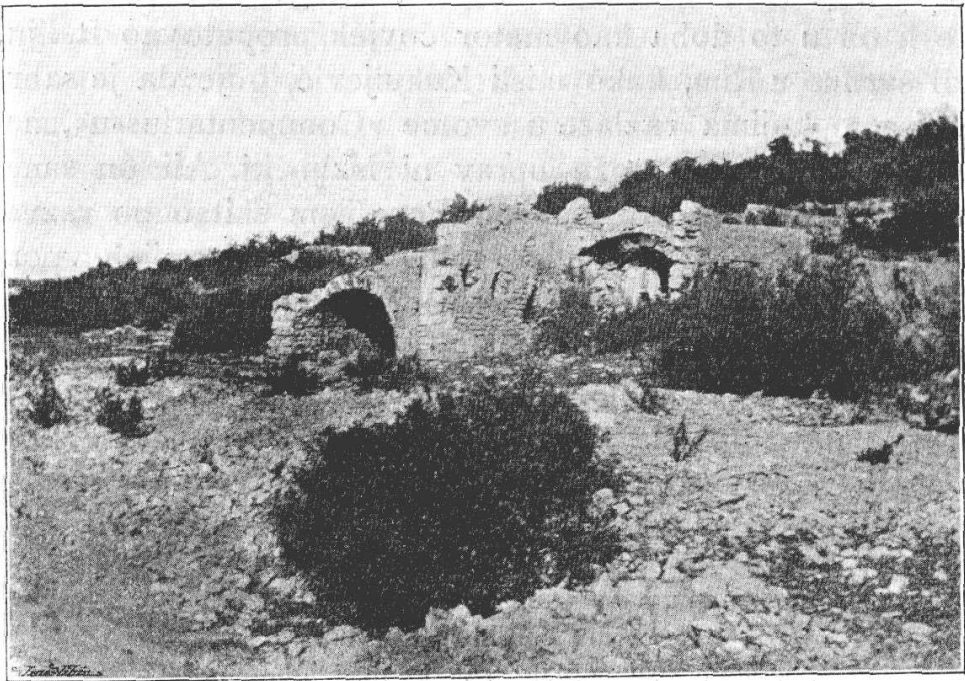
tinija, kako ta priča nije ni istinita ni vjerojatna. Ali Ante Kuzmanić, pišući one iste godine u »Zori Dalmatinskoj« o Maruliću, potvrđi, da je i on »čuo jednu strašnu nezgodu pripovidati, koja se Marku isperila, i podosta se sa Pupijenijevim dokazanjem podudara«. Kuzmanić drugim riječima pripovijeda sasvim sličnu zgodu, da novo ništa ne dodaje, osim ovoga, da: »za onu tobože divojku i ovo se u Splitu pripovida, da ju je otac dao živu u zid zazidati, i da na mnogo godina posli oni zid porušivši se, provirila je lišina njezina«.

U jednoj i u drugoj priči spominju se Marko Marulić i Papali, u jednoj su i u drugoj glavne crte događaja jednake; ono, što je Kuzmanić u Spljetu slušao, odgovara onomu, što je sto godina prije slušao Costantini, samo što ovaj kao stranac neke je nuzgredice zlo shvatio i zbrkao. Ova predaja u Spljetu još ide od usta do usta; a kako se ovakim pučkim predajama kroz vijekove uvijek što dodaje ili od njih otpada, tako nije se čuditi, da su se tijekom godina promijenili i predmeti, koji su tobože dokazivali istinitost pričanja. Tako Marulićev »paranak«, što je godine 1732. pokazan u Spljetu Costantiniju, odgovara onom »zubnjaku od zapetih svionih ljestava Marka Marulića«, o kojem Kukuljević piše, da se još danas čuva »na otoku Braču u dvoru (?) sv. Ivana, vlasništvu spjetske vlastele Kaogrošovića među ostalimi starinama«. — Dakako, nitko pametan ne će vjerovati u autentičnost onog »paranka« ni onog »zubnjaka«; ali svakako sve to dokazuje, da se ova predaja, uvriježena ne samo u prostom puku već i u odličnijem spljetskome društvu, temelji na kojem istinitom događaju, koji je bio odlučan u Marulićevu životu.

I Marko Marulić je bio od krvi i od mesa, i on je u mladenačkoj plahosti i objesti mogao krenuti stramputicom; a kakvi su u ono doba bili moralni odnosi u ovom pogledu u Spljetu i u samoj Marulićevoj kući, kazali smo prije, te nema nikakvih razloga, da posumnjamo o istinitosti, dajbudi o vjerojatnosti ove priče. Sam Natalis u svojem ugladjenom životopisu našao je nužno, da navede neki razlog promjene u življenju svoga prijatelja; ali i ako možemo vjerovati, da je toj promjeni mogla doprinijeti smrt brata mu Šimuna, možemo lako i shvatiti, zašto se Natalisu — ma koliko poznavao ovu zgodu, koja je za cijelo bila kadra puno više da doprinese Marulićevu moralnom preobraćaju — nije činilo pristojno, da je spomene. Nije htio dakako da vrijedja valja da još nezačijeljenu ranu u Pa-

palićevoj kući, s kojom je bio u rodu, i osjetljivost one neznane plemićke porodice spljetske, u kojoj se dogodila grozna tragedija.

Od ovog časa o Marulićevu životu malo nam što znadu kazati životopisci njegovi. Natalis nam u malo redaka pripovijeda, kakvo je od ono doba bilo u glavnome živovanje njegova prijatelja: »Ostavio je bio Valeriju, mladjemu bratu, upravu domaćih posala, onome Valeriju, kojega je smrt kasnije gorko oplakao, kao što svjedoči njegova elegija, meni prikazana. Kad umrije Valerij, prihvati preko srca, kao što se sam tužio, tešku upravu domaćih stvari.¹

Sl. 4. Ruševine pustinja Nečujam na otoku Šolti.

Smililo mu se bilo prebivati u skromnoj sobici s knjigama svojim, živeći o malom, gotovo četrdeset godina, božanstvene knjige učeći, danju i noću razmišljanjima, bdjenjem, postom, vrećištem, molitvama i bičevanjem preoštru pokoru čineći. Sa stražnje strane svog stana stupio bi u crkvu, posvećenu Blaženoj Djevici i svetomu Dujmu, učeniku svetoga Petra, kneza apostolâ, i tu bi slušao božju službu, koju bi najmarnije odstajao; dapače je u crkvu

¹ Valerij umrije na 8. avgusta godine 1520., kad je Marku Maruliću bilo 70 godina.

prvi ulazio, a iz nje najposljednji izlazio. Nigda nije mrsio, sve vrijeme, što bi mu preostajalo, iza kako bi ispunio ova pobožna djela, posvetio bi nauci. Milosrdan i pobožan bijaše svake kreposti najsvjetlijim uzorom. Dijelio je skrovito ubozima i siromasima, koliko imadjaše, ali uvijek držeći se one evangjeoske: da ne zna desnica, što radi ljevica. Od blizu šezdeset godina, da mirnije život provede, zakloni se na otok Šoltu, udaljen od Spljeta blizu dvanaest milja.«

Mislimo, da ovo ne valja uzeti od riječi do riječi, kao da je Marulić od dvadeset i šeste do šezdesete godine proveo svoje dane uvijek skučen u sobi ili u crkvi, knjige učeći, Bogu se moleći. Je li on u to doba kao mator čovjek proputovao Italiju, ili se dajbudi svrnuo u Rim, kako misli Kukuljević, gdje da je sabrao ono 36 natpisa, o kojima razlaže u svome »Commentarius-u«, ne da se dokazati, i ako se ne može uprav ni isključiti. Ali on sam pripovijeda, kako se dugo s prijateljem Papalijem skitao po razvalinama staroga Solina, proučavajući ruševine onijeh slavnijeh spomenika. A da nije opet tako samotno živovao, dokazuju nam riječi samoga Natalisa, gdje kaže, da je u društvu bio prijazan i veseljak; dokazuje nam sam Marulić svojom poslanicom Natalisu, što mu je poslao iz Nečujma na Šolti (sl. 4.), u kojoj pozdravlja sve one: »intima quos nobis jungit amicitia (što ih s nama veže srdačno prijateljstvo)«, pa poimence spominje:

Hieronymum cytara clarum, gravitate Marinum,
Ruris et agrorum cultibus Aloisium,
Nicoleon risu facilem, sed ut ipse jubemus
Ante salutetur Barbarus usque meus.¹

Ali da se je kroz to doba, živeći bogoljubno, prost svakijeh drugijeh briga, bavio jedino knjigom, to se po sebi razumije. I zbilja da nije onako za toliko godina živio, gdje bi bio mogao tolikim se znanjem obogatiti, tolika djela napisati, s kojih mu još za života puče glas po svemu naobraženom svijetu?

¹ »Završujem pozdravljajuć lijepo — Prijatelje vjerne i milene: — Jeronima (Papali) na citari slavna, — I Marina (Cutheis) mrkoga deliju, — Alojzija (Papali), što no se ponosi — Livadam i groznim vinogradim, — Nikolicu (Petraccha), te se rado smiješi, — Al najviše mojijeh pozdrava — Mom Barbaru (ne zna se tko je) prijatelju milom.«

III.

Nama se sve čini, kao da je Marko Marulić u najboljem jeku mladosti svoje, u najvećem naporu duha i uma svoga, duboko potresen groznim udesom druga mu Papalija i preranom smrću miloga brata, osjetio, što osjeća svaki čovjek, ako nije u njemu svaka vjera izumrla, nakon kakve teške nesreće: silan nagon duha k uzvišenijem shvatanju života i njegovih ciljeva. Taki osjećaj u prostim dušama obično prolazi, a da ne ostavi nikakva traga za sobom, — ali u plemenitijim umovima, u Bogom odabranim duhovima, može da pobudi takav preobraćaj, koji će odlučiti o cijeloj budućnosti njihovoj. Nama se sve čini, kao da je Maruliću u takovu duševnu raspoloženju pala pod oči ona znamenita XXVI. glava III. knjige »Isusova Nasljedovanja«, koje će on kasnije hrvatski prevesti, i da je tu našao nešto, što mu bješe onaj čas lučom i utjehom duši, što mu bi kasnije sjevernicom zvijezdom za vas život:

»To je djelo savršena čovjeka, Gospodine, nikad ne odustati od težnje za nebeskim stvarima, te kroz mnoge skrbi, kano bez skrbi prolaziti, ne poput mlitavca, nego po nekoj povlastici slobodne čudi, koja neurednom ljubavlju ni uz kakav stvor ne pristaje.«

»Zaklinjem te, o preblagi Bože moj, čuvaj me od briga ovoga života, da me preveć ne zapletu; od tolikih potreba tijela, da me slast putena ne primami; od svake zapreke duševne, da me tegobe ne slome i ne sruše.«

»Neka me, Bože moj, ne svlada put i krv, neka me ne prevari svijet i kratka slava njegova, neka me ne zavede djavao i lukavost njegova . . . Mjesto svake utjehe svjetovne pomazi me preugodnim duhom tvojim, i mjesto ljubavi putene ulij u mene ljubav imena svoga.«

I da od ovog časa sva njegova djela bijahu nadahnuta jedino ovim mislima, ovim načelima, to ćemo u kratko dokazati.

Ako je i bio Marulić u Italiji književno odgojen u duhu svojega vijeka, vijeka renaissance, to ipak sav njegov književni rad, na latinskom i hrvatskom jeziku, u pjesmi i u prozi — da se poslužimo Šrepelovim riječima — »ne odiše duhom svjetovne renaissance, nego mu je korijen u latinskoj religiozno-crkovnoj književnosti druge polovice srednjega vijeka«. ¹

¹ Šrepel: O Maruliću. Rad jugosl. akadem. 146. str. 5.

Dok su u Italiji najčuveniji humaniste pjevali latinske elegije, ode, epitafije i epigrame u slavu vladara tamošnjih malijeh državica, u pohvalu krasotica vlasteoskijeh dvorova, Marulić pjeva uzvisitu himnu Bogu: »Ad Deum«, omanje pjesme: »In natalitio Sancti Raynerii Archiepiscopi Spalatensis«, »Carmen de doctrina Domini nostri Jesu Christi pendentis in cruce«, »De duodecim Apostolis«, »De quatuor Ecclesiae Doctoribus«,¹ gdje najviše slavi našega sv. Jerolima:

Dalmatiae laetis olim generatus in oris
Hieronymus toto notus in orbe fuit.²

On prevodi u latinske stihove čuvenu Petrarkinu pjesmu »Djevici Mariji«, pjeva »Epitaphium sanctae Catherinae (epitafij sv. Katarine)« i »De sancto Nicolao (o sv. Nikoli)«. Ako još spomenemo »Carmen de laudibus Herculis«, u kojoj pjesmi pjesnik hvali junačka djela Herkulova, dok bogoslovac dokazuje, da je veći junak, tko svlada sam sebe; te hvali kršćanske vrline; i k tomu još dodamo pjesmu Davidiadu »Davidiados carmen«, kojoj se je u ovo zadnje doba otkrio jedan spjev, to i po samom predmetu ovijeh pjesama možemo vidjeti njihov čisto religiozni značaj.

Šrepel, koji je potanko proučio i analizovao ove pjesme, ističe, kako je ovo samo neznatan dio Marulićevih latinskih pjesama, koje inače, ma kakve bile, pokazuju, »da je naš pjesnik bio u duševnom srodstvu s latinskom poezijom u drugoj polovini srednjeg vijeka.«³

Ali dok su Marulićeve latinske pjesme, osim dvije tri, što su objelodanjene na kraju njegovih većih latinskih djela u prozi, bile u opće širem općinstvu malo poznate, te se gotovo sve do danas čuvahu u rukopisima, a neke se i izgubiše, svojim latinskim aske-tičnim djelima, koja su još za njega živa štampana, postade Marulić na glasu po svoj kršćanskoj Evropi. Te su se njegove knjige uprav grabile, i u latinskom izvorniku i u prijevodima.

Prvo mu djelo — ili dajbudi ono, koje se kao takvo broji, »Evangelistarium (Evangelistar)«, preštampan je u izvorniku do dvanaest puta, u Mlecima, u Baselu, Koloniji, Parizu i Antver-

¹ »Na dan rodjenja sv. Rajnera, nadbiskupa spljetskoga«, »Pjesma o mucij našega Gospodina Isusa Hrista na križu«, »O dvanaest Apostola«, »O četiri učitelja crkve«. — ² »Rodjen na cvjetnim nekoć obalama dalmatinskim Jeronim bješe poznat po cijelom svijetu.« — ³ Šrepel: O Marulićevim latinskim pjesmama. Nast. Vjesnik VII. 355.

penu; a preveden je na talijanski u Florenci. Knjiga »De institutione bene vivendi per exempla sanctorum (Uputa za dobar život po primjerima svetaca)« objelodanjena je prvi put u Mlecima god. 1506., a doživjela je do 1686. godine devetnaest izdanja: u Mlecima, Baselu, Koloniji, Solingenu, Antverpenu i Parizu. Talijanski prijevod ovoga djela imao je dvanaest izdanja, njemački šest, portugijski i francuski jedno. Djela »De humilitate et gloria Christi (Isus ponižen i povišen)« (god. 1519.) i »Dialogus de laudibus Herculis (Razgovor o slavi Herkulovoj)« (god. 1524.) bijahu takodjer kasnije na talijanski prevedena, a prije deset godina, i na hrvatski od Kerubina Šegvića; dok »Quinquaginta Parabolae (Pedeset pričica)«, kojih su nam poznata dva mletačka izdanja, bijahu 1881. god. prevedene u Genovi na talijanski.¹

Koji je razlog silnom uspjehu ovijeh knjiga? Šrepi u svojoj učenoj raspravi traži mu uzroke u stanju tadašnje skolastike. Za živa Marulića, a i davno prije njega, skolastična je dijalektika osobito u Italiji basala slijedeći stope Aristotelovih tumača i njihove nedokučive tančine. Ma koliko pametniji — još Petrarka u svom djelu »De suis ipsius et multorum ignorantia (O neznanju svome i mnogih drugih)« — pobijali tu struju, skolastična je metoda vladala ničim nezauzdana u učenju bogoslovije, često mračeci i muteći pojmove. Crkva prateći budno ona pusta skolastična raspravljanja, pazila je jedino na to, da izmedju zabluda različitijeh nauka očuva dogme. Skolastika, sva oklopljena logikom, vjerovala je jedino u Aristotela; ali njegove nauke, poznate većinom u prijevodima i komentarima istočnijeh učenjaka, a najviše čuvenog arapskog filozofa Averroè (g. 1180.), bijahu uzrokom novijeh zabluda onima, što ih hotijahu staviti u sklad s dogmatičnom bogoslovnom naukom. Filosofija Averroè-a osnivala se na panteizmu. Glavno joj načelo bijaše: duša je jedna sama, a Bog je svijet. Bijahu ga pobili sveti Toma Akvinski, učenik mu Egidij Rimski, i mnogi drugi; ali u trinaestom vijeku su mu nauke bile ipak u velike raširene medju učenjacima. Gložile su se o njegovim naukama dvije struje. Dok Rugjer Bakon u velike štovaše arapskog filozofa, a Dante ga ubrajaše u najčuvenije umnike starog doba, Petrarka ga zvaše »bijesnim psom, koji neprestano laje protiv Krsta i katoličke vjere«. Dominkanci su ga i Tomiste osudjivali a franjevci branili. Averroizam je osobito cvao u padovanskom sveučilištu; bijaše ga tamo uveo

¹ Breyer: Prijevodi Marulićevih latinskih djela. — »Prosvjeta« IX. 22

Petar d' Abano (god. 1250—1316.), a za njim između najvatrenijih učitelja, koji predavahu o toj nauci, isticali su se fratar Urban iz Bolonje i augustinijanac Pavao iz Mletaka; za Marulićeva djakovanja predavao je o averroizmu Nicoletto Vernia, te su njega i krivili, da je najviše doprinio, što je ta »otrovna nauka« poplavila cijelu Italiju.¹

Između skolastičara bijaše opet onijeh, koji držeći se nešto Aristotelovih nešto Platonovijeh nauka, basahu među kršćanstvom i neznaboštvom. Onaj isti Egidij Rimski, učenik sv. Tome, a kasnije nadbiskup Bourgesa, bijaše izjavio, da nešto može po filozofskim načelima biti istina, a po onijem katoličke vjere ne; kao da tobože mogu vrijediti dvije istine, jedna drugoj protivne: filozofijska i bogoslovna. Crkva osudi ovu nauku, i on se pokori, te je poreče; ali se ona ipak u XV. vijeku silno razmahala (Pomponazio i dr.), te se na njenom temelju tvrdilo, da duša nije besmrtna, da slobodne volje nema i ostalo; i kazivahu, da sve to ne vrijedja Kristove dogme, jer da su to naprosto zaključci iz Aristotelovih i Platonovijeh nauka.²

I tako se svijet trovao bezvjerskim sumnjama i znanstvenim dvoumljenjem; bila uskolebana vjera, pa je čudoredje u društvu sve to više propadalo, a skolastika, koja je bila sebi postavila zadaću, da stavi u sklad znanost s vjerom, filozofiju s bogoslovijom, bijaše postigla uprav protivnu svrhu.

Nego protiv skolastične bujice, koja je, osim ostaloga zla, u učenju bogoslovskih nauka ubijala tančinom i oštrinom umovanja čisto vjersko čuvstvo, izlagala vjernike opasnom dvoumljenju i teškim zabludama, dizala se mistika, ne da pobije skolastiku, ali da ublaži njenu prevlast nad duhovima. Mistična škola nije težila za tim, da bude vježbalištem umovima, nego hrana duši; nije se obraćala pameti, nego srcu ljudskome. I ona je kadgodj zalutala, ali je vršila veliki utjecaj na ponizne i na umiljate, kojima skolastične tančine bijahu nedokučive, nepogodne tajne, a bila je u velike privlačiva i za same uzvisite duhove, koji, vješti svijem filozofijskim dokazivanjima i dijalektičnim doskočicama, razočarani i neutješeni, tražili bi počinak duši u razmatranju božanstvenijeh stvari, i to ne pronicavošću ljudskog razuma, već osjećanjem vjere same.

Marulić je i po čudi i po odgoju naginjao mistici; a umjetnički ukus i humanističko obrazovanje odvrćahu ga od suhijeh skolastičnih formula i od dijalektičnog prepiranja.

¹ Riccobonus: De Gymn. Patavino str. 134. — ² Cantù: Eretici d' Italia. I. 178.

IV.

Ima neka knjižica, remek djelo mistike, kao što je »Summa« svetoga Tome remek djelo skolastike. Knjigu napisa neznani pobožnik: neki kažu benediktinac Ivan Gersenio iz Piemonta (god. 1200—1240.), neki kanonik redovnik Toma Kempenjanin (god. 1380—1471.), neki opet čuveni francuski kancilir Ivan Gerson (god. 1363—1429.). To je, nakon svetoga pisma, knjiga, što je na svijetu najviše čitana, što je prevedena na sve jezike, preštampana tisuću i tisuću puta. Naslov je toj knjizi »Nasljedovanje Isusovo«, ona je izliv duše, koja, bez posredovanja proroka i crkvnijeh naučitelja, govori ipak njihovim jezikom, i stavlja se izravno u doticaj s Bogom. U njoj nema bogoslovnih rasprava ni skolastičnih tančina, ni posebnijeh vjerskijeh nazora; u njoj sve diše samo mističnom ljubavlju, sve teži jedino za samoćom, da kršćanska duša, na osami, bolje sluša riječ božju, da izmučena mukama života nadje utočišta u Križu, koji je »život i zdravlje, štiti od neprijatelja, slast srcu, krepost umu, uživanje duši«.

»Nije čudo« — piše Šrepel — »što je i Marulić prionuo uz ovu mistiku, koja je prosta od suvišnih spekulacija govorila mašti i srcu. U knjizi Tome Kempenskoga našao je Marulić uzor svojoj latinskoj vjerskoj djelatnosti književnoj, ova mu je knjiga bila kažiput na cesti, kojom je naumio poći.«

Da je Marulića vodio u cijelom radu na polju asketične književnosti duh pisca »Nasljedovanja Isusova« i preziranje učene ukočenosti skolastičarâ, najbolje se vidi iz njegovijeh riječi na početku i na kraju njegova »Evangjelistara«. U uvodu ovoj svojoj čuvenoj knjizi, u kojoj, držeći se jedino nauka i primjera iz svetoga pisma, govori o Vjeri, Ufanju i Ljubavi, da pokaže ljudima pravi put čudorednog i kršćanskog života, eto' kako piše o etičnim naukama i o filosofima, koji se njima bave: »— Kao što ofit medju mramorima, dijamanat izmedju dragog kamenja, zlato medju kovinama, drži se, da se odlikuju cijenom i vrijednošću, tako sve znanosti nadilazi ona, koju zovu etikom, jer se bavi čudoredjem i uredjenjem života. Budući da u čovjeku nema ništa pohvalnije od kreposti, ništa odurnije od grješne navike, ima li zar što vrednije da se prigri od one nauke, koja samoga čovjeka uči i napućuje, kako da se odvrati od zloće i priljubi dobroti? Ali sasvim da se u ovoj prejasnoj vrsti poučavanja pronosi mnogo

stvari, što su filosofi mudro i oštroumno iznašli i raspravili, tko će da ipak toliko smjelo zabasa, da ih se, bilo s koje strane, drzne porediti s onima, što nam ih je sam Bog objavio? Zaista su sami filosofi mogli pogriješiti, kao što su i pogriješili u vrlo mnogo čemu, jer bijahu ljudi, a Bog, jer je sam presavršene mudrosti, nika- kako ne može biti prevaren i pogriješiti.«

A još su znamenitije u ovom pogledu njegove riječi na kraju same knjige: »Dakle vam, o filosofi, ne će ništa prудiti, što učeno i tanko razložite, ne budete li i živjeli nevino i čisto. A ni vama retori ne će biti ni od kakve koristi, što besjedite kičeno i obilno, ne bude li vaše ponašanje skladno i kreposno. A ni vama, koji na dvoglavom Parnasu sanjate, da ste u sastavljanju pjesama ravni Homeru i Virgiliju, ne će koristiti, ne sačuvate li čudorednu čistoću i neokaljanost, uništivši grješne mrlje. To dakle želite, o tome nastojte, ako ne možete u isto doba biti učeni i kreposni, da radije odaberete dobrotu bez učenosti, nego li učenost bez dobrote. A ako sveto uzvršite Vjeru, Ufanje i Ljubav, steći ćete nagrade blaženstva, što će vam ih dati Bog.«

Još žešće u iste žice udara Marulić u predgovoru drugoj svojoj latinskoj knjizi »De institutione bene vivendi«. Hoće Marulić u njoj da primjerima iz staroga i novoga zavjeta, iz djela sv. Jeronima, sv. Grgura pape i drugih pisaca, života svetaca i svetica božijih, potakne kršćane na pobožan, krepostan i čudoredan život. To djelo on prikaza Jeronimu Cippicu, kanoniku i vikaru spljetskome, koga nazivlje »najboljim od sviju prijatelja svojih — omnium amicorum meorum optime«. U predgovoru ovako razlaže o svrsi svoje knjige i o načinu i sredstvima, kojima hoće svoju svrhu da postigne: »Što učiniše neki pišući povjest poganâ, to je isto, čitajući živote svetaca, meni palo na um, da pokušam; biva da odatle izvadim izgled kreposti i da ih predložim na nasljedovanje onima, koji i sami žude postati svecima; osobito, jer je od prirode određeno, da čovječjim duhom, da se podvrgne težim poslovima, više pokreće izgled nego li nastava i zapovijedi... Neka dakle tko hoće slijedi Katone, Scipione, Fabricije, Kamile, nek se povode za Sokratom, Pitagorom, Platonom i za ostalim predstavnicima ljudske mudrosti; mi nastojmo naučavati i slijediti djela i vladanje patrijaraha, otaca i proroka, Isukrsta i apostola, i svetaca jednog i drugog zavjeta, e da postignemo nagrade vječnog blaženstva, što ih oni postigoše. A oni, koji su

nastojali, da se radije oslone o božje nego li o ljudske nauke, i da slijede i prigrle filosofiju ne zemaljsku nego onu, što je s neba pala, uzadjoše na nebo, odakle je ova istekla.« A malo dalje nastavlja Marulić: »Mučimo dakle o sili negdašnjih prebogatih kraljeva, i o jakosti presnažnijeh ljudi; više su mogli naši siromašci. Mučimo o oštroumnosti filosa; samo oni, koji vjerovali su u Boga, ustražiše istinu.«

Kako se vidi, duh pisca »Isusova Nasljedovanja« provijava sve ove knjige. Čini se, da Maruliću, dok ih je pisao, bijahu uvijek na pameti one riječi toga pisca: »Više će nas veseliti čista i mirna savjest nego učena filosofija« (I. 24. 6.). »Komu ja govorim, brzo će mudar biti, i mnogo će u duhu napredovati. Ja sam onaj, koji poniznu dušu za čas visoko podignem, da shvati više razloga vječne istine, nego da se je tko i deset godina u učionama učio. Ja učim bez buke riječi, bez zamršaja misli, bez pohlepe za čašću, bez borbe razloga« (III. 44. 2. 3.). »Pitaj rado, i mučeci slušaj, što govore treći, ne preziri ni staračkih priča (parabola), jer se ne spominju bez uzroka« (I. 3. 2.).

Dakako da su se ovako sastavljene knjige imale silno doimati šire publike, osobito prostih vjernika, koji pomučeni i sablažnjeni novijim naukama, uzalud su tražili u svemu tome darparu učenog svijeta pouzdanu riječ, koja bi im lako shvatljivim načinom pokazala put spasenju, koja bi ih tješila, bodrila, opominjala na tom putu. I Marulićeva riječ, jasna i razgovijetna, prosta svakog mudrovanja, zgodno udešena prama duhu onog vremena, prama umu čitateljâ, kojima bijaše namijenjena, primala bi se srca; ono prosto pripovijedanje, ono navodjenje izgleda kršćanskih kreposti, uzetih iz života božjih ugodnika, utjecalo bi silno na duše. Možemo shvatiti taj izvanredni uspjeh njegovih knjiga, ako ga isporučimo s onim, što su za naše doba postigle u drugom pravcu i u drugu svrhu sastavljene knjige Samuila Smilesa, koje su prevedene ne samo na sve evropske jezike, već i na indijski i japanski, i po svemu svijetu su poznate. U predgovoru svojoj knjizi »Dužnost« Smiles, govoreći o uspjehu svojih djela, piše: »Izak Disraeli je kazivao: neki viču: ne daj nam anekdota o kojem spisatelju, već daj nam njegova djela; ipak često opažam, da anekdote moćnije utječu od samijeh piščevijeh djela. Ovog sam se pravca i ja uvijek držao.« — A ovo je upravo i razlog uspjeha Marulićevih knjiga.

U istom su duhu i ako drugačijom tehnikom napisane njegove

»Quinquaginta Parabolae (Pedeset pričica)«, namijenjene prostim dušama, kojima Marulić želi podati nešto »duhovne koristi«. Što je nagnalo Marulića na ovaku radnju, sam ispovijeda u pismu, upravljenom svome čuvenom sugradjaninu Tomi Nigru, komu je djelo prikazao. Kaže mu, da je »najviše na to potaknut izgledom Gospodina Našega, koji je, kako svjedoče evangjelja, govoreći puku, upotrebljavao ovaj način«. Pa nastavlja: »Divni Jeronim tvrdi u svome tumaču evangjelju sv. Matije, da je ovaki bio običaj Siraca i Palestinaca gotovo u svakom njihovu govoru. A vidimo, da ih i sada upotrebljavaju svećenici naših vremena, koji u crkvama propovijedaju narodu. Za ovima se dakle htjedoh povesti u ovoj knjizi.« Ove su »Parabole« male sličice iz ljudskog života, u kojima se skriva pod ugodnim oblikom moralna pouka. Frano Giuliani, Mlečić, u pogovoru (epilogu) toj knjizi, u velike ih hvali, te se divi zamamljivoj krasoti njihovoj. Ipak, čini se, da ova knjiga, prama drugijem Marulićevijem, nije bila najbolje sreće, jer nije doživjela nego dva izdanja.

Izmedju latinskih asketičnih knjiga Marka Marulića zaslužuje osobitu pažnju ona »De humilitate et gloria Christi (Poniženi i uzvišeni Isus)«, koju je izdao god. 1519. i prikazao mletačkom senatoru Augustinu Mulla. I u ovom je djelu očigledan utjecaj »Isusova Nasljedovanja«, i ako mu je smjer u neke drugačiji. Dakako u prvom redu hoće Marulić ovom knjigom da potakne kršćane na nasljedovanje Isukrsta, jer, kako kaže na koncu prvoga dijela, — »nema boljega sredstva oholu da se ponizi, grješniku da se očisti, pravedniku da ustraje i da se utvrdi u svetoj namjeri većeg savršenstva«. Ali mu drugi dio knjige, koji je i najveći, imade i drugu svrhu: »Ova knjiga« — kaže — »osobito je namijenjena žudijima, okorjelim u zabludi, te ih pozivljemo, da pomno prate razvoj dokazâ i svjedočanstvâ. Ako mi dokažemo po pismima njihovih predja, da je propeti Isus pravi Mesija i stoga zaludu da čekaju drugoga, s pouzdanjem i uvjerenjem neka ukrote i ganu otvrdnuto srce, neka priznaju i ispovijedaju Onoga, koga mi propovijedamo . . .«

U prvom dijelu ove svoje knjige (Evangjeosko), u kojem je ponajviše riječ o mucu i smrti Isukrstovoj, i u trećem (Slavno), u kojem govori o njegovu uskrsnuću i uzašašću, prateći sustopice život Isusov, riječi mu i djela tumačeći, svaku duboko razmatrajući, namjenjuje i primjenjuje Marulić riječi njegove i nauke, što iz djela

njegovih izbijaju, na ljudske pogrješke i poroke, a osobito na one, što se najgrdje i najčešće u tadanjem društvu pojavljuju.

Pomno i oprezno proučavajući Marulićeva do sad spomenuta asketična djela, mogli bismo iz njih izvaditi neke karakteristične crte tadašnjeg društva; i ako je u njima teško razlučiti općenite poroke, s kojih on cijelo ljudstvo kara, od posebnijeh onoga društva, u kom življaše.

Što u ovoj knjizi osobito udara u oči, jest oštrina, kojom žigoše poroke svećenika. Već je Šrepel u pomenutoj svojoj studiji istaknuo, kako u Marulićevim »Parabolama« ima mnogijeh, koje su namijenjene monasima i svećenicima, te spominje one: »De illo, qui proponit monachum profiteri et cunctat«, »De illo, qui de monasterio reddit ad seculum«, »De impari merito paris bonitatis monachi et secularis«, »De fugienda feminarum consuetudine professoribus castitatis«, »De doctoris ecclesiastici merito«, »De inani gloria et avaritia doctori cauenda«, »De doctore, qui aliter docet, aliter vivit«, »De doctore, qui quemadmodum docet, ita et vivit« etc.;¹ a po samijem se natpisima tih parabola vidi, koje mane svećeničke hoće da žigoše. Inače i u samoj knjizi »De Institutione« bavi se Marulić, i ako općenito, porocima svećeničkoga staleža; ali nigdje ih nije tako otvoreno i oštro pokudio kao u ovom djelu: »De humilitate et gloria Christi«.

Već u prvom dijelu, gdje govori o Judinoj lakomosti, oštro osudjuje one, koji se zapope jedino iz hlepne za bogatstvom i udobnostima: »Čini mi se« — piše — »da mu (Judi) lijepo nalikuju oni, koji se zapope, ne iz bogoljupstva i zvanja, nego samo da se crkvenim dohocima obogate. Ne krađu li možda, kao što je i on krao, kad sve troše sebi u prilog i što bi morali potrošiti, da prehrane siromahe? Goje silu lovačkih pasa, kupuju bogate konje, skupo se odijevaju, svaki se dan raskošno goste, te pokle su se dobro najeli i napili, daju se u naručaj svakojaku bludilu. Što je njih briga, da tko umire od gladi, da tko pati u najgoroj oskudici? Zove li se to upravljati crkvom božjom, ili njegovo stado

¹ »O onom, koji se hoće izjaviti monahom, pa oklijeva«, »O onom, koji se iz manastira vraća u svijet«, »O nejednakoj zasluži jednake dobrote monaha i svjetskoga čovjeka«, »Kako učitelji čistoće treba da bježe od društva ženskoga«, »O zasluži crkvenoga učitelja«, »Kako treba da se učitelj čuva puste slave i lakomosti«, »O učitelju, koji drukčije uči, drukčije živi«, »O učitelju, koji onako i živi, kako uči« itd.

gaziti, trošeći za svoje slasti i raskošje uprav i ono, što je dodijeljeno za uboge?» (I. 44.) A malo dalje opisav, kako je Isus ušao u Jerusolim jašuci na magarici, ističe naprama njegovoj poniznosti gizdu i raskoš tadašnjijeh svećenika, koji »kupuju konje plemenite pasmine te ih kite srebrom i zlatom, pokrivaju sebe i njih izvezenom svilom, pa veličanstveno jašu javno s velikom pratnjom službenikâ, takodjer na konju« (I. 47). Češće se obara na redovnike, koji, kad su se odijelili od svijeta, opet se svjetovnim stvarima bave, i na svrzimantije: »A imade takovih — ne u malom broju — koji su dugo orali u njivi Gospodinovoj, pa im dodija trud, i obziruci se natrag opet se upleću u zemaljske poslove, i odalečivši se od svete namjere pobožnog življenja, dadu se u naručaj slasti« (III. 30.). »Opažamo u nekih, koji se posvećuju službi božjoj, iz početka mar, brižljivost, žar živi za božju službu, dok po malo stanu hladnjeti, pa, na žalost, i udaljivati se od samih redovničkih zavjeta, a gdje kad i ostavivši samostan vraćati se u svijet« (III. 77.).

I zaista vladaše u Marulićevo doba medju višim crkovnim dostojanstvenicima i medju svećeništvom u opće, po cijeloj Evropi, a osobito u Italiji, takva pokvarenost i tako izopačenje, da pobožni svećenici i svjetovnjaci teško zabrinuti, u pismima, u govorima, u knjigama svojim još ozbiljnije opominjahu, još teže popove i redovnike prikoravahu. Nabrajajući jednake svećeničke poroke srdi se u svojim pismima sv. Bernardo, jada se svome ispovjedniku sv. Katarina od Siene, grozi se u svojim djelima Ivan Franjo della Mirandola; dok neprijatelji rimske crkve i neznabošci nastoje, da s ove zaraze, koja bijaše spopala tolike članove katoličkog svećeništva, ocrne samu crkvu i od nje otudje vjernike.

U Dalmaciji svećenička razvratnost nije bila tako silna, općenita, kako po ostalome svijetu; ali kako nam je mletačka republika nametala gotovo uvijek za biskupe svoje ljude, to su često oni sami uvadjali raskošne i razbludne običaje talijanskijeh crkovnijeh dostojanstvenika, pa kako im se nije dalo živjeti u našim krajevima, a malo su marili za svoju pastvu, zapuštali bi biskupiju, da udobnije žive u velikom svijetu.

Da je stoga i u spljetskoj nadbiskupiji bila velika raspuštenost, potvrđuju nam tužbe svećenstva i puka spljetskog na mletačkog dužda i na senat, u kojima se jadaju, da dok im nadbiskup Bartolomej II. Averardo još od 1496. godine bez svake crkvene brige udobno boravi u Mlecima, pastva mu bez obrane i utjehe

moralno gine, pučanstvo svakojakim porocima pokvareno danomice gore postaje, staro bogoljupstvo i vjera od dana na dan propadaju; tuže se, da je crkveno pojanje ostalo bez pratnje glazbe, božja služba bez stalnih obreda i navičaja, žrtvenici bez oprava i bez misnika. »Tolika je« — kazivahu — »što oskudica svećenika, što nemar njihov, da nema tko da dijeli sveta otajstva onima, koji boluju od kužne ili smrtne bolesti, niti tko bi one, što se već s dušom bore, dvorio dvorbom milosti i ljubavi, kako se u ovakim časovima običaje.«¹

Po selima od Turaka osvojenim ostajahu na braniku katoličke vjere jedino franjevci, koji su vršili velikim marom duhovnu službu, povjerenu im od samog spljetskog nadbiskupa.²

Kakvi u ono doba bijahu u opće u spljetskoj nadbiskupiji a osobito po gradovima svećenici, vidi se po naredbama izdanim od spljetske pokrajinske sinode, koja se je — po pripovijedanju Farlatijevu — bila ondje sastala petnaestoga vijeka. Tu se brani popovima gojiti kose i bradu, nositi nepoštenu odjeću, pijančevati, baviti se svjetovnim stvarima, obilaziti krčme, igrati se nekih igara. Zapo- vijeda im se, da na sprovodima vrše po dužnosti sve propisane obrede, a ne, kako se često događa, da mrtvačinu biraju a pokojnika ne opoju. Zabranjuje im se nositi oružje, bilo očito bilo skriveno, skitati se noću oružanima ili bez oružja, zaprijećeno je teškim kaznama onima, koji bi uvrijedili biskupa, ili bi se rotili protiv crkvenih starješina ili svjetovne vlasti, — onima, koji hule Boga i svece, koji drže suložnice; a javlja se pri kraju, da nijedan svećenik ne smije uživati preko četiri beneficija.

Dok je spljetski nadbiskup Averardo besposličio u Mlecima, upravljao je nadbiskupijom vikar Toma de Nigris. Papa Aleksandar VI. bijaše medju tijem već god. 1498. odredio za spljetskog nadbiskupa Bernarda Zane, a to još za žiya Averarda. Ovaj napokon god. 1503. promijeni svijet, a kazivalo se, da je umr'o od bijesa, jer ga bijaše ujela kučica, koju je toliko milovao, da se s njome dao slikati. Kad mu pusti glas stigne u Spljet, Splječani, koji se bijahu za njegova biskupovanja natrpjeli svakojakijeh muka, odlučiše, da uspostave staro svoje pravo, da sami biraju sebi biskupa. I zbilja se poglavice svećenika i vlastele sastadoše i iza-

¹ Farlati: *Illyr. Sacr.* III. str. 409. — ² Zlatović: *Franovci drž. presv. Otkupitelja i hrvat. puk u Dalmaciji*, str. 30. 35.

braše za nadbiskupa mletačkog plemića Ivana Bertucio, a nijesu znali, da ih je papa pretekao i već imenovao nadbiskupom onog Zanu, kojega bijaše prije odredio. Tako im se namjera izjalovi.

Novi nadbiskup dodje u Spljet svibnja mjeseca god. 1503. i prva mu je briga bila, kako Farlati piše, da popravi izopačenost svećenstva i puka: »depravatos cleri populique mores correxit«. Čini se inače, da mu nije to pošlo tako brzo za rukom, jer nakon osam godina marnog nastojanja bi prinudjen, da izda nove oštre opomene i naredbe »Constitutiones« (2. studenoga god. 1511.), po kojima se vidi, da je ćudorednost svećenika bila spala još niže nego za doba spljetske sinode. Tu im se opet najprije zabranjuje, da drže u kući sumnjive ženske; ako ih tko ima, neka ih u tri dana otpusti; da se ne bave trgovanjem, da nose odjeću svećeničku s ćepicom, da im odijelo bude propisanih boja, a ne prutasto, da ne goje bradu ni kose, već da nose kavku (tonsuru) i da strigu vlasi, tako da im provire uši, — da ne polaze javne zabave ni kuće, gdje stanuju žene zla glasa, da ne idu u maškare i da ne pjevaju noću po ulicama.

Nadbiskup Zane ne dočeka uspjeh tjeih svojih naredaba, jer nakon tri godine, ostario godinama, iznemogao silama, ostavi Spljet, u ono doba strašno od Turaka, protiv kojih se je inače u mladje dane sam junački borio, i povuče se u Rim, gdje godine 1517. umrije, a kanonik i vikar spljetski Toma de Nigris napisa mu spomenslovo, koje prikaza našem Maruliću »doctissimo et integerrimo Marco Marulo, nobili Spalatensi.«¹

I pravedno ga tako zove, jer u onakom društvu, u onakim vremenima, gdje i onaj stalež, koji ima da bude »sô zemlji«, bijaše tako obljutavio, Marko Marulić divno odvajaše i učenošću i neporočnim življenjem, te bijaše i svjetovnjacima i svećenicima sjajnom lučom kršćanske mudrosti, uzorom kršćanskih vrlina, bijaše upravo što Frano Giuliani u epilogu »Parabolama« piše, »presjajna zvijezda i najpouzdanija luka u burnom vremenu ovoga vijeka«.

V.

Ali Marko Marulić nije radio samo na božju slavu, već i na slavu domovine svoje; njegovo se rodoljublje ističe ponajviše u

¹ »Vele učenomu i čestitomu Marku Maruliću, spljetskomu plemiću.«

povjesnim radnjama njegovim. Ovo ga je nagnalo, da prevede (1510. god.) na latinski jezik hrvatski ljetopis, koji se donekle slaže s onim Dukljanovim, a koji bijaše otkrio prijatelj mu Dmine Papalić i poslao njemu da prevede. Djelce, komu je dao latinski natpis »Regum Dalmatiae et Croatiae gesta«,¹ objelodani 1666. god. naš povjestničar Ivan Lučić kao prilog svojoj povjesti »De Regno Dalmatiae et Croatiae«;² te se po tome vidi, da je za ono doba imalo neku znamenitost. Inače, kako je već Rački istaknuo, vrijednost je samom izvorniku neznatna: spominju se u njemu tri hrvatska kralja i bana i nekakvi knezovi i župani; a i Marulić je sam tu štošta promijenio i dodao. Ali unatoč malo znamenite radnje nekako nas mило u srce dira narodni ponos, što proviruje iz riječi, kojima namjenjuje svoju radnju Papaliću; gdje mu kaže, da je to »stvar jamačno vrijedna da se prevede, i da je upoznaju ne samo oni, koji su vješti našem domaćem jeziku, već i latinci«.

To ga je isto rodoljubno osjećanje potaknulo, da pobije raspravu Jakoba Filipa iz Bergama, u kojoj se dokazivalo, da se sveti Jeronim nije rodio u Dalmaciji, nego u Italiji. U maloj raspravi: »In eos qui Beatum Hieronymum Italum esse contendunt«,³ objelodanjenoj u pomenutoj Lučićevoj povjesnici, Marulić učenim razlaganjem i pozivljući se na Pomponija, Strabona, Plinija, Ptolomeja, pa i na samu predaju, sili se da dokaže, kako je sveti Jeronim rođen u Stridonu u Dalmaciji. Ostavimo, da nije kazao ni dokazao, gdje je uprav taj Stridon bio, — pitanje je još i danas prijeporno; ali kako vatreno stari učenjak brani tu slavu domovine svoje, kako srdito dovikuje pri kraju smionom talijanskom spisatelju: »A tko će sad biti tako bezobrazan, da protiv tolikih i takvih svjedoka ustvrdi što drugo? Zašto će nam napokon koji god Talijanac doći zabraniti, da se ponosimo tijekom, što se je sv. Jeronim u nas rodio?« Još življi osjećaj za užu domovinu svoju nahodimo u Marulićevu starinarskom djelu: »In epigrammata priscorum commentarius«,⁴ koje se čuva u rukopisu u biblioteci sv. Marka u Mlecima. U njemu, pošto je prenio i popratio moralnim razmatranjima trideset i šest starih latinskih natpisa iz Rima, i okolo sedamdeset iz drugih gradova Italije, Istre i Dalmacije, pa i iz daljih

¹ »Djela kraljeva dalmatinskih i hrvatskih.« — ² »O kraljevini Dalmaciji i Hrvatskoj.« — ³ »Protiv onih, koji vele, da je blaženi Jeronim Italac.« — ⁴ »Tumač starih natpisa.«

zemalja, donosi na koncu one, što ih je sam u Solinu sabrao, te ih namjenjuje prijatelju Papaliću čuvstvenim, dubokim i rodoljubnim razmišljajima. »Doslje sam ti« — kaže u predgovoru — »predragi Dinko Papaliću, tumačio tuđe spomenike, sada ćemo otvoriti spomenike naših predja, koje sam često se s tobom skitajući po razvalinama i zidinama Solina gledao, gdje leže posvuda; a katkad prevrćući sobom u duhu, kolika li nekoć bila slava našega rodnog tla, jecajući ponavljao sam ono Virgilijevo: »Fuimus Troes, fuit Illium et ingens gloria Teucrorum, nunc nulla (Bismo Trojanci, bi Ilij i ogromna slava Teukra; a sada nikakva)«. Kakav i kolik je bio ovaj grad, koji, razoren od Gotâ, prestade opstojati, ne svjedoče samo njegovi ostatci, nego pokazuje i auktoritet pisaca stare povjesti.«

Iza toga navodi nešto iz Strabona i Plinija drugoga, a po Cesarovim komentarima opisuje, kako su stanovnici Solina junački oslobodili grad od rimskog opsjedanja, pak nastavlja: »I takve vjernosti i takve hrabrenosti u ratu bili su onda naši Solinjani. Dodaj k tomu, da je cesar Dioklecijan, rođen u Solinu, junaštvom i slavnim djelima zaslužio, da bude promaknut na rimski prijesto. Odrekavši se poslije prijestolja, živio je sukromno u otadžbini, a kad su ga opet zvali u Rim na prvašnju čast, volio je ovdje proživjeti starost kao privatnik, nego li carevati u Rimu, dotle ga bila zanijela krasota mjesta i tiha dokolica u zabiti. Ima njegova zgrada blizu Solina, u koju su se počeli nastanjivati naši predji poslije razorenja grada, sad je naše rodno tlo, što ga zovu Spljet, ali i sam polurazoren i djelomice raščinjen, koji sa svim time ljepotom zidova i kula, i krasotom umjetnički sagrađenih vrata pokazuje, kakovo bijaše ono, čega je nestalo, bilo s drevnosti bilo s neprijateljske nepravde. Još postoji hram, nekoć Jupiterovo svetište, sada posvećen Dujmu mučeniku, solinskom nadbiskupu...« Zatim opisuje potanko hram, peristil, atrij, »okružen velikim stupovima, istesanim od frigijskog mramora, na koje se naslanjaju postavljeni lukovi, tako da u Rimu ne ćeš nigdje na jednome mjestu naći na okupu tolike i takve stupove«, pa završuje: »Ali da ne ponavljam mnogo toga u nevjeme, osobito tebi, koji si to sve i često vidio, i još se svega nijesi sit nagledao (toliko te zanimaju starine), vidi napokon, kolika je promjena ljudskih stvari, koliki preokreti ili bolje poruge sreće, koja nigda na prosto ne štedi. Ništa nije nigda čvrsto na zemlji, ništa stalno, ništa da bi stalo u istome stanju, ni gradovi, ni carstva. Izvan zemlje dakle, izvan pu-

tova godine i sunca, red je čovjeku tražiti sreću, koju svemogući Bog daje povrh neba vjekovitu i neprestanu onima, koji žive pobožno i pravedno.«

I ovdje, dakako, Marulićeva rodoljubna osjećanja podređena su moralnim asketičnim razmatranjima; i ovo kao ostala latinska Marulićeva djela, u pjesmi i u prozi, pa i ona sitnija, koja ni spomenuli nijesmo, ona, koja su nam poznata tek po natpisima, što ih navodi Natalis u njegovu životopisu ili Marulić sam u popisu svojih knjiga, dokazuju, da je njega uvijek vodila jedino težnja za nebeskim stvarima, da od nje nije nikada odustao, ni kad je predmet njegova rada spadao u granice svjetovne kulture.

*

Ali opet baveći se božanstvenijem stvarima, nije Marulić bezbrižno odvrćao glavu ni od svjetovnih. Prolazio je on, kako se u »Nasljedovanju« piše, kroz mnoge skrbi kano bez skrbi; ali ne tromo i glupo — »non more torpentis«. Nije on zanemario, kao koji asketa u staro kršćansko doba, svjetske događaje, već bi ih budnim okom pratio; a znao bi s njih uzdignuti duh svoj na uzvišitija razmatranja.

Ono, što ga je imalo najteže zabrinuti i kao čovjeka i kao kršćanskog filozofa i kao ljubitelja prosvjete, morala je biti turska provala, koja je već bujala pred kutnjim mu pragom. Turci, koji zavladaвши Bosnom, provališe u Hercegovinu, a u prkos miru sklopljenom 1479. g. s mletačkom republikom, upadoše 1492. g. u naše ravne Kotare, te zapremiše gotovo sav istočni dio Dalmacije do rijeke Cetine, pak sprvivši 1498. g. pod svoju vlast Primorje od Vrulje do Neretve, razrušiše Makarsku, a godinu kasnije, i ako bez koristi, jurišaše na Omiš, podsjedoše Nin, te opet porobiše i poplijeniše Kotare, bijahu početkom 1501. godine stali još žešće navaljivati, osobito oko Trogira, Šibenika i Klisa. Na čete, na jake odijeljke prodirahu sad na jedan sad na drugi kraj, pljačkajući i paleći i puk u ropstvo odvođeci.

Ako je stanovnicima Spljeta, kao i drugih mletačkih utvrđenih gradova pri moru, bilo u tolikoj nevolji i pogibli nešto lakše, ipak ni oni ne stajahu bezbrižni. Pošto Turci drugom polovicom petnaestog vijeka bijahu zagospodarili Solinom, Solinjani s onim, što tko mogaše ponijeti, pribjogoše u Spljet i okolicu, za njima se pomicali drugi iz svih obližnjih ugroženih mjesta, jadni i žalosni, gladni i bolesni; te nastanivši se u spljetskoj okolini osno-

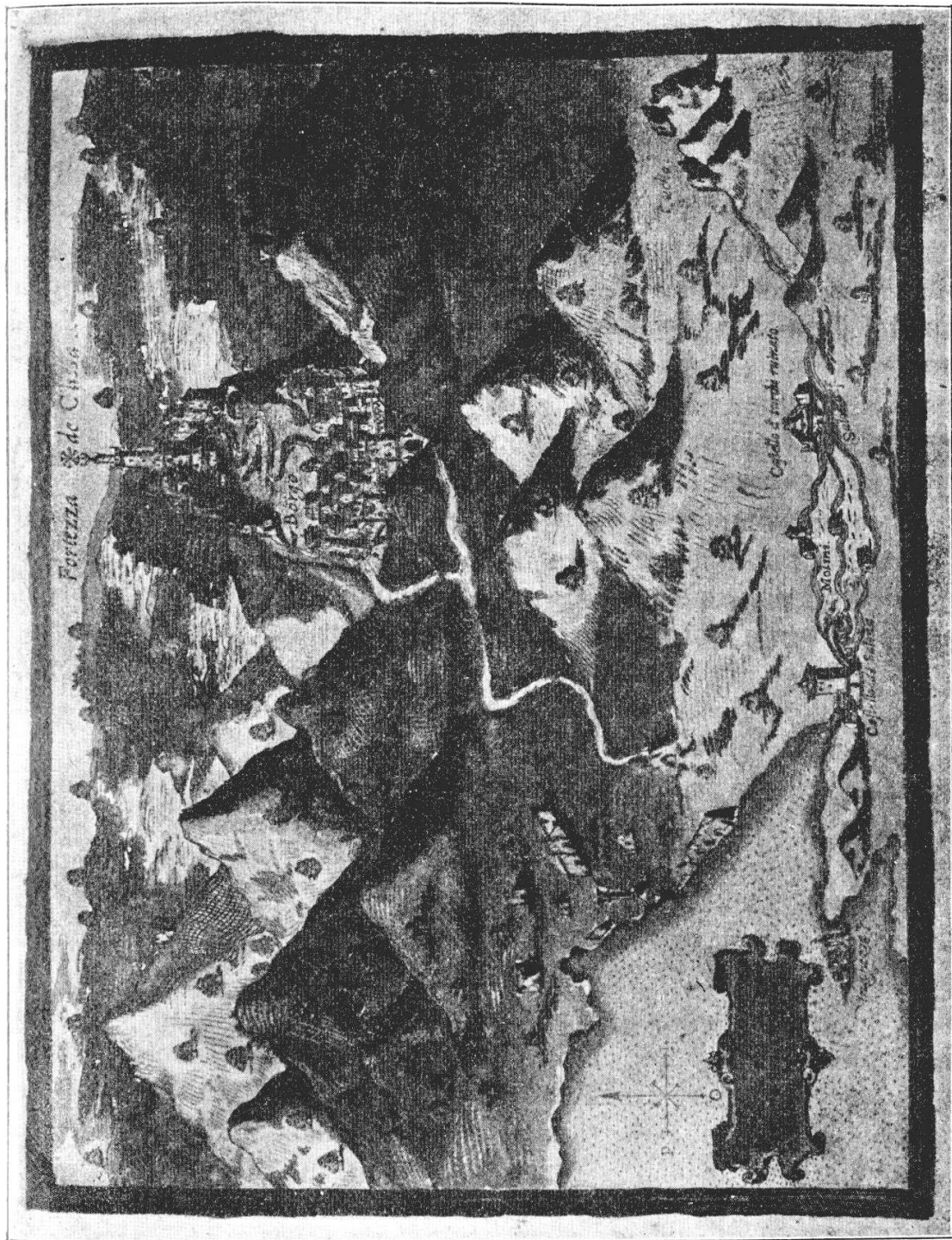
vaše predgradja: Veli Varoš, Dobri, Manuš i Lučac. Ali dok su se ovi zaklanjali pod zaštitu Spljeta grada, u nadi, da će ih moći od Turaka obraniti, i sam je grad trebao obrane. Po izvještaju proveditura Ivana Diedo od 1501. god., zabilježenu u dnevnicima Marina Sanuta, grad Spljet, koji je brojio tek 700 kuća, a okolo 6000 stanovnika, bijaše opasan starim, trošnim bedemima s nekoliko kula, sačuvanih od davnine. Dvanaest plaćenih mletačkih vojnika stražahu dvojna gradska vrata, a mala mletačka posada čuvala kašeo. Izvan grada, kod razvalina Solina, bijahu dvije tvrđavice, obje nedaleko grada Klisa, koji je pripadao ugarsko-hrvatskim kraljevima, i branio svu okolicu spljetsku.¹ Dakako mletačka posada, koja je zaklanjala grad od Turaka, bijaše odveć slaba, a zapovjednik bez dovoljna blaga nije mogao, da doskoči svim potrebama. Bila je ustrojena i neka spljetska narodna vojska, ali se ti vojnici, zvani »Stratioti«, po izvještajima spljetskog konta od 24. siječnja i 6. veljače god. 1501. nijesu odlikovali ni stegom ni junaštvom. I sami gradjani, čini se, da su slabo marili za obranu mjesta.²

Ipak je onda već Spljetu prijetila ozbiljna opasnost od Turaka, kao što su kasniji događaji i potvrdili. U Sanutovu su dnevniku redom zabilježeni crni glasovi o turskim navalama, koji bi stizali u Mletke iz primorskih gradova Dalmacije. Iz Trogira, iz Spljeta, iz Šibenika učestale bi vijesti o projahivanju bijesnih turskih konjica, o pljačkanju i paljenju i drugim strahotama. Sad s jedne, sad s druge se strane javlja, da se silne turske čete spremaju da navale na Klis (sl. 5.), na Poljica, na neretvansku tvrđavu, a sad da prijete zapaliti spljetsko predgradje.

Nego što je najviše zađavalo brige Splječanima i što su neka spljetska vlastela »con gran mesticia (velikom žalosti)« dojavila početkom siečnja 1501. godine provedituru Hieronimu Baffo, bijaše glas, da su jedni Poljičani išli na poklon hercegovačkom sandžaku. Nastala bojazan, da se ne bi Poljica, koja se smatrahu bedemom Spljeta i cijele Dalmacije, predala Turčinu, čim bi mu najprije Spljet u ruke pao. A bojazan bijaše opravdana, jer hercegovački sandžak Demetbeg, rodom Poljičanin, navraćajući na svoju korist neke tamošnje unutarnje razmirice, bijaše pokušao, da zametne dogovore

¹ Kukuljević: Marko Marulić i njegova doba (Stari pisci hrvat. knj. I. str. VI.). — ² Sanuto Marino: Brani tratti dei diarj manoscritti (Arkiv za povjestnicu jugoslav. knj. VI. str. 174, 177 i 188).

s nekim uglednijim Poljičanima, ne bi li ih prelastio na to; ali to bi kasnije sretno osujećeno.¹

Sl. 5. Klis i okolina prije god. 1571.

¹ Ibid. str 170. — Alačević: La contea di Radobolje ed il conte Ivaniš Nenadić. — Maschek, Manuale. 1875. str. 149.

Natalis hvaleći u nekoj pjesmi¹ zasluge spljetskog proveditura Antuna Dandula, koji je došao na vlast u ožujku 1502. godine i u petnaest mjeseci vladanja bolje prilike stvorio, s grozom se sjeća te opasnosti. »Jest neko mjesto« — piše on — »nepristupno na Jadran-skom žalu, visokim gorama svukud okruženo. Pružilo u zrak duga strahovita ledja, a leže mu na grozovitom vrhu vječiti snjegovi: jedina nada Dalmacije, najprvi štit našeg spasa, pokoj slatki mira našega. Planinski pruci dijele od njega naše kraje; za njim Turčin sjedi, zemljom zapovijeda. Običaj je tamošnjim otvrdnulim životima baviti se neprestanim ratovanjem, ili tjerati hitru zvjerad. Strašan je to narod, vičan prebivati pod slamnatim króvovima, živjeti od grabeža po planini. Narod odavna vičan nikomu se ne pokoravati; ipak sada popade pred noge dobrog Lava. Stari negda zvahu ovu zemlju »Politia«; ovdje je ona bila ne podnosivši tudjeg jarma. Medju ovijem kosama bijaše buknila neka strahovita buna, koja je, na žalost, i nama mogla škoditi, jer smo se sve bojali, da ne bi, dok se oni nesložni bore, na njih navalila varvarska sila. Tako je o njihovu životu visjela propast naša, a valjda i cijelog kraja ilirske zemlje.«

Spominje i Natalis, kako gradski bedemi bijahu stari i trošni: »Moenia semirutis pendebant turribus«, kako su turske čete ražnjale oko predgradja, te su neke prodirale u najbliže okoline spljetske, kako je svak živio u strahu i bez nade da se spase.

Dok su u Spljetu strepili i grozničavo radili o podignuću gradskih utvrda, turska je poplava sve to veće rasla, osobito na onom laptu zemljišta, što se u Dalmaciji izmedju turskih posjeda uvlačio, pružajući se medju rijekom Cetinom i planinom Velebitom, i rastavljao ih od mletačkih, a pripadao još Hrvatskoj. Ugarsko-hrvatski kraljevi, zabavljeni razmiricama velmoža i u svedjermom ratu sa susjednim vladarima, nijesu se ni sjećali ovoga kraja. Tvrđi gradovi, pod zapovjednicima bez blaga i vojnika, zaludu vapijahu kraljevu pomoć; knezovi, vlasnici velikijeh zemalja i svojih tvrdih gradića, izloženi bijesu turskijeh četa, ostavljahu dvore i imanja te se zaklanjahu u mletačke gradove pri moru, ili seljahu u Hrvatsku. Za gospodarima seljahu i kmetovi. Ljudi su bježali od kuća, s njiva, od stoke, gdje je koji čuo da idu Turci, te se zaklanjahu u

¹ Francisci Natalis Carmina. Rkp. — Ad augustissimum do. Veneti Decemviratum de Laudibus Jo. Antonii Danduli Spalatinae Urbis provisoris dig. mi. str. 37. — Ovaj rukopis vrlo znamenit sa svoje starine, pisan od više ruku, sadržava latinske pjesme i Marulićev životopis u prozi od F. Natalisa.

pouzdanija mjesta pri moru, dok u opustošenoj krajini zapovjednici Knina, Klisa, Sinja, Vrlike i drugih omanjih gradova ne imahu branitelja ni stražara. Godine 1508. spljetski providur šalje svoje vojnike, da čuvaju ispražnjenu tvrđavu Sinj, zapovjednik Knina zaklinje malo kasnije zadarskog generala, neka mu pošalje nekoliko vojnika, da čuvaju Vrliku, koja je ostala bez branitelja. A Mlečići često, mjesto da pomažu hrvatske vojvode, u svoje bi svrhe radije bili na ruku Turcima.

I tako malo po malo gotovo bez otpora turska vojska poplavivši svu Cetinu i Petrovopolje razli se po Bukovici i Kotaru. God 1520. smjestivši veliku naseobinu na kraj Petrova polja, Turci naseliše Drniš, i tu se jako utvrdiše, zauzeše manje okolne gradove, u Nečven i Čučevo postaviše jaku stražu, da štiti prolaz s Krke u Bukovicu i Kotare; god. 1522. zauzeše Knin, za tim Skradin, Karin i Obrovac, tako da gotovo svuda u Dalmaciji dopirahu do granica mletačkog posjeda. Petar Kružić, čuveni kliski kapetan, sa svojim uskocima jedva je odolijevao turskijem navalama i branio tvrđavu. A Turskom vladao je junački i ratoborni Sulejman II., trepet kršćanstva, onaj, koji je mislio, da mu je dosudjeno zagospodariti cijelim svijetom.

Kako je imalo biti jadnom narodu na selu u ovakim prilikama, vrlo slikovito opisa spljetski nadbiskup Bernardo Zane na lateranskom crkvenom saboru godine 1512. u Rimu. »Da ne nabrajam davnije žalosti« — govoraše — »uzrokovane nam od Turaka, koje jur poznajete, promislite već današnje nevolje kršćana, na koje oni silno navaljuju. Dječicu otimlju iz ruku roditelja i s majčinih prsiju trgaju, žene pred očima muževa oskvrnjuju, djevojke grabe iz majčina ogrljaja, da ih oskvrne i osramote. Stare roditelje i rodbinu kao nekorisne sijeku na oči njihovih sinova, mladiće mjesto volova pod jarme hvataju i s njima oru zemlju. Pa što dalje da slijedim? Ja sam sve to, ne čuo, niti čitao, već gledao . . . !«

A da ni okolo Spljeta, ma koliko utvrđjena, nije bilo bolje, potvrđuje nam malo dalje isti nadbiskup u svojoj besjedi: »Mojim očima ja sam vidio po predgradjima svoga prabiskupskog Spljeta, onoga nesretnoga grada, kako se zalijeću, da sve ruše vatrom i mačem, i da u sužanjstvo gone moju i vašu djecu, mušku i žensku; a to je jednako vidjelo po svojim gradovima dvanaest ovisnih mojih biskupa . . . Često, tužna mene i nevoljna, stojeći pri službi božjoj, bio sam prisiljen da svučem crkovnu odjeću, latim oružje i poletim

na gradska vrata, da hrabrim ustravljeni svijet i tješim ožalošćene, da se snažno opru krutom krvopiji.«

U prvim Marulićevim latinskim asketičnim djelima ne nalazimo spomena o turskoj provali. Godine 1510. bijaše se on zaklonio na otok Šoltu u manastir sv. Petra, u dolini Nečujam, i tu na osami valja da je još radio okolo svojih »Parabola«, i osnovao djela, koja su kasnije ugledala svijet. Tuži mu se u svojoj poslanici Natalis,¹ što je tako ostavio majku, brata, prijatelja; opisuje mu, kako je žalosno stanje u Spljetu, kako izvan grada vlada samo nevolja. »Sretaš« — kaže mu — »seljaka, blijeda lica, koji bježi ispred Turaka, i pripovijeda kroz plač o paležu i pokolju.« Marulić mu odgovara, opisujući mu kraj, gdje prebiva, pozivajući njega i prijatelje, da ga dodju naći, tješi ga nestalnošću ratnih prilika i ljudskih događaja; nek promisli, da je svaka sila za vremena, a da je vječit i stalan mir i pokoj u carstvu nebeskome.

I osam godina kasnije, u knjizi »De humilitate et gloria Christi«, govoreći o trajnosti Petrove vjere, tješi Marulić kršćane zabrinute zbog turskih provala ovim razlaganjem: »Ako neznabošci« — piše — »cijelu zemlju zaposjednu, stajat će ova pobjeda, koja svijet predobiva: vjera naša... Osokolite se dakle vjernici, ne bojte se, ne očajavajte, što su vaši i Krstovi dušmani vašu djedovinu pokrili i vas podjarmili, sadrli i pogubili; što su sve sadašnje muke i patnje prama budućoj slavi, koja će se u vama objaviti?«

Ali u latinskoj propovijedi »De ultimo Christi iudicio (O posljednjem sudu Kristovu)«, gdje po svetomu pismu opisuje sudni dan i znakove Isusova dolaska, te kaže, kako će se čuti ratovi i glasovi o ratovima, i ustati narod na narod i carstvo na carstvo, kako će biti gladi i pomori, udaljiv se naglo od predmeta, opisuje Marulić turska progonstva, kršćanske zemlje zaposjednute od muhamedanaca, te pozivlje Francuze, Španjolce i Talijane, da se medju sobom pomire i da složno udare na nekrsta.

Ova ga misao i potakne 1522. god. da se obrati papi Hadrijanu VI. poslanicom, u kojoj ga moli, neka bi on sklonio kršćanske vladare na slogu i mir.² »Utisnuše mi« — kaže — »pero u ruku mnoge suze i pretužna lica onijeh, što k nama svaki dan, nevoljni, pribjegavaju.« Pa pošto je živim bojama naslikao strašnu sliku turske

¹ Francisci Natalis Carmina. Rkp. — ² Epistola domini Marci Maruli Spalatensis ad Adrianum VI. Pont. Max. de calamitatibus occurrentibus et exhortatio ad communem omnium Christianorum unionem et pacem. Romae 1522.

provale u naše krajeve, opisuje namjere i težnje Turaka, i pogibao, koja od njih prijeti cijelom kršćanstvu: »Već neprijatelj misli na to, kako će ostali kršćanski svijet ostaviti Isukrsta i pokloniti se proroku. Osjeća on, da su njegove sile već i za to dovoljne, ali mu smeta kraljevstvo Panonije. Da ga makne s puta, u najnovije ga doba napada neizmjernom svojom vojskom. Najprije osvoji nekoliko gradova na Dunavu. Malo zatim namjesti se izmed Drave i Save, svu onu zemlju grozno opustoši, sužnje dade sve do jednoga poubijati. Malo za tim osvoji Biograd; grad po prirodi i vojenom obranom jak, kojega njegov pradjed nije mogao osvojiti. Ostavivši ondje posadu, povuče se radi zime u zimovnik, da u prvo proljeće ono kraljevstvo oružjem osvoji. Ako to izgubimo, što ostaje onda kršćanima, da se brane? Koja će ih vjera ogrijavati, da se usude dići na tako jaka neprijatelja? Vjeruj mi, već je svemu kršćanstvu odzvonilo, ako se svi složnim silama ne sjedine i u imenu Isusovu ne požele radije umrijeti, nego li da ovoj barbarskoj nevjeri služe. Svi bi imali pomoći onomu kraljevstvu, jer ako ono padne, otvoren je dušmanu put u Germaniju i Italiju. Satrt će on Iliriju, — a onda će moći pokoriti i drugi kršćanski svijet. Zajednička pogibija mora se suzbiti zajedničkim oružjem. Nitko neka ne misli, da je daleko od neprijatelja. Ako se vatra što prije ne ugasi, širit će se bez kraja i konca i uništiti će sve do na kraj svijeta. Nitko neka se ne uzda sam u svoju snagu. On je najmoćniji, ako pojedine ima smlatiti. Tolika bi se kraljevstva imala na njega dići, koliko ih je on uništio. Malo za to mare naši kraljevi. Sada Španjolci ratuju s Francuzima. Talijani su rascjepkani medju sobom: jedni pristaju uz jedne, drugi uz druge; i tako, mrzeći se medjusobno, izazivlju na se srdžbu božju. Eto nema mnogo vremena, što se ratovalo u Italiji; još su ausonijske poljane mokre od krvi tudjinaca i domaćih, a i opet će sada u krv ogreznuti, ne uguši li se pokret sadašnjeg bjesnila zgodnim posredovanjem mira.« Pri kraju obraća se Marulić opet vrućom molbom papi, da bi on kršćanske vladare pomirio i nagnao na rat protiv Turaka, te svršava: »Tvoju će blagost u ovoj stvari propovijedati gradovi, koji još ostaju od Hrvatske i Liburnije, svi dinaste i zapovjednici tvrđjava. Ali će mnogo slavnije u nebeskom carstvu pred Gospodinom, kojega si namjesnik na zemlji, pripovijedati angjeoski duhovi, prisiliš li kršćanske vladare da sklope savez mira. . . . Ništa u ovo vrijeme ne možeš učiniti spasonosnije za svoju crkvu, pohvalnije po se, Bogu ugodnije.«

Žarke su ovo riječi, iz kojih progovara, osim općenitog kršćanskog osjećaja, Marulićeva narodna svijest. Žarke riječi, ali one ostadoše puste, poput onih prijatelja mu Tome de Nigrisa (god. 1518.), poslanika hrvatskoga bana Petra Berislavića kod pape Lava X., kod španjolskog i francuskog dvora, u teškoj nevolji Hrvata, zapuštenih od ugarsko-hrvatskog kralja Ljudevita; poput onih Trogirana, Trankvila Partenija Andronika, cesaru Maksimilijanu (god. 1518.), kojim ga podbadaše, da podigne općenitu kršćansku vojnu protiv turske sile.¹

VI.

Onaj isti rodoljubni osjećaj, koji ponuka Marulića na njegovo zadnje latinsko djelo, — na poslanicu papi Hadrijanu VI. — ne bi li ga sklonio, da kršćanske vladare potakne protiv Turčina, da tako što prije izbavi hrvatske zemlje od neprijatelja, nadahnuo mu je i prvo izvorno djelo na hrvatskom materinskom jeziku, u kojemu hoće da pruži narodu svome, mučenu i progonjenu, razgovora i utjehe, da ga hrabri i sokoli.

Kako se Marulić, oglašeni latinski pjesnik, humanista, koji se znanjem svojim odlikovao u kolu najčuvanijih književnika svojega doba, već mator čovjek, nakanio na nezahvalan posao, da pjeva u prostom i neotesanom narodnom jeziku, prezrenom od domaćeg odličnog društva, nepoznatom stranim učenjacima? Je li se on poveo za primjerom čuvanijih mu vršnjaka u Italiji — Ariostom, Bembom, Sanazzarom, — koji dok počеше pjevati latinski, okrenuše da pjevaju u svom materinskom jeziku? I u Italiji je, za doba renaissance, talijanski jezik bio do početka XVI. vijeka prezren od učenjaka, koji jedino latinski jezik smatrahu dostojnim književnog njegovanja. Kad je Bembo zapustio latinsku pjesmu, da napiše kićenom talijanštinom knjigu »Degli Asolani«, prijatelji mu se čudom čudjahu i porugljivo mu prigovarahu: »Kako je to, dok si se do tada častio samo finom divljači, da se sada hraniš grahom (Ut tanquam saturum hinnuloque aproque, — Vilem juverit esse me faselum)?« Lijepo im je on odgovarao, u latinskim stihovima, braneći živahno svoj materinski jezik: »Zapustiti svoj jezik radi drugoga

¹ Oratio Tranquilli Parthenii Andronici Dalmatae contra Turcas ad Germanos habita. Ad invictissimum Maximilianum Caesarem augustum Epistola. 1518.

jezika, to ti je isto kao uskratiti hranu svojoj majci, da hraniš tuđu ženu u tuđini; ovo je jezik otaca naših, sestara, majka našijeh; veća je sramota ne umjeti svoj jezik, nego ne umjeti grčki i latinski skupa; pisati lijepo starinske jezike, a govoriti slabo svoj jezik, to je kao graditi skupe palače od mramora u tuđim dalekim krajevima, a doma sjedati u krovinjari (Ne dum marmoreas remota in ora, — Sumptu construis et labore villas, — Domi te calamo tegas palustri).¹

Valja da su i na Marulića utjecali primjeri pomenutih talijanskih književnika, valja da je Bembova razlaganja primijenio našim domaćim književnijem prilikama, te ga skloniše, da zajedri svojom »novom plavcom« još neprebrodjenim morem umjetne hrvatske pjesme. A valja da i bez toga, kako bijaše još godine 1500. ponutkovan od spljetskog »prmančira« popa Dujma Balistrilića preveo na hrvatski jezik »na slavu Boga i spasenje iskrnjega« knjigu »O nasljedovanju Isusovu«, sam osjećajući dužnost, da pobožne plodove svog uma i nauka svojih ne namijeni jedino učenjacima i naobraženim ljudima, već i neuku puku, nakani se da mu pribavi ugodniju i pristupačniju duhovnu hranu ukitiv u pjesmu pobožne povjesti i moralne nauke. I zaista dosta je pogledati natpise pojedinih pjesama, da se uvjerimo, kako i na ovom polju njega uvijek vodi ista težnja, koja izbija iz njegovih latinskih djela, da ugodnim i lakim načinom širi kršćansko čudoredje.

Hrvatske pjesme Marka Marulića sakupio je Ivan Kukuljević, uredio profesor V. Jagić, a izdala 1869. godine Jugoslavenska akademija. Jesu li baš sve pjesme sadržane u toj zbirci Marulićeve? Književna kritika nije još na čistu u tom pitanju. Svakako, dok se o jednim može bez sumnje kazati, da su Marulićeve, o drugim se može opravdano i posumnjati, dok su neke očevidno plod kojeg drugog »sačinjavca«. O autorstvu tih pjesama pisali su u uvodu akademjskom izdanju Jagić i Kukuljević, u Jagićevu »Arhivu« Maretić, u »Nastavnom Vjesniku« Broz, u »Dalmati« Brunelli. Nije ovdje mjesto, da se mi upletemo u tu raspravu, ali nam je ipak red, da kažemo nešto o samoj stvari.

Osim »Judite«, jedine Marulićeve hrvatske pjesme, štampane za njega živa (sl. 6.; prvo izdanje od god. 1521.), sve one, sadržane u akademjskom izdanju, uzete su iz dvaju rukopisa: Petra Lučića i Ivana Lulića, što ih je Kukuljević našao u samostanu koludrica sv. Be-

¹ Bembo: Della volg. lingua. — Ad Sempronium.

nedikta u Trogiru. Lučićev je »Vrtal« zbirka pobožnih sastavaka u prozi i u pjesmi, pisana u šesnaestom vijeku od više ruku. Petar Lučić, otac slavnog trogirskog povjesničara, napisa svojom rukom veći dio te zbirke, a o tom svome ustrpljivom radu sam u nekoj pjesmici ovako govori:

Ov je cvitja vrtal pun slasti duhovne;
od sebe odvrgal jest, ke su svitovne.
Neka vrtli ine uzdrže razlike
slasti, koja vene, koja nij' va vike:
jer nije ovdike svitovni perivoj,
neg slasti jest, od ke pića duši tvojoj.

Na kraju pak rukopisa u nekom epigramu očituje, da je sam prepisao

ovih knjig veći dil

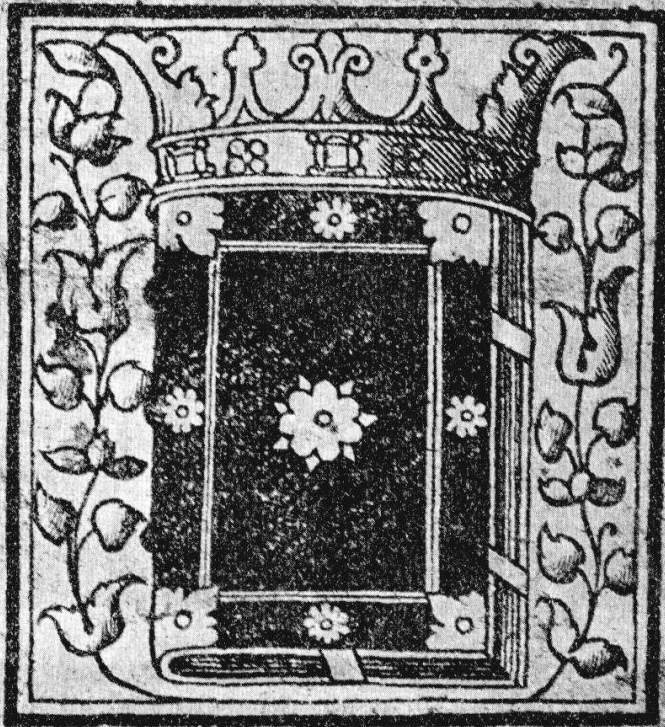
(za) majke i sestar, dat jim razgovor mil,
Marul ča je složil, komu Bog pokoj daj,
i mene s njim združil u vikuvičnji raj.

U rukopisu uz neke sastavke, pod kojima je zabilježeno Marulićevo ime, ima i nekijeh, koji nose imena Vetranića, Matulića, Hierolima Martinčića i drugijeh, a ima ih opet, koji su bez ikakva imena. I Jagić i Kukuljević veći dio tjih bezimenijeh sastavaka prisvajaju Maruliću. Jagić u pomenutom predgovoru ovako razlaže: »Po mojem tumačenju znače rieči: »Marul ča je složil« toliko, kao da je P. Lučić rekao, da je u tom zborniku većina sadržaja od Marka Marulića; a to je vrlo važno stoga, što ima u »Vrtlu« mnogo stvari, proze i pjesama, bez imena, t. j. ne kazuje se, čije su. Da ne bude dakle Lučić na kraju svoga kodeksa izrijekom spomenuo ime Marulićevo, ne bismo imali nikakova prava prisvajati našem piscu i onih komada, gdje nije zapisano njegovo ime. Nu ovako, pošto sam Lučić smatra Marulićeva djela glavnim sadržajem svoga kodeksa, dobismo pravo, da i mi Maruliću prisvojimo veći dio prozaičkih djela ovoga kodeksa; a to tim više, što se kod onih pjesama, koje nisu Marulićeve, kazuju imena njihovih pjesnika. Kad je dakle u »Vrtlu« spomenuto, što nije od Marulića, već na priliku od Vetranića, Matulića, Hierolima Martinčića, Petra Divnića, Kaboge, Koriolanovića i Petra Lučića, to ne bi onaj na kraju dodani epigram, koji Marula spominje, nikakova smisla imao, da ostalih komada ovoga kodeksa,

Libar Marca Marula Splichianina V chomse
 usdarli Istoria Sfete udouice iudit u uersih
 harnacchi slofena/chacho ona ubi uoi
 uodu Olopherna Posridu uois
 che gnegoue/i oslodobi pu
 ch israelschi od ueli
 che pogibili.

Prodaine ubhecih umarcari ustacu
 chidarli libar sa signao.

Sl. 6. Naslovni list prvoga izdanja Marulićeve „Judite“ od god. 1521.

bilo ne bilo kod njih zabilježeno ime Marulićevo, ne smatramo svojnom našega pisca.«

To bi sve bilo dobro, kad nijedan sastavak u »Vrtlu« ne bi nosio ime Marulićevo; ali pošto se kod mnogijeh pjesama navodi njegovo ime, može se u drugu ruku opravdano pitati: a zašto je dakle Lučić uz neke pjesme napisao Marulićevo ime, a uz druge ga nije napisao, kad je znao, da su i ove druge Marulićeve?

Istina, da u rukopisu Ivana Lulića, koji je nešto kasniji od Lučićeva »Vrtla«, neke pjesme, koje su u Lučića bez imena, nose čisto i bistro napisano Marulićevo ime. Ali tijekom nije ipak dokazana autentičnost mnogijeh izvornijeh pjesama, koje su i u jednom i u drugom rukopisu bezimene, a u akademijem izdanju prolaze kao Marulićeve. Takove su ove: Urehe duhovne, Lipo prigovaranje razuma i človika, Od muke Isukrstove, Od muke Isusove, Versi od Križa, Naslidovanje Isukrsta, Molba k Isusu od Človika, Utičenje k divi Mariji, Od svetih divic i udovic, Od ljubavi božje človiku, Od sedam smrtnih grihov, Od svete pokore, Človik na punat od smrti, Od suda versi, Glava mrtaška govori, Duša iz groba ove riči nam govori, i Anka satira.

Marulićevo ime nose, osim »Judite«, još izvorni sastavci: Susana, Dobri nauci, Od začetja Isusova, Svrh muke Isukrstove, Od uskrsa Isusova, Isukrst govori grišnikom, Od uzvišenja gospina, Divici Mariji, Od deset zapovidi božjih, Govorenja duše osujene i odgovor Isusov, Tuženje grada Hjerusolima, Molitva suprotiva Turkom, Poklad i korizma, i Spovid koludric od sedam smrtnih grihov.

Nose Marulićevo ime prijevodi: Stumačenje Kata i Stumačenje psalma: Miserere, dok ne nose nikakvo ime prijevodi himne: O gloriosa Domina, i prikazanja: Historija sv. Panucija, Od nevoljnoga dne od suda i Govorenje sv. Bernarda od duše osujene

Broz je još otrag osam godina dokazao, da »Skazanje od nevoljnoga dne« ne može nipošto da bude radnja Marulićeva; i istaknuo, da se za »Historiju sv. Panucija« i »Govorenje sv. Bernarda« ne može pouzdano dokazati, da su izišli iz pera Marulićeva.

Izmedju samijeh pjesama, koje u rukopisima Lučića i Lulića nose Marulićevo ime, ne u cjelini već samo početnim slovima M. M.,

moguće da se kriju i neke pjesme onog Marka Marulića, fratra reda sv. Franje, koji se je rodio koncem XVI. vijeka, i spjevao ono »Navišćenje muke Isusa«, tiskano u više navratka u Mlecima,¹ i prikazano sestri njegovoj Jaki, benediktinskoj koludrici u manastiru sv. Arnira. Tu je sumnju istaknuo u svojoj raspravi profesor Brunelli,² a već je Kukuljević u svom predgovoru opominjao, da su »neki stariji i noviji pisci našega Marka Marulića griješno pomiješali« s pomenutim fratrom. A opet je malo vjerojatno, da je Marulić jednake predmete, n. p. Muku Isukrstovu, Deset zapovijedi, Sedam smrtnih grijeha, Strašni sud i ostalo, spjevao po tri po četiri puta, i kadgod u priprostom obliku.

Nije valja da vjerojatnije, da su mnoge take pjesme plod različitijeh neznanijeh sačinjavaca, bezimeni plod kakve škole moralno-crkvenijeh pjesnika, koja je cvala u Spljetu ili prije ili poslije Marulića? Mislimo, da već ima nekijeh, i da bi se pomnijivim istraživanjem ušlo u trag i drugima pouzdanim dokazima, koji bi mogli potvrditi ovo naše nagadjanje: ali ovo nije mjesto, da se s njim dalje bavimo.

U takoj neizvjesnosti o autorstvu tolikijeh pjesama, koje pod Marulićevim imenom prolaze, vrlo bi neoprezno i opasno bilo, dok se prije o njima ne dodje na čisto, sve ih smatrati kao djela Marka Marulića, te po njima suditi o pjesničkom njegovu daru i o njegovu značenju i znamenovanju u povjesti književnosti hrvatske.

Svakako, o njima sudeći, valja uvijek na umu imati, da kako ga u ovim pjesmama vodi jedino težnja, da širi kršćansku krepost medju prostim pukom, medju onima, koji se ne mogahu okoristiti njegovim latinskim asketičnim djelima, tako mu je uvijek jedina briga, da mu misli i jezik i slog budu prosti i jednostavni, u evangjeoskom duhu, ponizni i čedni. I on, kako u kasnije doba Kačić, u svojim pjesmama ne će: retorike ni poezije, nakićena ni napirlitana veza, jer shvata, da bi to odbilo od njega neuke čitatelje, kojima svoj rad namjenjuje.

U »Juditi« i »Suzani« ne može Marulić još da pregori svoju humanističku nauku, ne može da se ne ponosi i ne kiti povjesnim znanjem i vještim pretakanjem misli i figura latinskijeh klasika u hrvatske stihove; pa, pod pritiskom tudjih misli i oblika, često mu se nepri-

¹ Ljubić: Prijegled hrvatske povjesti str. 248. — ² »Dalmata« god. 1882, br. 59. i dalje.

rodno previjaju slog i riječi, a stihovi mu se izvitopere; ali u drugim moralnim i bogoljubnim pjesmama njegovim sve diše narodnim duhom, sve je prosto, sve domaće. »Juditu« i »Suzanu« pjeva jošće po zakonu starih poet, ali druge pjesme pjeva jedino po običaju naših začinjavac onog vremena. Čudoredne i bogoljubne misli, što ih je razvio u »Evangelistarium-u«, u knjizi »De Institutione«, »De humilitate et gloria Christi«, »De ultimo Christi judicio«, naći ćemo u ovim njegovim pjesmama, ali sve tako razdrobljeno, tako prilagódjeno pučkom razumu i pučkoj ćudi, da je očevidno, kako je on pri tom poslu jezično blago i metar i pjesničke oblike, sve uzimao od onog puka, kojemu se obraćao, od neznanih pučkih začinjavaca, koji su i prije njega pobožne pjesme pjevali.

Moralne i religiozne pjesme Marka Marulića mi ne možemo nikako smatrati kao nekakvu naglu pojavu u našoj književnosti, već moramo uvidjeti, da ih je pretekla cijela perioda narodne poezije, pripitomljene pod utjecajem zapadne kulture, u opsegu primorskih dalmatinskih gradova, valja da još od početka XIII. vijeka.

Tu prvu pojavu hrvatskog narodnog pjesništva u dalmatinskim gradovima, prijelaz njegov u umjetno pjesništvo, utjecaj susjedne latinske kulture na taj pokret, najbolje je označio s malo riječ profesor V. Jagić.¹ Govoreći o istovetnosti metra u poeziji Marulića i Menčetića, i odbiv hipotezu o pozaimanju ovoga u jednom ili u drugom pravcu, on ovako nastavlja: »Mi moramo da dodjemo do drugog zaglavka, i da pretpostavimo, da se uzrok tog jedinstva, koje se poreći ne može, skriva mnogo dublje, u izvoru njima svima općemu, u okolini, koja ih je okružavala, u ukusu i navadi tadašnjeg gradskog stanovništva, u koje su se upravo tada slila dva elementa, slavenski i romanski, u jedan novi tip, u kome su prevagu imale slavenske crte, ali s nekom dozom romanske primjese. Od jednom ne biva isprekrštavanje dviju narodnosti, te dosljedno ni dviju narodnih poezija, između kojih se još do tada mogla opaziti neka razlika u raznim krajevima adrijatskog primorja. Ali na svaki način početak potječe od gradova, osobito takih, kao što su bili Spljet i Dubrovnik. Tako se meni čini i u pogledu gore pomenutog razmjera slavenske

¹ Razmjerъ drevnejšihъ stihotvorenij poetovъ slavjanskihъ (serbohorvatskihъ) vъ Dalmaciji. (1896.)

poezije u Dalmaciji, da joj je u osnovi slavenski stih onaj, na koji je navrnuta samo muzikalna potreba rime po romanskom ukusu.«

»Stanovništvo gradsko, koje je sasvim rano, makar i djelomično, poprimilo dva jezika, odmah je zavoljelo ovo povećavanje muzikalnosti stiha. Treba pretpostaviti, da su gradski stihotvorci, koji su po romanskom običaju ukrašavali različite momente porodičnog i društvenog života — a i jedan i drugi je tad bio poslavenjen — proizvodima svoga nadahnuća, već davno prije i Marulića u Spljetu i Menčetića i Držića u Dubrovniku, sastavljali stihove, omanje pjesme, primjenjujući razmjer od dvanaest slogova — ili ako ćete da brojite po polustihovima, od šest slogova — ali dodavajući rimu, bilo na kraju stiha, ili svakog polustiha. Na taj način ovaj metar, svojstven narodnoj poeziji dalmatinskih Slavena (Hrvata) s ritmičkom modifikacijom, došao je u modu, i malo po malo stao se upotrebljavati već u to doba, kad još nijesu ustali bili u Spljetu i Dubrovniku prvi pjesnici, koji su podigli ovo, od njih inače nepronadjeno stihotvorno iskustvo, do literarnog ugleda.«

Potvrdiše ove nazore Jagićeve šesterici, koje je kasnije priopćio Jireček u »Arhivu« XIX. 61., a koji imadu rime, kao što ih nahodimo i u Marulića. Ti stihovi, koji se nalaze u glosama dubrovačkoga rukopisa »Liber statutorum doane«, a potječu iz početka XV. stoljeća, glase ovako:

Sada sam ostavljen
srid morske pučine,
valovi moćno bjen,
daž' dojde s visine.

A još i bolje te nazore potvrđuju ovi stihovi talijanski, u istom rukopisu, na istoj stranici napisani, koje je Jireček naveo, a da se nije valja da dosjetio da su stihovi:

Per non fare lieto — alcuno de la mia dollia,
Rido talvolta che — de pianzer ho volia.

Ovi su stihovi hrapavi i hramlju, ali nijesu ništa bolji ni oni njima srodni, koji se čitaju u »Monumenti antichi di dialetti italiani«, priopćeni od profesora Mussaffie (Beč 1864.).

Tko čita dijalektalne pjesme čudorednog i religioznog sadržaja, što su u srednjem vijeku cvale u sjevernoj Italiji, lirične religiozne pjesme, kojima je XIII. vijeka odjekivala Umbrija, kolijevka sv. Frana

Asiskoga i Jakopona, a poredi li ih s Marulićevim i s onima, što se njemu pripisuju, naći će ne samo neke sporedne i izvanjske pojave sličnosti i srodnosti, već zajednički duh, zajednička osjećanja i vjervanja, što ih provijavaju. I tamo i amo vjerski se i čudoredni osjećaji, kroz usta slabo poznatih i nepoznatih pjesnika, izvijaju neuglađeni i neotesani, i pomaljaju se gotovo nespretno u onom praskozorju narodne kulture, gdje je sve još u zametku; ali govoreći jezikom svojim, otrešavši se crkvene latinštine, udaraju temelje zgradi narodne književnosti.

Stavno, da je Marulić svojom naobrazbom, svojim pjesničkim darom udario u druge žice, da je više mario za svoju pjesničku slavu, da nije sve podredio »slavi božjoj i spasenju iskrnjega«, da, zaokupljen jedino ovom mišlju, nije odabrao sebi skromnu a ujedno uzvisitu misiju popularizovanja vjerskih nauka i širenja bogoljubnosti, bio bi se na hrvatskom Parnasu uzvinuo do puno veće visine. Ali je za nas i za njega već to velika slava, da se je još u ono doba pokazao svijestan svoje narodnosti i svoga jezika, pa i ne mareći za to, da svoj dobri glas u tuđem književnom svijetu još veće podigne, ponizan i čedan, nastojao je da nižoj ruci ugodi i koristi; te tako, kako zgodno opaža Frano Bulić, sjeća nas na Kačića i na Jerolima, na sveca i na pučkog pjesnika.

VII.

Sada ćemo se malo poblize osvrnuti na »Juditu«, na ovaj hrvatski pjesnički prvijenac našega Marulića, na najprvu pojavu umjetnog našeg pjesništva, kojega ove godine hrvatski narod, s opravdanim ponosom, slavi četvrtu stogodišnjicu.

Ovog je pramaljeća minulo upravo 400. godina, od kako je Marulić, u pedesetoj godini života svoga, dopjevao »Historiju one počtene i svete udovice Judite i preohologa Oloferna, koga ona ubivši, oslobodi svu zemlju izraelsku jur od nadvele pogibili«. To nam on sam svjedoči u pismu don Dujmu Balistriliću, popu i pramanciru spljetskomu, napisanu »Od rojen'ja Isukrstova u puti godišće prvo nakon tisuća i pet sat, na dvadeset i dva dni miseca aprila. U Splitu gradu.«

Ova Marulićeva biblijska pjesma potječe izravno iz »Knjige Judite« staroga zavjeta. Sva je prilika, da se poveo donekle u

tom pjevanju za kršćanskim latinskim pjesnicima srednjega vijeka; a to ne bih baš rekao za onima kasnijih vijekova, već uprav prvijeh. Biblijski su epos gojili prvi kršćanski latinski pjesnici u namjeri, da odbiju vjernike od čitanja mitološke epike, i u nadi, da će pjesmom bolje nego biblijskom prozom privlačiti k crkvi duh i srce čitatelja, osobito mladeži.¹

U popisu Marulićeve knjižnice, pod natpisom »Ecclesiastici (crkveni pisci)«, nalazimo ovu knjigu: Sedulius, Juvenus, Arator poeta (?).² Ovo su imena triju najčuvenijih kršćanskih latinskih pjesnika srednjega vijeka. Sedulius, talijanski svećenik IV. vijeka, spjevao je u latinskim stihovima (dactylico heroico metro) slave i kreposti poglavitijih lica staroga zavjeta i Isukrstova čudesa. Glavna mu težnja bijaše isticati odnose medju događajima staroga zavjeta i Isukrstove pojave; u formi je nasljedovao rimske pjesnike, osobito Vergilija. — Juvenus, španjolski svećenik IV. vijeka, pretoči u heksametre četiri evangjelja; ali su pod njegovim imenom prolazili i neki sastavci latinskog pjesnika V. vijeka Cypriana iz Galije, koji bijaše u stihove ukutio gotovo sve povjesne knjige staroga zavjeta, a medju ostalijem i Juditu. — Arator, ligurski poddjakon VI. vijeka, nasljedovatelj Sedulijev, bijaše na glasu radi svojih pjevanja o djelima apostolskim.

Bilo bi zanimljivo istraživati, jesu li i koliko su ovi pjesnici utjecali na Marulićev pjesnički rad u opće, a na ovu pjesmu napose. Svakako početak »Judite«, gdje Marulić zazivlje božju pomoć, da bude mogao sretno izvesti namišljeno djelo, sjeća na običnu »Precatio (zagovor)«, kojom gotovo svi kršćanski latinski pjesnici, nasljeđujući uprav Juvenca, počinjahu svoje pjesničke preradbe iz svetoga pisma.³

Očitom utjecaju kakvog drugog kršćanskog latinskog ili talijanskog pjesnika nije još uspjelo naći traga u Marulićevoj »Juditi«. Ja zato i mislim, da joj je jedini izvor »Knjiga Judite« staroga zavjeta. Prvo pjevanje Marulićeve »Judite« sadržava prve dvije glave Juditine knjige; drugo, treće i četvrto svako po tri, peto dvije, a šesto opet

¹ Manitius: Geschichte der Christlich-Lateinischen Poesie bis zur Mitte des 8. Jahrhunderts. Stuttgart 1891. str. 8. — ² Rački: Oporuka Marka Marulića. Starine. XXV. str. 155. — Ovu je knjigu Marulić u oporuci svojoj ostavio Hieronimu Papaliću na uspomenu, »ut habeat amici sui mnemosine«. U oporuci, priopćenoj u »Starinama«, dotična točka je pogrješno navedena ovako: »Liber poetarum ecclesiasticorum et Sedulii Iuvenis et oratoris«; dok bi imalo biti: »Sedulii, Iuvenis et Aratoris«. Ali ima tu i drugih pogrješaka. — ³ Manitius pom. djelo str. 56, 168, 303, 366

tri. Prijevod je u opće, gdje više gdje manje, vjeran; štogod je tamo amo preveć ožeto, štogod opet preveć razvodnjeno; malo je što izostavljeno.

Ali prijevod biblijske knjige, osobito u prvom, drugom, petom i šestom pjevanju, sačinjava tek kostur Marulićeve pjesme; te je s razlogom pjesnik pisao popu Balistriliću, da Judita »mnogim cvitjem obkićena... prominila je lice«. Zato, ako hoćemo da prodremo u Marulićevu dušu, da shvatimo nutarnju vrijednost njegove radnje, da otkrijemo tragove umjetničkog dara njegova, njegove kulture, njegovih književnih simpatija, mješte da ispitujemo, kako je pretočen biblijski original na hrvatski jezik, bolje je, da stražujemo, što ga je nagnalo, da ovu pjesmu spjeva, bolje je, da se pozabavimo onim, što je u njoj uprav njegovo: bilo čisti izliv duše, bilo plod uma i nauke njegove.

U posvetnom pismu, kojim Marulić prikazuje popu Balistriliću svoju »Juditu«, kaže, da mu »ulize u pamet« tu povjest ispjevati, kad se na nju namiri »privraćajući pisma staroga testamenta«. Dakako mi ne možemo pomisliti, da je on slučajno uzeo, da pjesnički obradi ovaj predmet iz svetoga pisma, već da ga je promišljeno izabrao. A mislimo, da se ne varamo misleći, da se nakanio na ovaj posao u namjeri, da pruži narodu svome, na kojega je turska sila kidisala, razgovora i utjehe u onim teškim nevoljama, i da ga hrabri i sokoli pouzdanjem u Boga. Bog, koji je ohrabrio srce nejake, ali pobožne žene, te joj dao snagu, da pogubi Oloferna, i tijekom da oslobodi zemlju od silnijeh asirskih četa, dat će i hrvatskom narodu, bude li bogobožan, dobar i pošten, da odbije tursku vojsku, da oslobodi Dalmaciju od neprijatelja.

Da mu je ta namjera bila, izbija iz sviju onih mjesta u pjesmi, gdje se ona udaljuje od teksta svetoga pisma, da življe opiše slike iz života progonjenog naroda i osjeća je njegove; kao n. p. iz one vruće molitve, što u drugom pjevanju svećenici i puk mole pred božjim hramom, a u kojoj osjećaš potresan glas ojadjenog puka, plač žena i cilik dječji:

Ufan'je i nada naša sam jesi ti,
 ti ne daj da vlada nami, ki s tobom ni.
 Grišni smo, Bože, mi, da milost tva gdi je?
 puk tvoj ni p'je, ni ji, »pomiluj!« vapije.

Te slike i ti osjećaji odgovaraju onijema u »Molitvi suprotiva

Libar Marca Marula Splitchanina
 Achonse vldarfi Istona Sfete vdo
 nice Juditu versih haruacchi slo
 sena: chacho ona vbi voi vo
 du S lopherna Posridu
 vofche gnegoueri ol
 lodobi puch israels
 chi od veliche
 pogibili.

Prodaiuse vzadri dierolima
 mirchouichia.

Turkom«, u kojoj su živo opisane jednake patnje kršćanâ, progonjenih od Turaka, u kojoj se jednaki vapaji dižu k nebu:

Taj plače dičicu, taj muža, taj žene,
 plače brat sestricu, a sestra braca nje.
 Jur dopre do tebe vapaj i suze njih,
 ne daj da povede neviran Turak svih.
 Tebi vapijemo tužeći u plaču:
 Tvoji smo a ginemo, pogani nas tlaču.
 Pokaž Gospodine, da kako sržba tva
 za naše krivine nas u nevolju da,
 onako smiljenjem da nas mož obranit,
 tere s utišenjem slobod nam povratit.

Sam opis Olofernove vojske sjeća nas na tursku vojsku. I ako je pjesnik, sastavljajući onaj opis, u kojem je vrlo vješto isprepleo slike svoje mašte s povjesničkim uspomnama, uzeo što god iz opisa Kserksove vojske u sedmoj knjizi Herodotove povjesti, i ako je neke podatke valja da uzeo iz kojeg crkvenog povjesnika, kojemu je sada teško u trag ići, ipak neke nas osobitosti uvjeravaju, da je pri tom i sam mislio na tursku vojsku, o kojoj će dajbudi po kazivanju biti što god doznao. Isporedjujući ovaj opis s izvještajima mletačkih poslanika o turskom carstvu XVI. vijeka,¹ u kojima se vrlo točno i podrobno opisuje, kako bijaše uređena vojska, nalazimo, da se u mnogočem slažu. Ovo je naše mišljenje opravdano i tijem, što opis obiluje imenima turskijeh časti, kao: veziri, subaše, turskijeh odjeća: tumbati, faćeli, i mnogijem drugijem turskijem riječima, koje Marulić upotrebljava kao najzgodnije za bojne prizore.

I same slike, koje rese drugo izdanje »Judite« (sl. 7.), uvjeravaju nas, da je Marulić htio dati svom biblijskom eposu ovo alegorično značenje. Od onih devet slika, vrlo primitivno u drvu urezanih, samo dvije manje i najgore čini se, da su naročito prama biblijskom predmetu izradjene; dok su ostale, sudeći i po obliku, krasile prije kakvu drugu knjigu, kojoj za sada nije moguće u trag ući. Ali sve te slike, osim jedne, prikazuju bojne prizore izmedju Turaka i kršćana: ona n. p. pred četvrtim pjevanjem prikazuje bitku medju turskim konjicima i kršćanskim oklopnicima na konju, a najzadnja turske konjike, gdje sijeku svećenike i u ropstvo vode fratre i koludrice.

¹ Relazioni degli Ambasciatori veneti al Senato. Firenze 1840. III. .1. str. 58, 123.

Zastave, koje se viju u tim bitkama, opravdavale bi još neku hipotezu; ali ta amo ne spada.

A da je Marulić, opisujući tuge i nevolje stanovnika Betulije, imao na umu nesreću svoje domovine, harane od Turaka, možemo suditi i po nekom izvanjskom dokazu. Zoranić u svojim »Planinama« u XVI. pogl. »Ganka i tužbeni poj pastirov od rasute baščine i poj slavnoga Marula pastira«,¹ pominjući s velikijem štovanjem Marulića, prikazuje ga kao pastira, gdje u gradu Spljetu »cesaru rimskom kadi bi nigda stan« : »Baščinu videći f pogibli blizoj« plače nad domovinom poharanom od Turaka, alegoričkih vukova. Jamačno Zoranić u »Planinama« hoće da slavi Marulića kao hrvatskog pjesnika; a pošto onda jedino poznato Marulićevo hrvatsko djelo bijaše »Judita«, to bi se dalo izvesti, da kada su »Planine« pisane, dvanaest godina poslije Marulićeve smrti, smatralo se, da je pjesnik u nju izlio jad duše svoje radi poharane domovine.

Nego Marulić ne ide u svojoj pjesmi samo za tim, da narod svoj tješi i sokoli pouzdanjem u Boga, već hoće da poučava i da ga liječi od poroka i zlijeh navika. Tako n. p. u petom pjevanju, poklen je opisao, po svetom pismu, kako je Judita nudila Oloferna :

da ji i p'je,
ter ga veselila, da se većma nal'je;
da kada se op'je, zaspi i zahrope,

namjenjuje pedeset stihova onima, koji proždrlosti i pijanstvom griješe proti umjerenosti i trijeznosti, kojima :

svetu duhu
ne zgodit jest muka veća, ner trбуhu.

U ovo pedeset stihova Marulić je pretočio sve, što je napisao u »Evangelistarium-u« u poglavljima: »De vitio jejunare nolentium (O grijehu onih, koji ne će da poste)« i »De remedio crapulae (Suprot mamurluka)« ; on ponavlja primjere ovdje navedene iz staroga zavjeta, samo što uz Noja, Lotha, Hela, Isava i druge, pominje Aleksandra, Cira, Lacisa i Krisipa, Arceslava i druga lica iz opće povjesti; ali su nauke i razlaganja ona ista. Marulićeva težnja i nastojanje, da poučava narod, izbijaju i ondje, gdje im se čovjek ne bi nadao, kao n. p. u trećem pjevanju, gdje opisuje

¹ Stari pisci hrvatski. Knj. XVI. str. 74.

večeru, na koju Ozija pozva Akijora i svećenike. Gozba je bogata, ali bez razkošja i bez buke, umjerena i skladna, a opisana s nekim laganim kretom i umjetničkom finoćom, da bi čovjek mislio, da se pjesnik tu jedino brinuo, da mu opis izadje što slikovitiji i ukusniji, te se čisto snebiva, kad čita medju glosama, kojima Marulić hoće da razjasni svoje stihove, ovu bilješku: »Uči se ovdj, kako imaš gosta čtovati.«

Ali glavna misao, koja provijava cijelu pjesmu, jest ta, da samo bogoljupstvom, molitvom, postom i dobrim i poštenim življenjem može čovjek postati dostojan, da ga Bog izbavi od neprijatelja; a ta je misao najbolje izrečena pri kraju šestog pjevanja kao jedini nauk, što se iz Juditine povjesti ima crpsti:

Jur poni svaki nas nju htijmo sliditi,
 jur počnimo danas pobožno živiti:
 moliti, postiti, ponizit dušu i put,
 ostrine nositi, gizdav odvrići skut;
 držat čistinje put, telu ne dati last,
 da svagdan truda prut, da vam ne da napast;
 u svem Bogu dat čast a ne moći svojoj:
 da duha sveta vlast pomaga vazda njoj.

.....
 ljubav ljubvom platit, ljubvom i grdinu,
 za zlih Bogu vapit, da jim da dobrinu;
 ljubiti istinu, laže se čuvati,
 ufan'ja slačinu nigdar ne pušćati:
 to t' su bili pati, za ke Bog gospodin
 dostoja se obrati Juditu, kako t' dim,
 po njoj da zgasi dim Oloferna ljuta
 i slobod poda svim, ki čekahu pruta.

A čini se, da hoće osobito svoje sugradjane da opomene, neka se Bogu preporuče, ne će li, da im Spljet padne u turske ruke, kad ih ono sjeća Davidova psalma: »Nisi Dominus custodierit civitatem, frustra vigilat, qui custodit eam (Ako ne će Gospod čuvati grada, uzalud ne spava stražar)«:

da grada i zida
 ako Bog ne sviđa, na branicih vahtar
 zaman bdi i sida, a na vratih vratar.

Franjo Natalis u Marulićevu životopisu piše, da je naš pjesnik bio vješt slikar i kipar: »quidquid volebat, pingebat ut Appelles, sculpebat ut Lysippus, formabat ut Praxiteles (štogod je htio, slikao je kao Apeles, vajario kao Lisip, a

oblikovao kao Praksitel)«. ¹ Mnogi su i to odbijali na retorično pretjerivanje staroga humaniste. Ni Kukuljević, koji se u mnogočem pokaza lakovjeran pri istraživanju književne Marulićeve ostavštine, nije htio povjerovati tim riječima, »budući da o Markovoj vještini u tih umjetnosti nemamo dokaza«, te da nekako opravda Natalisa piše, da je »može biti pisac htio kazati, da je Marulić umio izvrsno vršiti sve, što je poduzeo, kao rečeni umjetnici« ² Medjutim izašla je na vidjelo Marulićeva oporuka s drugim ispravama, a s njima i dokaz te njegove vještine, dajbudi u slikarstvu; jer je u oporuci svojoj Marulić zapisao sestri koludrici Biri »libellum meum cum picturis historiae evangelicae, manu mea compositum atque depictum (knjižicu moju sa slikama iz evanđelja, mojom rukom napisanu i naslikanu).« ³ I tako je potvrđeno, da se Marulić — pa i ne bio valjan kao Apeles — svakako bavio slikarstvom, i utvrđena je istinitost životopisca mu Natalisa

Ali i da nije izbila iz prašnjih arhiva Marulićevih potomaka neočekivano ova potvrda, čitajući u »Juditi« neke opise ljudi i prirode, bili bismo došli do uvjerenja, da je naš pjesnik imao dara za slikarstvo, da mu je oko izvježbano bilo u shvatanju ljudskog lika, kreta i izraza, u razabiranjju i isticanjju karakterističnijih crta lica, krajeva, živih prizora. Neki njegovi opisi prave su slike, a to ni malo konvencionalne, ni akademične, dapače pune nekog realizma, što nam odaje neovisnost njegova duha i neposredni utjecaj izvanjskog svijeta.

Gledajmo, kako nam opisuje silnog Oloferna, ohola i okrutna, gdje se posred svoje vojske vozi na zlaćanim kolima:

A on ti sijaše oholo, visoko,
 a sam pogledaše na vojsku široko;
 krvavo mu oko, crljen biše obraz,
 brada jur nikoko prosida, debel haz.
 Poćaše se i u mraz, toliko biše prtil,
 vas obal kako praz, ki još ni strižen bil;
 a biše se povil svicnim skenderom
 i gojtane pustil, kićene biserom.
 Šapka staše s perom na glavi, doli pak
 na bedrih sa srebrom sablja tere bičak,
 gledaše ti ča svak; lipo ga odivaše
 dolama, ke utok zlatom prosivaše.

¹ Farlati: *Illyr. Sacr.* III. str. 434. — ² Kukuljević: *Predgovor pjesmama M. Marulića.* Stari hrv. pisci. knj. I. str. LIV. — ³ Rački: *Oporuka Marka Marulića.* *Starine.* XXV. str. 155.

Mislimo, da se savršenije slike u dvanaest stihova nije moglo izvesti; crte su lica i kipa čiste, određene, odrazite, šare istinske, cijela ti čovječja pojava, moralna i fizična, živa živcata stoji pred očima. Takom vještinom odvajahu u ono doba talijanski književnici, što i sam Burckhard iztiče,¹ kad kaže, da čitajući pomnjivo ondašnje talijanske pisce, ono što najprije u oči udara i čemu se moramo diviti, to je određenost i istinitost u crtanju izvanjskijeh oblika i u opće jedrost i savršenost opisa ljudskih lica.

Nije manje slikovit opis prizora pijanih knezova, kad poslije večere, na Olofernovu zapovijed, izlaze ispod njegova čadora:

Pojdoše, zanose tud ovud nogami,
 sami se nadnose, kimljući glavami;
 u obraz jim plami a na nosu para,
 i na brade prami lašćaše se ckvara
 Trbuh kako žara nadmen odstojaše,
 rič, ku pot opara, jazik prikošaše;
 sviste ne saznaše, ctakljahu jim oči,
 rugo njimi staše i smih se potoči;
 jer niki o ploči udri sobom pad se.
 niki se pomoči, niki kara svad se,
 niki držat rad se, druga uhitiše,
 ter i s drugom zad se uznak uzvrziše;
 a niki rigniše, niki se gnušahu
 a niki ležiše, niki na nj padahu;
 a družih nošahu, stavit jih na odar:
 toko se saznahu, koko mrtav tovar.

Nego dok nam Marulić tako slikovito prikazuje tip Oloferna, o junakinji eposa, Juditi, ne kaže nam ništa, van da sve žene »nadhaja lipostju, dobrotom«. Kakvu je on fizično umišlja, mi ne znamo. Njenoj ljepoti posvećuje trideset i dva stiha, da nam je ne opiše ni samom jednom riječi. Kaže nam jedino, s velikijem hiperbolama i cirkonlokucijama, da je bila ljepša od najčuvenijih krasotica staroga zavjeta; pak »kupeći ča sklada od poetskih tašćin« razvija svoje klasične reminiscencije ispredjujući je s Dafnom, Siringom, Dejaniorom, Grkinjom Jelenom i t. d., koje je sve svojom ljepotom natkriljivala

To bi nam se moglo činiti čudnovato, kad pomislimo, da u talijanskoj književnosti, baš za doba renaissance, ženski estetični tip, koji je dotle bio neizvjestan, maglovit i općenit, postaje indi-

¹ Die Kultur der Renaissance in Italien.

vidualan i odredjen, a da se već Boccaccio i Poliziano ističu medju svojim suvremenicima u istinskom, živom i detaljnom opisivanju ženske ljepote. Ali čudnovato nije: Marulić u svom predgovoru piše popu Balistriliću, da će i on, kad pročita ovu Istoriju, uzvisiti i ljubiti Juditu, kako u svoje doba pop Eliakim; ali drži, da će biti: »uzvišen'je visoko, poljubljen'je čisto, duhovno, pobožno, nijednom trohom nedostojna poželin'ja oskvrnjeno«. Eto nam razloga, s kojeg asketični pjesnik ne će da opiše Juditinu tjelesnu ljepotu; on ne će da primamljivim opisom ženske čari kvvari čistoću osjećaja, koje njegova pjesma ima da pobudi, ne će da potakne u srcu pobožnijih čitalaca »nedostojna poželin'ja«.

Manje mu se opasno čini za dušu onijeh, koji ga budu čitali, budu li znali, kako se Judita odjenula prije, nego je išla Olofernu u pohode, da ga začara i do glave mu dodje, te opisuje redom detaljno sve, što je na se udarila, da bude zamamljivija. Ali kao što su u nekim slikama Carpaccia, Marulićeva suvremenika, biblijska lica odjevena po mletačku, i Marulićeva se Judita nosi, kako se nosile u ono doba gospodje spljetske, a to je opet od prilike po mletačku.¹ Ona »splete glavu kosom, vitice postavi«, što i ako nas sjeća na neku osobitu »coiffure«, koja se do otrog nekoliko godina čuvala medju spljetskim varošankama, odnosi se valja da na neki osobiti namještaj kose po mletačku, o kojem govori latinska pjesma, što Molmenti² navadja. »Kontuš s urehom (ćurak)«, kojim se Judita prigrnula, pozajmljen je po svoj prilici u kakve spljetske dame, koja se nosila po mletačku.³ U prilogu oporuci Marka Marulića nalazi se procjena miraza snahe mu Jelene (»Dotis estimatio Helenae de Cindris«), udovice brata mu Valerija.⁴ Medju ostalijem dragocjenim ženskim odjećama i nakitima tu nalazimo: Item due fili di perle da maneghe p. 5. Item bottoni di perle attorno le maneghe di sestagno p. 4. Item una vida di perle sopra maneghe di veludo cremesin p. 4. Marulić je sve to biserje stavio na Juditu, te joj je vidjeti »bilit na rukavih

¹ Mletački sindici Giustiniani i Diedo u svojem izvještaju o Spljetu godine 1553. pišu, da u gradu žene govore isključivo hrvatski, dok se neke plemkinje odijevaju po talijansku (»le donne non favellano se non la lingua materna, benchè alcune delle nobili vestono secondo l' usanza italiana«). *La Dalmazia*. 1846. br. II. — ² Molmenti: *La storia di Venezia nella vita privata*. Torino 1885. str. 257. — ³ Molmenti u spom. djelu str. 255. — ⁴ Rački: *Oporuka Marka Marulića*. Starine knj. XXV. str. 163.

biser i na bustih«. U istoj procjeni nalazimo »Item un cento turchin forni d'argento«, što nas sjeća na onaj »prehitro kovan pas«, što ga vidimo Juditi »sjati se na bedrih«.

Inače i ovaj anahronizam u Juditinoj nošnji dokazuje nam, da je Marulić najvolio opisivati ono, što bi svojim očima vidio, svojim ušima slušao; a stoga su mu i opisi tako slikoviti. To se osobito opaža u poredbama — najviše iz mornarskog i ribarskog života — gdje su različiti prizori s malo crta naslikani; n. p. gdje ispodredjuje Oziju u vreći pučkog sabora u Betuliji s mornarnom u nevolji od valova (III. 210—212), Juditu, kad »besidom bisernom« mami Oloferna, s ribarom, koji spušta udice (V. 303—308), ili gdje vrlo drastično ispodredjuje Juditu, što miluje Oloferna, te ga, pred njim kleknuvši, u skut cjeliva, s težakom, koji češe svinju, dok se sprema da je smlati (IV. 295—300):

takoj ti svidova svinju da utije,
pomnja težakova, češuć oko šije;
vode joj ulije i željudom pita,
da ju pak ubije i dicu napita:
ona hruča, rita, legne uz močiru,
hvata iz korita; on ostri sikiru.

Piše Marulić, da je »Juditu« spjevao po običaju naših začinjavac i jošće po zakonu onih »starih poet, kim ni zadovoljno počitati, kako im je dilo prošlo«. Ovdje Marulić, koji uvijek bira riječi i ne stavlja ni jedne, gdje ne ide, razlikuje hrvatske pjesnike od latinskih. I on, kako Dante u »Vita Nuova« (pogl. 25.), zove »poeti« osobito one, koji latinski pjevaju, a one, koji domaćim jezikom pjevaju »začinjavce«, kao što se u Italiji zvalu »rimatori« ili »dicatori per rima«. On hoće dakle da pjeva »po običaju« hrvatskih, a »po zakonu« latinskih pjesnika. Taj bi zakon bio jedino, kako dalje metaforički kaže, u začinjanju jela različitim začinama, »da slaje bude onim, ki su prišli blagovati«. I zbilja u »Juditi« nalazimo čudnovatu primjesu svega i svačega: uz biblijsku povjest mitološke basne; uz nauke kršćanske moralke laži »od poetskih tašcin«, uz dirljive slike smiješne prizore; najrazličitiji i najprotivniji elementi kose se i glože medju sobom u tom sastavku. Ali to je pojava obična u tadanjoj talijanskoj književnosti; ako ona vrijedja nježni današnji literarni ukus, onda se je smatrala dokazom velike umjetničke vještine. Sam Dante u svojoj »Božanstvenoj Komediji« najuzvišenija bogoslovna

razmatranja začinja mitološkim slikama, a najdramatičnije prizore prikazuje izmjenice s komičnim.

Nego ako utjecaj humanističkih nauka izbija na površinu gotovo na svakoj stranici »Judite«, nasljeđivanje »starih poet«,

osobito Vergilija, udara u oči, i ako mu ne ideš u trag. Ali Vergilij, koji i za propadanja rimskog svijeta i u tminama srednjega vijeka bijaše uvijek i pjesnicima i učenjacima uzorom svakog savršenstva, sijevaše novim sjajem kao zvijezda danica pred zorom renaissance, te se njegovu utjecaju ni najsvjetliji

umovi ne mogahu oteti: ni bogoslovi, ni filosofi, ni pjesnici. On je bio svjema, kako Dante reče: »il savio gentil, che tutto seppe (mudri poganin, koji je sve znao)«. I to ne znači nipošto, da se Marulić u ovima i sličnim slučajevima kradimice kitio tuđim perjem.

Sl. 8. Nadgrobna ploča Marka Marulića (u crkvi franjevac konventualaca u Spljetu na obali).

Valja promisliti, da je Marulić cvao, kad je humanizam bio u najvećem jeku, a da za humaniste, za ove strastvene obožavatelje klasične grčke i latinske književnosti, bijaše veća slava zgodno užlijebiti u svoje pjesme koji stih, misao ili sliku koju iz kakvoga klasika, nego stvoriti što izvorno. Njihova pamet bijaše, kao što De Sanctis piše, bogato skladište fraza, izreka, kićenih riječi; njihove uši bijahu pune kadencija i harmonija: šupljih oblika, bez ikakve jezgre.¹ Sva im je vještina bila u zgodnom rasporedjivanju ovijeh oblika u svojim radnjama. Uzimajući ove oblike iz klasične književnosti, piše D' Ovidio,² nije im se činilo, da rade što nepristojno; dapače shvaćajući na svoj način neka aristotelska načela (mimesis), mišljahu, da tijekom vrše neki zakon klasične škole, da se moraju držati tog pravila. Pojam granica, u kojima je prosto mučke usvojiti misli, slike, rečenice tuđe, tijekom se vremena mijenjao, kako koji pisac, kako koja škola to shvaćahu, ali za doba humanizma pojam je tih granica bio preširok.

U ovom Marulićevu biblijskom epu nalazimo neki dualizam, neko talasanje medju zahtjevima humanističke škole i oštrim askećnim načelima, što dakako vrijedja naš moderni ukus, ali [koji dualizam je sasvim prirodan u čovjeka one kulture i onake moralne ćudi. Humanistićko obrazovanje bijaše u Marulića ljuska, sjajna dakako, ali pusta ljuska. Humaniste u Italiji nastojahu ne samo da pišu kao što su latinski klasici pisali, već da jednako s njima misle i osjećaju. U Marulića nasuprot nalazimo u formi tragove humanistićke kulture, dok su mu misli i osjećanja prožeta kršćanskim duhom i naukom. Za to, dok u pismu Balistriliću govori, da je »Juditu« sastavio »po zakonu starih poet«, već u prvijem kiticama pjesme moli Boga, da mu pamet ne travi, »bludeći ozoja s družbom starih poet«, pa i dalje prezirno govori o »tašćini starih poet«. Tom dualizmu uzrok je još i to, da dok je Marulić u jednu ruku htio da sastavi djelo pristupaćno i nižim slojevima naroda, te gledao da ugodu i prostijem pućkom ukusu, s druge je strane želio, da ga i ućeni ljudi uzmognu s nasladom ćitati, te da napiše nešto dostojno svoje kulture i glasa, što ga je ućivao u književnom svijetu i u opće u otmjenom drućstvu.

Današnji estetićni nazori nijesu dakako oni XV. vijeka, naš je književni ukus toliko razlićit od onoga, koji vladaše 1501. godine,

¹ De Sanctis: Lett. Ital. I. str. 368. — ² D' Ovidio: Discussioni manzoniane. str. 59.

da naš sud o tadašnjim umnim plodovima, ma koliko se mi preni-
jeli mišlju i duhom u ono doba, ne može nikako da bude potpuno
objektivan i pravedan. Ali je svakomu red priznati, da Marulićeva
»Judita« za vrijeme, u koje je bila pisana, za osobite prilike društva,
kojem bijaše namijenjena, bijaše sa svakog gledišta tako znamenita
i ugledna pojava, da je zasluživala sve one pohvale, kojima je su-
vremenici pa i kasniji naraštaji obasipahu. Za to nije se čuditi
onomu, što o njoj Natalis piše, da je tako krasna, da ljudi vješti
našemu jeziku »nihil gratius, nihilque acceptius legere
queant (ne mogu ništa milije i ugodnije čitati)«; nije se čuditi, da
je naš narod tako zavolio, da je u dvije godine doživjela dva izdanja
(u Mlecima god. 1521. i 1522.), i da ju je još poslije sto godina rado
čitao, kao što se može suditi po tom, što je opet po dva puta pre-
štampana 1628. godine i koju godinu prije.

A tko zna, da nije ona nadahnula hrvatsku Juditu — po-
ljčku junakinju Milu Gojsalića —, kad je 1649. godine smjelo ušla
pod čador silnog Mehmed Topan-paše, utaborena s vojskom svojom
sred Poljica, te mu divnim očima raspalila srce, a žeženom zubljom
barut pod čadorom, pa tako i njega i sebe sažgala, da izbavi od
neprijatelja milu domovinu.

* * *

Pokojni Rački, priopćujući u »Starinama« (XXV. 152) oporuku
Marka Marulića i priložene joj isprave, zaveden pogriješkom starog
prijepisa te oporuke, piše da je »sastavljena 14. srpnja 1501. godine,
kad je dakle Marko bio istom pedesetu godinu navršio«. To bi
dakle bilo tri mjeseca nakon što je dopjevao »Juditu«.

Ali proučavajući pomnjivo tu ispravu, vidi se, da je godina
oporuke pogriješena, i da onom: millesimo quingentesimo
primo (hiljadu pet stotina prve) nedostaje upravo riječ: vigesimo
(dvadeset); te da je Marulić oporuku svoju sastavio godine 1521.,
tri godine prije svoje smrti. A to se dade lako i dokazati. Ma-
rulić u oporuci govori o Jelici, udovici brata mu Valerija; a kako
smo već vidjeli, ovaj umrije godine 1520. na 8. avgusta. Marulić
ostavlja svojoj sestri Biri srebrnu uru, koju mu negda darova hr-
vatski ban, biskup Petar Berislavić, te joj poručuje, da moli za
njegovu dušu, »ut ipsa pro anima eius suisque, (qui) pro
Fide Christi pugnans, ab infidelibus, quos antea vi-

cerat, tandem oppressus periit, orationem offerat Deo omnipotenti.«.¹ A poznato je, da je ban Petar Berislavić junački poginuo na 20. maja god. 1520. Marulić zapisa skradinskom biskupu Tomi de Nigrisu Platonova djela; a poznato je, da je Toma de Nigris imenovan skradinskim biskupom decembra 1519. ili januara 1520. godine; te da je 24. avgusta g. 1525. premješten iz skradinske na trogirsku biskupiju. Napokon u ispravi, kojom Nikole de Minadoris, kancelir zamjenik, prihvaća na 4. januara g. 1524. Marulićevu oporuku, kaže se, da je taj dan Marko Marulić ležao bolestan u svojoj kući »in Civitate Nova Spalati (u novom gradu Spljetu)«, a oporuka je otvorena poslije njegove smrti u petak na dan 8. januara god. 1524. (»mortuo jam dicto testatore 1524., indictione XII die veneris 8 mensis januari«). Iz svega toga se mora dakle izvesti, da je Marulić svoju oporuku napisao g. 1521.

Godine 1512. povratio se Marulić s otoka Šolte, ozlovoljen i razočaran ostaviv onaj samostan:

»gdi najti pokoj mni, sigurno utekši« —

a gdje, nasuprot, kako sam tuži u svojoj pjesmi »Dobri nauci«, nadje ne samo »zavidosti«, već

»vazda svoje volje, tere zla hotinstva,
nesklada dovolje a malo jedinstva«.

Marulić se povuče tad u prvašnji svoj stan, i tu nastavi mirno pobožan i radišan svoj život, dok ga godine ne svladaše. U sedamdesetoj godini zateče ga smrt ljubljenog mu brata Valerija, a taj ga gubitak teško rastuži i po srcu pokosi. Ostarjelu, iznemoglu silama, jedina utjeha ostade snaha, Valerijeva udovica, koja ga je sve do smrti ljubazno dvorila i njegovala; te o njoj u oporuci, a iznova i u kodicilu govori s velikom ljubavi.

Oporuka Marulićeva i priloženi kodicili novi su i zadnji dokaz plemenitosti njegovih osjećaja. Najprije naredjuje, da ga ukopaju u crkvi svetoga Frana (sl. 8.), u grob njegovih starih; a dušu — kaže — nek primi Isukrst, koji je pokornicima obećao kraljevstvo nebesko. Naredjuje zatim bratu Aleksandru, svome nasljedniku, da plati, što

¹ »da će moli Bogu svemogućemu za dušu njegovu i njegovijeh drugova, koji je boreći se za vjeru Hristovu napokon pobijedjen od nevjernikâ, što ih je prije bio svladao, poginuo.«

zakon propisuje, za podignuće gradskih utvrda. Polje u Dražancu nek se proda, a novac razdijeli medju siromahe; i knjige svoje, osim onijeh, što je zapisao prijateljima, da im se ne pokaže nezahvalan — »ne omnino ingratus videar«, hoće da se prodadu, a novci dadu ubozima; i druga zemlja hoće da se proda i da se novac potroši za dogradnju zvonika sv. Dujma. Ali je jadan starac zabrinut za udes svoje miljenice snahe, te se nje ponovno sjeća i preporučuje bratu Aleksandru, da je dok bude udovala, nitko ne bude smio istjerati iz kuće, niti smetati u uživanju onoga, što joj ostavlja. »A to sam učinio« — piše — »radi ljubavi, što mi je ona nosila kao ocu svome; u svemu i svačemu bila mi je priklonita i poslušna kao kćerca ili sestra, kao da smo od jednoga oca i majke rodjeni, a ne kao da mi je snaha; te za njene zasluge prama meni ne htjedoh joj se pokazati neharan.«

Preporučuje bratu Aleksandru, da ne pogazi zadnju želju pokojnog brata Valerija prama onoj Katuši, s kojom bijaše porodio sina i kćer, nek uživa mirno one neke zemlje, a ne bude li na to pristao, ostavlja joj neku drugu ogradu.

Životopisci se malo kad bave oporukama ljudi, kojima opisuju život; to su obično suhoparne isprave, koje zasijecaju jedino u domaće interese pojedinaca, a iz kojih često izadju na vidjelo čuvstva sasvim oprečna onima, s kojih je čovjek bio za života pohvaljen. Ali ova oporuka Marka Marulića najbolje nas uvjerava, kakav je on bio i vjernik i rodoljub i čovjekoljub. Književna nam njegova djela pokazuju, koliko bijaše učen i uman, oporuka njegova, kakvo je plemenito srce u njega bilo.

LIBAR

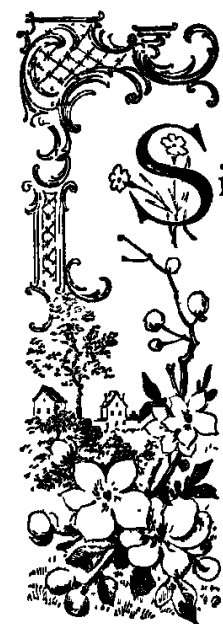
MARKA MARULA SPLIĆANINA,

U KOM SE UZDRŽI ISTORIJA SVETE UDOVICE JUDIT
U VERSIH HRVATSKI SLOŽENA, KAKO ONA
UBI VOJVODU OLOFERNA PO SRIDU
VOJSKE NJEGOVE I OSLOBODI PUK
IZRAELSKI OD VELIKE POGIBILI.

Počtovanomu u Isukrstu popu i prmanciru
splitskomu, gospodinu
dom Dujmu Balistriliću, kumu svomu,
Marko Marulić umiljeno priporučen'je
s dvornim poklonom
milo poskita.

Sih dan svetih korizmenih, počtovani u Isukrstu
gospodine i kume moj dragi dom Dujme! pri-
vraćajući ja pisma staroga testamenta, namirih
se na historiju one počtene i svete udovice Ju-
dite i preohologa Oloferna, koga ona ubivši, 5
oslobodi svu zemlju izraelsku jur od nadvele
pogibili. Tuj historiju čtući, ulize mi u pamet,
da ju stumačim našim jazikom, neka ju budu
razumiti i oni, ki nisu naučni knjige latinske
aliti dijačke. Da od te stvari hoteći tvomu otačastvu, obojega 10
jazika dobro umiću, dar prikazati, odlučih naslidovati hitrost
dice one, ki o mladom litu starijih svojih darijući, naranče
nadiju mirisnimi zel'ji, mažuranom, rusmarinom, rutom; umi-

I. *Sih dan*: Ovih dana. — 6. *nadvele*: nastale — 7. *ulize*: pade. — 9. *ki*:
koji. — 12. *starijih svojih darujući*: svoje starije darivajući.

telno naprave dar svoj, da zloćudo loveći povekše uzdarje.
 15 Ja put zloćudi njih ne perim, da samo onogaj hitra kićen'ja;
 jer inoga uzdarja od vas ne išćem, nego ko sam vele od
 pri našao, ljubav pravu i svršenu u Isukrstu, ku mi stanovito
 nosite veće, ner sam dostojan; da koliko se pristoji pitom-
 šćini vašoj ka svakomu prikloniti i prijaznivi. Tu poni hitrost,
 20 kako dim, naslidujućí, usilovah se rečenu historiju tako na-
 praviti, kako bude nikimi izvanjskimi urehami i uglajen'jem
 i ulizan'jem i razlicih masti čirsan'jem obnajena; a to, da
 ne rečete, da vam poklanjam onu je žita rukovet, koju u vaših
 knjigah bolju nahodite. Zaisto je onaje rukovet, da mnogim
 25 cvitjem opkićena; kada ju dobro razgledate, reći ćete: pro-
 minila je lice, kako no voća stabla premaliti, kada najveće
 veselo cvasti budu. Evo bo historiju tuj svedoh u versih,
 po običaju naših začinjavac, i jošće po zakonu onih starih
 poet, kim ni zadovoljno počitati, kako im je dilo prošlo; da
 30 mnoge načine opkladaju, neka je vičnije onim, ki budu čtiti,
 naslidujućí umitelnu sredbu raskošna kuhača, ki na go-
 spodskoj trpezi ne klade listo varene ali pečene jistvine, da
 k tomu pridaje saprana i paprana i inih tacih stvari, da
 slaje bude onim, ki su prišli blagovati. Ništar manje, da
 35 prem dar moj ni tolika dostojanstva, uzdan sam u vašu do-
 brotu, da ćete ga ljubeznivo prijati cića priproste pitomšćine
 i srčene prijazni, ka je odavna meju nami. Eto k vam gre
 Judita gospoja na visoko počtovana, more biti ne s manjom
 urehom, nego kada se ukaza Olofernu, ne da vas kako i
 40 njega tim prihini, da prija pokripi u uzdržan'ju svete čistoće,
 prid oči vaše ponesši i postavivši sve lipote, krasosti, kri-

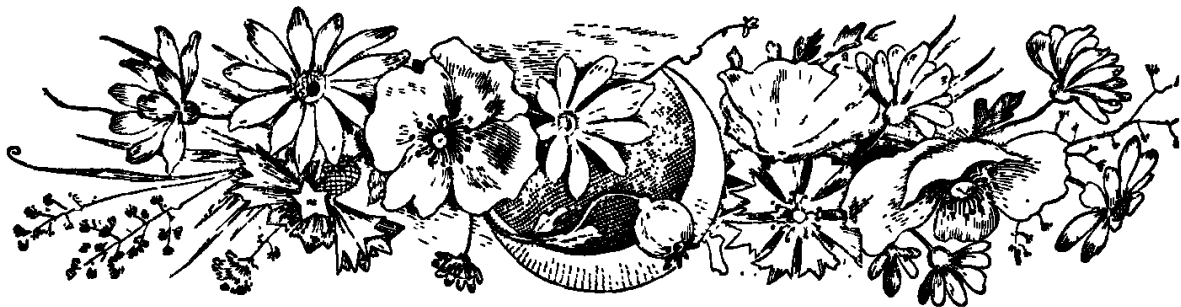
14. *povekše*: veće. — 15. *onogaj*: put onoga. — 19. *ku*: prama. — *pri-
 kloniti i prijaznivi* mjesto: *priklonitoj i prijaznivoj*. — 22. *razlicih*: različitih.
 — *obnajena*: obnadjena. — 23. *onuje*: onu. — 24. *onaje*: ona. — 26. *voću stabla*:
 voćke. — 27. *tuj*: tu. — *svedoh u versih*: ispjevah u stihovima. — 29. *kim ni*:
 kojima nije. — *kako im je dilo prošlo*: kako (im) se stvar (koju pripovijedaju)
 dogodila. — 32. *gospodskoj trpezi* mjesto: *gospodsku trpezu*. — *klade*: stavlja.
 — 33. *tacih*: takovih. — 35. *da prem*: premda. — *ni*: nije. — 41. *ponesši*:
 ponesavši.

posti, dike i slave svoje, kimi se je urešila vele plemenitije i gizdavije nego ke no se reše svilom, zlatom i biserom; a znajući, da će moći tako počteno pribivati pod strihom vašom, kako je nigda pribivala u Betuliji pod svojom. Kada se budete s njom pitomo razgovarati, držu, da ju ćete pohvaliti ne manje, ner veli pop Eliakim, ki od Jerusolime dojde sa svimi leviti u Betuliju, viditi ju; čuvši srca smionost, dila hrabrost i čudnovatu svetinju života nje. S toga joj da hvale izvrsne, časti dostojne, uzvišen'je visoko i poljubljen'je čisto, duhovno, pobožno, nijednom trohom nedostojna poželin'ja ockvrnjeno, kako se svetim pristoji i slugam božjim podoba. I vi poni dvorno ju primite, dobrovoljno nastanite, i ku vazda hvalite dilom, tu pohvalite i ustmi; jer je naučna hvaljena biti, navlastito od svetoga reda vašega popovskoga. Nju primite, a meni zapovijte: zapovidem vašim služba ma vazda je pripravna, da izvrši, ča budete veliti, koliko joj bude uzmožno. Mir i milost gospodina našega Isukrsta budi vazda s vami. Amen.

Od rojen'ja Isukrstova u puti godišće prvo nakon tisuća pet sat, na dvadeset i dva dni miseca aprila. U Splitu gradu.

46. *držu*: držim. — 56. *zapovidem*: zapovijedima. — 60. *Od rojen'ja ... u puti*: Ab incarnatione.

Istorija sva na kratko, ka se uzdrži u ovih knjigah.

Nabukodonosor, kralj od Babilonije i od Asirije, držeći tad grad Ninive, pobi Arfaksata, kralja od Medi kon rike Eufrata, posla k mejašnikom svojim, da se podlože njemu: podložit se ne htiše. Otpravi s vojskom svoga vojvodu Oloferna, ki kuda projde, sve obuja. Pride napokon u zemlju izraelsku. Bi velik strah po svoj zemlji. U Jerusolim činiše mnoga ponižen'ja i posvetilišća, Bogu se priporučujući. On podstupi Betuliju, odvrati vodu, ka u grad teciše, zdence pridgradske čini čuvati. Akiora, vojvodu svoga od Amoniti, jer reče, da ne će moći židove svojevati, ako ne budu zgrišili Bogu svomu, vezana čini popeljati i pridati Betulijanom, obitujući se, zajedno s njima ga zgubiti. Nesta vode u gradu, htihu se pridati. Ozija, knez od grada, moli jih, da bi još čekali pet dan pomoći božje. Judita, udovica sveta i plemenita, kara jih, da bihu Bogu roke postavili. Sama onuj noć moli se Bogu, ureši se, pojde s rabom svojom Abrom

3. *Medi*: Medâ. — 8. *Jerusolim* mjesto: *Jerusolimu*. — 10. *teciše*: tecijaše. — 11. *Amoniti*: Amonitâ. — 17. *onuj*: onu.

ka Olofernu i nakon četvrtoga dne, kad on pijan zaspao, otkla mu glavu nožem njegovim, stavi ju na grad, vojske 20 se pristrašiše, grajane jih tiraše, biše, odriše, bogati se vratiše. To videći Akior, prija viru njih i pribiva s njimi u Betuliju. Od Jerúsolime dodje veli pop Eliakim sa svimi popi, Juditu viditi: Boga slaviše, nju hvališe. Ona svojimi pojde u Jerusolim; pokloniše se u tempal, dare prikazaše, 25 i tuj se tri misece veselivši, domom se vrnuše. Judita posli prvoga muža Manasesa drugoga ne poja; živi sto i pet lit, leže u grob muža svoga; sedam dan ju puk sitova. Za nje života ne očutiše nevolje rati nike: dan dobitja nje svako godišće bi bržen i čtovan od svega puka izraelskoga, dokla 30 trpiše u stan'ju svomu. Na svem vazda Bogu hvala. Amen.

Ča se u kom libru uzdrži.

Prvo libro. Nabukodonor dobivši Arfaksata, posla Oloferna s vojskom primati države, hoteći da gospoduje svim svitom. 35

Drugo libro. Kuda Olofernes projde s vojskom? kih poda se podbi? pride u Gabu, bi strah u Jerosolim, pozlobiše Akiora veziri, jer istinu govori od naroda jerosolimskoga.

Treto libro. Olofernes Akiora vezana zagna u Betuliju, 40 hoteći ga zajedno s grajani pogubit, kad jih prime. Ozija zva Akiora i popove na večeru. Olofernes pod-

21. *grajane jih tiraše, biše*: gradjani ih tjerahu, bijahu. — 25. *tempal* mjesto: *templu*. — 26. *misece*: mjeseca. — *veselivši se*: pošto su se veselili. — 27. *lit*: godina. — 29. *nevolje rati nike*: nikakvih ratnih nevolja. — 37. *Jerusolim* mjesto: *Jerusolimu*. — 38. *od*: o. — 41. *grajani*: gradjanima.

sede Betuliju; bi u grad žaja, do pet dan se hotihu pridati. Judita ih kara.

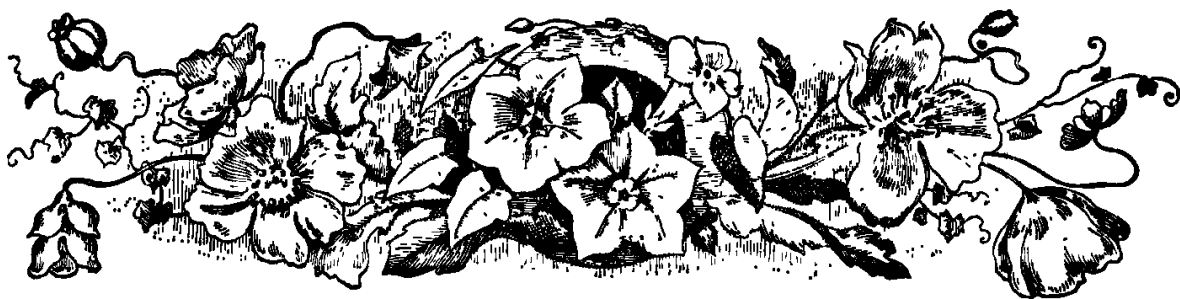
45 Četvrto libro. Judita s Abrom pojde van grada; Bog joj prida liposti, budi da vele lipa biše; Olofernes, vidiv ju, za njom se zamami.

Peto libro. Olofernes dvor svoj i Juditu zva na večeru; pijan zaspa. Koliko je zlo žrtje i opitje? Judita Olofernu
50 otkla glavu i na grad postavi. Akior se obrati na viru i pribiva u Betuliju.

Sesto libro. Betulijani izidoše s oružjem. Vojske, vidiv Oloferna ubijena, jaše bižati; oni jih tiraše, i s dobitjem se vrnuše. Eliakim, pop veli, s popi pride, vidit Juditu;
55 ona svojimi pojde u Jerosolim; u tempal se poklonivši, s vesel'jem se vrnu. Živi lit sto i pet; puk ju sedam dan plaka; dan dobitja čtovaše. Amen.

43. *grad* mjesto: *grada*. — *hotihu*: hoćahu. — 46. *budi da*: premda.

Knjige Marka Marulića Splitsanina, u kih
se uzdrži Istorija od svete Judite,
u šest libri razdiljena, na slavu
božju počinju.

Libro prvo.

Dike ter hvaljen'ja presvetoj Juditi,
smina nje stvoren'ja, hoću govoriti;
zato ću moliti, Bože, tvoju svitlost,
ne htij mi kratiti u tom punu milost.
Ti s' on, ki da kripost svakomu dilu nje 5
i nje kipu lipost s počten'jem čistinje;
ti poni sad mene tako jur napravi,
jazik da pomene, ča misal pripravi.
Udahni duh pravi u mni ljubav tvoja,
da sobom ne travi veće pamet moja, 10
bludeći ozoja s družbom starih poet,
boge čtova koja, kimi svit biše spet.
Da, ti s' nada sve svet, istini Bože moj;

4. *ne htij*: nemoj. — 5. *dilu*: djelu. — 7. *mene . . . napravi*: podaj mi tvoju pomoć. — 9. *Udahni*: neka udahne. — *mni*: meni, mjesto: mene. — 12 *boge čtova koja*: koja boge (bogove) štova (štovaše). — *svit*: svijet. — *biše*: bješe — *spet*: sapet. — 13. *s'*: si.

ti daješ slatko pet, vernim si ti pokoj,
 a ne skup tri krat troj divička okola, 15
 pridavši još u broj s kitarom Apola.
 Uzdigni od zdola glas moj k nebu gori,
 gdi tvoja pristola čtuju svetih zbori,
 da der u tvem dvori bude ti uslišan,
 dokol izgovori od Judite pisan. 20
 Grad veli Egbatan sazida i sredi
 kralj hvale pohvatan, Arfaksat od Medi,
 pokol jur pogledi, da vlada narodom,
 preza svoje zledi kih podbi pod sobom.
 Mnjaše, da ni robom, ni moćju od ljudi, 25
 ni plemenitim rodom na svit mu para ni;
 da pozna po sebi, jer slava človika
 najveća, ka se di, ne trpi dovika.
 Da kako no rika brzo mimo hodi,
 tako svaka dika s vrimenom othodi; 30
 i ki se uzvodi u višu oholast,
 teže mu se zgodi, kad pade u propast.
 Ki poni toku vlast i silu imiše,
 'zgubi svoj glas i čast, kada ga razbiše;
 i ki ga dobiše, jure po tom toga, 35
 jer se oholiše, izgubiše mnoga.
 Pored da je Boga, Nabukodonosor
 mnjaše se dilj toga, — nimaše bo razbor, —

14. *daješ*: činiš. — 15. *tri krat troj*: devet biše božic (božicâ) i meju njimi Apolo s kitarom, kih (koje) poeti prizivahu na pomoć gatan'ja ul' kantan'ja njih verus (svojih stihova). Bilješka Marulićeva. — *divička* neodredj. oblik mjesto odredjenoga. — 19. *dvori*: dvoru. — 20. *izgovori*: t. j. moj glas. — 22 *hvale pohvatan*: od hvale uznesen. — *Medi*: Medâ. — 24. *kih*: koje, mjesto: koji — *sobom*: sebe. — 25. *mnjaše*: mnijaše. — *robom*: robovima — *moćju od ljudi*: vojskom. — 26. *svit*: svijetu. — *mu para ni*: nema mu para (ne može se niko s njim ispo-rediti). — 27. *jer*: da. — 28. *ka se di*: koja se može pomisliti. — 32. *teže mu se zgodi*: teže mu je podnijeti. — 33. *ki*: on, koji. — *imiše*: imaše. — 35. *i ki*: a oni, koji. — *po tom toga*: radi toga. — 36. *mnoga*: mnogo (mnogo stvari). — 37. *Pored da je*: Da je pored (= jednak). — 38. *mnjaše se*: mnijaše.

- jer skupiv mnogi zbor i polag Eufrata
 razbivši svoj šator, pobi Arfaksata. 40
- S veseljem u vrata ninivska ulize
 goneći na jata sužnje u želize;
 malo jih ubiže, mnogo jih zagubi,
 napuni sve hiže blaga, ko urubi.
- Viteze poljubi, svakoga darova, 45
 od koga nahoj bi, hrabro da se rva;
 paka barune zva, ter sede meu njimi,
 otvoriv usta sva, govori prid svimi:
- »Ja vami hrabrimi sve sebi podložih,
 »ča godir očimi mojima obazrih; 50
 »slavan se učinih ter čtovan visoko,
 »i glas dili mojih prostri se široko.
- »Sada jure, poko nitkore ne stoji
 »u zemaljski oko, ki me se ne boji,
 »poslat ću, da koji s nami mejaš ima, 55
 »zapovidi moji podložan prijima.«
- Ugodno bi svima, svi ga pohvališe,
 razum, moć s ričima do neba uzniše;
 posle otpraviše, ki naglo hodeći,
 mejaše objizdiše, gradove proseći, 60
 zapovid noseći Nabugdonosora,
 gospodstvo hoteći vekšega prostora.
 Ni gradi, ni hora, ne pokloniše se,
 i s tim, kad bi zora, k' kralju vratiše se.
- On tomu čude se, pomuča nikoko, 65
 a paka srde se, ja prtit žestoko,
 govoreći tako: da će svih zgubiti,
 ki ne htiše, kako on reče, učiniti.

40. *svoj*: njegov (Arfaksatov). — 41. *ulize*: uljeze. — 46. *od koga nahoj bi*: za koga se našlo (dokazalo). — 47. *zva*: sazva. — *njimi*: njih. — 48. *govori*: reče. — 52. *dili*: djelâ. — 54. *zemaljski oko*: zemaljskom okolu. — 55. *mejaš ima*: medjaši. — 56. *moji*: moje. — *podložan*: poslušan. — *prijima*: primi. — 58. *s ričima*: ričima. — 63. *pokloniše se*: podložiše se. — 65. *čude se*: čudeći se. — 66. *srde se*: srdeći se. — *ja*: uze.

I priča vapiti: »Poznati ćeš, ča sam, —
 »toj će hrlo biti — Karmele i Libam, 70
 »Cedar, pridavši k vam Damask s Cilicijom,
 »i svu riku Jordan sa svom Galilejom;
 »jošće s' Samarijom jerosolimski stan
 »i s Etiopijom dobro će biti znan,
 »ča more doma i van oblast i jakost ma, 75
 »i koli sam silan s mojom državom ja.«
 Zatim nimalo sta, 'priseže pristol'jem,
 ko se sve zlatom sja ter dragim kamen'jem
 i svakim zlamen'jem kraljevske razblude,
 da to s ispunjen'jem skoro, skoro bude. — 80
 O koliko blude, ki kažu došasna,
 brez razbora sude, kako no iza sna;
 človik bo to ne zna, ako ne očituje
 njemu, ki svaka zna i svud gospoduje.
 Kralj tako jiduže, — sunce svitla lica 85
 na zapad minuje, za more skri nica;
 noć jure potica, da narod, živine,
 človik, zvir i ptica, pustiv teg, počine.
 Sam ov do istine, pripun rogobore,
 ležeć na perine, usnuti ne more. 90
 Ojme moj nebore! gospodstvo ča t' prudi?
 ne bdi sad niktore; tebe misal trudi.
 Kako no kad bludi sobom simo, tamo,
 bisan pas meu ljudi, pojti ne umi kamo,
 ner se vrti samo ter ujisti preži, 95
 onamo, ovamo, ciri se i reži:
 tako t' ov, ki leži, misleći, sasvima
 ništare ne teži, a pokoja nima;
 glavom svuda kima i sobom privrača,
 posażme očima, da san se odvraca; 100

70. *Libam*: Liban — 77. *sta*: ne stade (ne počeka) — 80. *s ispunjen'jem*: ispunjeno. — *bude*: će biti. — 84. *svaka*: sve. — 86. *skri*: sakri (se). — 87. *da*: tako da. — 89. *sam*: samo. — 90. *perine*: perinama. — 97. *sasvima*: posve.

jere se navraća pečal', ka ga krti,
 ter skupost pribaća, sve hteći odrti:
 sve joj daj požrti, ča želi od svita,
 li ne će do smrti nigdare bit sita.

Još iz dna izvita ne biše sva zora, 105
 ni rosa sa cvita opala, da gora
 biljaše jur zgora visoko vrhami,
 a struja od mora mišaše iskrami;
 jure noć s tminami doli pošla biše,
 da još dan s' zrakami užišal ne biše, 110
 kada se skupiše vićnici u komori,
 jer jih kralj zoviše, kim tako govori:
 »U svem mojem dvori sluge najverniji,
 »i va svakom zbori u svem razumniji,
 »i meni miliji! znajte, da misal ma 115
 »vele me grize i ji, dokla ne vidim ja
 »da svaka mista, ka na svit gospoduju,
 »podložna budu i da svi mene ušćtuju;
 »zato odlučuju, sa svimi imit rat,
 »ki se ne obituju, poda mnom da će stat. 120

»A prvo ću obujat države od onih,
 »ki se ne htiše dat, kako no ja hotih,
 »nere rugo i smih u takovoj stvari
 »činiše od mojih oni poklisari.« —

Slišavši to stari vitezi u istinu, 125
 kako kim se mari vuhlit gospodinu,
 svaki svu kapinu sa glave snimiše,
 ter pad na kolinu, dvorno zahvališe:
 »Hvala tebi«, riše, »kraljeva svitlosti,
 »da smo od najviše pri tebi milosti; 130

103. *joj*: t. j. skuposti. — 105. *izvita*: izašla. — 106. *da*: a. — 107. *biljaše*: bije-
 ljaše. — *vrhami*: vrsima = vrhe. — 108. *mišaše iskrami*: miješaše iskre — 112. *zoviše*:
 zvaše. — 113. *dvori*: dvoru. — 114. *zbori*: zboru. — 117. *svaku*: sva. — *svit*: svijetu.
 — 119. *odlučuju*: odlučujem. — 124. *od mojih oni poklisari*: oni od mojih poklisara.
 127. *svaki*: svi. — *kapinu*: kapu. — 128. *pad*: padnuvši. — *kolinu*: koljeno. —
 130. *od najviše . . . milosti*: u najvećoj . . . milosti.

- »a tvojoj jakosti jur se pristoji svom
 »prez svake pakosti obladati zemljom.
 »Jer ki toko sobom grad more tvrd biti,
 »ki ti s tvojom vojskom ne ćeš razoriti?
 »Tko li će se mniti silan zadovolje, 135
 »ki će s tobom smiti rvat se na polje?
 »Sada tvoje volje stvoriti odluku,
 »kako ti znaš bolje, u tvoju je ruku;
 »drago će bit puku, vesel će bit rusag,
 »kad tebe uzvuku na svega svita sag. 140
 »Zatim će te tvoj trag vazda blagoslovit,
 »da rodivši se nag, tobom oblada svit;
 »a glas će tvoj živit, svuda slavan hode,
 »dokol budu svitit zvizde, teći vode.«
 Tom hvalom ushode, kralj veće uzbuja, 145
 kako kad se svode vali, gdi je struja;
 ter hlepeč na tuja lovišća vrić mriže,
 kako ljuta guja gori glavu dviže.
 »Ki stojite niže, moga slugu verna,«
 sad reče, »najbrže zovite Oloferna!« 150
 Kad dojde: »Biserna kruna mi s',« reče, »bil,
 »strila zlatoperna, kud si godi hodil.
 »Hrabro si se nosil u sve boje tvoje,
 »tiral si, jal, ubil protivnike moje;
 »a sada ovo je stvar, ku ti ja velim: 155
 »skup' ljudi, tokoje sve, ča je tribi njim.
 »Obrativ putem tim, ka zapadu poji,
 »grade ter župe prim' i čin' da su moji,

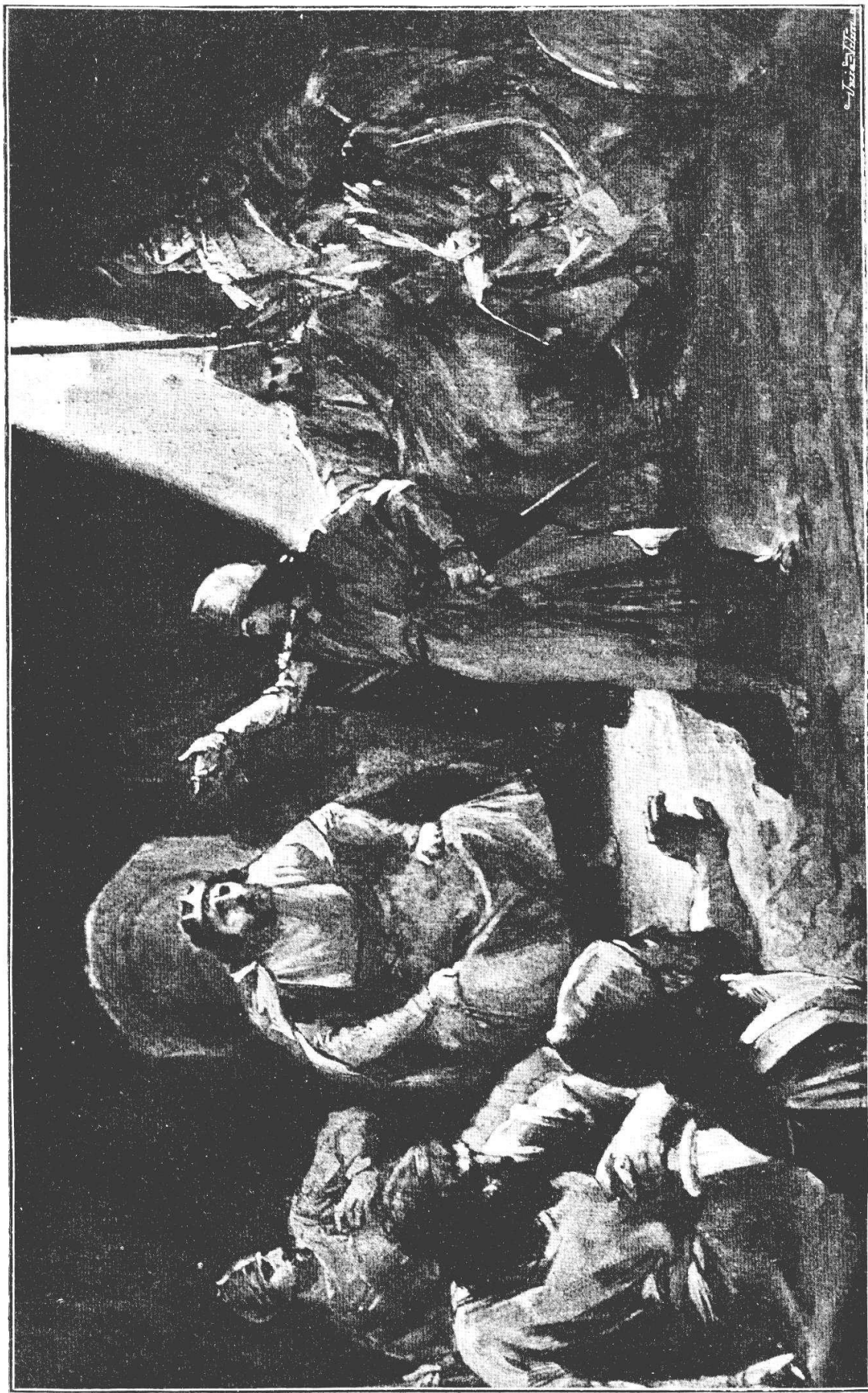
131. *svom*: spoji sa *zemljom*. — 133. *ki*: spoji sa *grad*. — 136. *ki*: da. — *polje*: polju. — 137—138. Poredjaj: *Sudu je u tvoju ruku* (u tvojoj ruci) *stvoriti odluku tvoje volje* (po svojoj volji) ... 140. *uzvuku na ... sag*: postave na ... vladu (jer sag stoji pod gospodom, pod mogućnicima). — 141. *trag*: potomstvo. — 143. *hode*: hodeći. — 145. *ushode*: ushodeći (v. Rječnik). — 149. *ki stojite niže*: koji ste mi podložni. — 150. *najbrže*: što brže (odmah). — 151. *mi s'*: si mi. — 153. *sve boje tvoje*: svim tvojim bojevima. — 156. *skup' ljudi*: skupi ljude. — 157. *poji*: podji. — 158. *prim' i čin' da su moji*: osvoji za mene.

- »da me se svak boji, svaki da me čtuje,
 »kako se dostoji, gdi godi me čuje.« — 160
- On o tom duguje po kraljevskoj župi,
 hoteć da vojskuje, junake sakupi;
 kad zbroji zastupi, piših jih biše tad,
 s kimi se uputi, sto dvadeset hiljad.
- Mladi bihu, prez brad, jakosti najbolje, 165
 rvati svaki grad pripravnj dovolje,
 ali se na polje biti, protežući
 lukove bivolje, mačima sikući.
- Još ki no sidući na konjih vojuju, 170
 dvanadest tisući biše jih po broju;
 ustežući voju, jedino jizjahu,
 pripravnj ka boju; konji jim rzahu,
 bistro se metahu, igraje nogami,
 nozdrvi hrkahu, mašući glavami;
 a oni strilami bihu opasani 175
 ter brici sabljami, po sviti pisani;
 gredihu šarani, kako premaliti
 široke trzani, gdi su svaki cviti;
 na glavi priviti plavi tere beli
 i perja naditi stojahu faćeli. 180
- Sćitke obeseli, kopja uzvrtahu;
 svi bihu veseli, talambas tučahu;
 niki privrtahu grlom začinjući,
 niki popijahu, kundir naginjući.
- Prid njimi jizdući vojvode s tumbatom, 185
 na njih se obzirući uzmitahu batom;

163. *zastupi*: zastupe (v. Rječn.). — 165. *brez brad*: bez bradâ. — 167. *polje*: polju. — 169. *Još*: Još bješe (u njegovoj vojsci). — *ki na konjih vojuju*: u bilješci tumači Marulić: *konjikov* (konjikâ). — 171. *jedino jizjahu*: zajedno ježdjahu. — 173. *Bistro*: Otrėsito. — *igraje*: igrajući. — 174. *nozdrvi*: nozdrvima. — 176. *brici*: britkim. — *pisani*: omašteni. — 177. *gredihu šarani*: idjahu šareni (šarni). — 178. *su svaki cviti*: je svako cvijeće. — 179. *beli*: bijeli — 181. *obeseli*: objesili. — 184. *popijahu*: pijahu.

oružjem ter zlatom svaki se svitl'jaše,
 pera jim za vratom vitar zavijaše.
 Prid svakim jahaše oprovda u krunicu,
 pod krunom imaše na uho brnjicu, 190
 zlat ščit i sulicu njegovu noseći,
 na njoj horugvicu, bedeva vodeći.
 Tako ti hodeći vrvljahu šerezi,
 okolo jizdeći asirski hercezi,
 bani tere knezi visoka plemena, 195
 sluge ter vitezi počtena imena.
 Svega naprcena tuj kola škripahu,
 tuj noseć brimena kamil'je stupahu;
 tuj voli kasahu, tuj bravi potiču,
 pastiri zviždahu za njimi i viču. 200
 Ni šibi, ni biču ne daju pokoja,
 goneći optiču, biše t' jim do znoja;
 mnoga bo ozoja ondi bihu tada,
 kim ne biše broja, kola tere stada.
 Za svom vojskom zada grediše Oloferne, 205.
 ki svimi oblada junake nesmerne.
 Svi sluge preverne okol njega bihu,
 luk, strile operne u ruci jimihu;
 a druzi gredihu mašući praćami,
 kamen'je berihu u krilo rukami; 210
 druzi šćipačami bihu se zavrgli,
 a druzi sabljami, ke bihu potrgli.
 Suknje bihu svrgli, župe pripasali,
 rukavce uzvrgli, bičve potpasali;
 brže t' bi ticali skaćući dubravom, 215
 ner kad bi bigali jelini prid lavom.
 Njih ti s bedar stranom koleša šćićahu,

189. *krunicu*: krunici (kruni). — 190. *uho*: uhu. — 203 *mnoga* spoji sa *kola tere stada*. — 205. *grediše*: idjaše. — 206. *svimi*: svojima. — 208. *jimihu*: imahu. — 209. *druzi*: drugi. — *gredihu*: idjahu. — 210. *berihu*: brahu — 217. *bedar*: bedara. — *kolesu*: kola. — *šćićahu*: štićahu.

Marnlić: Judita. Slika I.

Oton Iveković: Akior pred Olofernom.

Matica Hrvatska. 1901.

- ka grede ravninom konji potezahu;
 sprid i zad jahahu vitezi železni,
 kopja jim se sjahu i meči bodežni. 220
- Jaki, da utežni pod njimi pastusi,
 pojt u boj užežni veće ner u gusi;
 uza nje konjusi sve piši potiču,
 ter od cvitja busi za klobuk zatiču.
- Nici prid potiču, a nici skut prime 225
 uz konj se pomiču, držeć se za strime;
 a tuj ti meu svime, po sridi okola,
 ki biše nad svime, sijaše na kola,
 ka zgora i zdola sva bihu gvozdena,
 a s vrha do pola po gvozdu zlačena; 230
 kon njega usajena horugva ćuhtaše
 bila ter crljena, s daleč se vijaše.
- A on ti sijaše oholo, visoko,
 a sam pogledaše po vojsku široko;
 krvavo mu oko, crljen biše obraz, 235
 brada jur nikoko prosida, debel haz.
- Poćaše se i u mraz, toko biše prtil.
 vas obal kako praz, ki još ni strižen bil;
 a biše se povil svionim skenderom
 i gojtane pustil, kićene biserom. 240
- Šapka staše s perom na glavi, doli pak
 na bedrih sa srebrom sablja tere bičak,
 gledaše ti ča svak; lipo ga odivaše
 dolama, ke utak zlatom prosivaše.

218. *grede*: idući. — 219. *železni*: obučeni u željezo. — 222. *pojt*: poći. — *užežni*: moglo bi biti: »vrući, željni«, a moglo bi zar biti i od talij. *uso*, vičan (ispor. *užat*, običavati, od *usure*, i *užanca*, običaj, od *usanza*, u drugim Marulićevim pjesmama). — *gusi*: gusu. — 223. *piši*: pješke. — 225. *Nici*: neki. — *prid*: sprijeda. — *prime*: držeći. — 226. *konj*: konje. — 227. *svime*: svima. — 228. *sijaše*: sjedjaše. — *kola*: kolima. — 231. *usajena*: usadjena. — 232. *bila*: bijela. — *vijaše*: vidjaše. — 233. *sijaše*: sjedjaše. — 234. *vojsku*: vojsci. — 237. *poćaše se*: znojaše se. — *mraz*: mrazu. — *prtil*: pretio. — 238. *ni*: nije. — 239. *svionim*: svilnim. — 243. *gledaše ti ču svak*: ča svak (ti) gledaše. — 244. *utak zlatom*: zlatom utakâ (zlatnim nitima).

- Oko njega staše dva krat treći vezir, 245
 meu njimi subaše, na svakomu pancir;
 stahu kako no mir, ki štiti kastila,
 da u nj ne skoči zvir, ni protivna sila.
- Toj kolo pritila živina vuciše, 250
 uz ku druga čila naizmin grediše;
 taj ti črida biše od jakih bivoli,
 vranih konji liše ter crljenih voli.
- Zadaka za koli gredihu farizi, 255
 a na njih do toli pokrovci grimizi,
 uzde s zlati frizi, zlaćena žvaoca,
 pisana po brizi zlatom sedaoca;
 od zlata staoca sa strimi zlaćeni,
 od hitra tkaoca popruzi šareni;
 a konji mašćeni po rep i po grivi,
 samo tud crljeni, inuda svi sivi. 260
- Ne bihu predljivi, da bistra pogleda,
 ne bihu sklitivi, da glumna vieda,
 motahu t' se ureda skakćući nogami,
 plešući poreda, zavrg se glavami.
- Plaho ti bedrami pojdihu svrtaje, 265
 razmašuć prsami, stegna podžimaje;
 svim se pojimaje, rekal bi lećahu,
 tla ne doticaje, tako se dvizahu.
- A na njih sijahu loyci ter ptičari,
 na ruci jim stahu sokoli mitari; 270

245. *dva krat treći*: šest veziri i tokoj (takodjer) subaše staše (stojahu) oko njega na kolo (kolima). Bilješka Marulićeva. — 248. *protivna*: neprijateljska. — 249. *toj kolo*: ta kola. — *pritila*: pretila. — *vuciše*: vucijaše. — 253 *za koli*: za kolima. — 253. *gredihu*: idjahu. — 254. *njih*: njima. — *tolí* (iskrivljeno radi sroka) tla, ili talâ. — 255. *zlati frizi*: zlatnim frizima (v. Rječn.). — 256. *pisana*: omaštena. — *brizi*: brigu (v. Rječn.). — 257. *strimi zlaćeni*: zlaćenim stremenima. — 259. *rep*: repu. — 262. *sklitivi*: da nije od *sklo* (staklo), i po tom: nepomični kao staklo (misleći na oči)? — *viedu*: po svoj prilici radi sroka, mjesto: *vida*. — 264. *zavrg se*: zavrgavši se (uzbacivši). — 265. *pojdihu svrtaje*: idjahu svrćući. — 266. *razmašuć*: šireći. — *podžimaje*: podžimljući (v. Rječn.) — 267. *pojimaje*: poimajući (v. Rječn.) — 268. *doticaje*: dotičući. — 270. *njih*: njima. — *sijahu*: sjedjahu.

- hrti ter ogari za njimi tičući,
kako no vahtari laptahu skačući.
Prid kolom bijući bubnjahu nakari,
trombite trubljući svirahu pifari,
a niki u citari zvoneći pojaše, 275
kralji ter cesari hrabrost počitaše.
- Tuj se razligaše sve polje s gorami,
rekal bi, se oraše nebo sa zvizdami:
s tacimi bukami levite dojdose,
kad no miri sami hjerički padoše. 280
- Tacih uspregnuše kon sinajske gore,
koji no pojdoše Boga čut govore,
kad nitkor ne more prez straha čekati,
grom s trubljom sa gore kad priča praskati.
- Da tko spovidati sva more čudesa? — 285
od konjske bahati zemlja se potresa,
ništar ne poresa ni trava ni žito,
kuda vojska plesa, po sve ono lito.
- Tad lačan korito prasac ostavljaše,
zvire strahljivito bigat ne umijaše; 290
na zemlji padaše ptica sa visine,
kad zavapijaše vojska iz dubine.
- Od praha magline dvizahu se gori,
kako no oblačine kad se mrče po gori,
seli tere dvori, poljem kada gode, 295
u dne al' u zori, paljihu se hode.
- Nestaniše t' vode, gdi no postajahu,

273 *kolom*: kolima. — 275. *citari*: citaru. — *zvoneći*: (prama talij. *suonare*) udarajući, prebirući. — 276. *kralji ter cesari*: kraljevâ i cesarevâ. — 279. *tacimi*: takvim. — 280. *Josue s vapujem i s trumbitami leviti* (levitâ) *obajde grad Hjeriko* (Jerik) *i miri od grada sami padoše*. Marulićeva bilješka — 281. *tacih*: od takovih (buka). — 283. *more*: mogaše. — 284. *Mojses govoreći na gori s Bogom, puk se pri-straši i odstupi od gore, čuvši trublje i glas strušan božji*. Marulićeva bilješka. — 285. *more*: može. — 287. *poresa*: poraste. — 288. *po*: kroz. — 292. *zavapijaše*: bi zavapila. *Gdi je velika množ, kud zavapije, ptice ke nad njimi uzlete, padu, jer se rastupi ajer* (uzduh), *ter se ne moć budu* (ne mogu) *uzdržati*. — 295. *seli*: sela. — *paljihu se hode*: paljahu se hodeći. — 297. *nestaniše*: nestajaje.

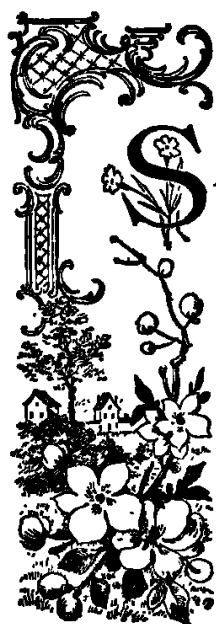
za to vred na brode prid se popeljahu;
 a kad se brojahu, sklopiv moste nike, 300
 deset dan zbrojahu, brodeć se prik rike.
 Tej sile tolike puni bihu luzi,
 kako no njive, ke pokriliše pruzi,
 kad egipski muži s kraljem, ki biše kriv,
 ostaše u tuzi, osmi bič oćutiv.
 Tko je toliko smiv, ki bi jih doćekal? 305
 al va daleć vidiv, da se ne bi pripal?
 Mnju ti, bi uzdrhtal despot, car i sultan,
 tere bi pleća dal, meć ne podrvši van,
 nit bi se oziral, bižeći noć i dan.

299. *nike*: neke. — 301. *luzi*: lugovi (šume). — 304 *Pruzi su kobilice, ke pokriše polje od Egipta, ne hteći Furaun pustiti puk božji. I taj bi osmi božji bič, jer prvo togu duo jim biše Bog inih nevolj, kih bi vseje (svega) deset.* Bilješka Marulićeva. — 305. *ki*: da. — 307. *mnju ti*: mislim (ti).

Libro drugo.

Stom vojskom prejakom Oloferne greduć,
Asirijom jur svom prošal biše hituć,
i sve svršiti vruć, — da mu ne bude ukor, —
ča veli kralj moguć Nabukodonor.

Nigdir nimav opor, dojde na livi kraj 5
Cilicije, do gor angiskih, ter ondaj
ophode kako zmaj, popali posade
i sva mista onaj zauja i grade.

Da, jer se ne dade poglavit grad Melot,
odrvat se nade, zaskoči mu oplot; 10
tud'je u jedan bot vase ga, potuče
svih u njem, kako skot, a njega rastuče.

Ča zasta, razvuče i pošadši varsi,
poplini i svuče ki bihu u Tarsi;
još da se ne omrsi, kon zemlje Celine 15
potr pak i smrsi izmaelske sine.

1. *greduć*: idući. — 2. *hituć*: hiteći (hitno). — 3. *vruć*: željan. — 5. *nimav opor*: nemavši (ne našavši) otpora. — 6. *gor angiskih*: gora angiskih (Sv. Pismo kaže: *ad magnos montes Ange*). — 7. *ophode*: ophodeći. — 8. *onaj*: ona. — 10. *nade*: nadajući se. — 12. *skot*: skotove. — 13. *pošadši*: pošavši — *varsi*: vrsi = vrsima. — 14. *poplini*: oplijeni. — *ki*: one, koji (Sv. pismo kaže: *omnes filios Tharsis*). — 15. *još da se ne omrsi*: i ne omrsivši se još (ne okusivši jela). — *zemlje Celine*: u Sv. Pismu: *terrae Cellon*.

- Prik Eufrata mine, vodeć Asiriju,
 posede konfine, Mesopotamiju;
 kastile prćiju vaze, polja, gore,
 i ki su u Siriju grade ter njih hore, 20
 ke zahitit more, od Mambre potoka
 dokla plače more sa strane istoka;
 pak počam od boka Cilicije, dokom
 Jafeta široka mejaš takneš nogom.
- Madijane sobom povede zarobiv, 25
 njih blago s živinom prez izma porubiv,
 a svih onih pobiv, ki s meči i s bati
 jaše mu stat protiv, ne hteć se pridati.
- Damasku prid vrati prišad, malo potrp, 30
 poče žita žgati, ka jur prošahu srp;
 zacrni kako crp polje, kad požar sta,
 ne bi utlin ni krp, da golo sve osta.
- Jer hip još ne posta, posiče i drivje,
 ni loza ne osta, u zemlji ni žil'je;
 umri svako smin'je, svak sebi strah ima 35
 videć, da saspin'je nad glavom je svima.
- Kako kad tmastima kreljutmi oblak gust
 prikriv nebo dima, miga, gromi u hust;
 mornar jidra popust, upije ter hiti,
 da k' kraju svrnuv šust u porat uhiti; 40

17—18. *vodeć Asiriju, posede konfine*: ovo glasi u Sv. Pismu: *Cumque pertransisset fines Assyriorum* (I budući prešao preko medjaša Asirije). — 19. *prćiju*: kao prćiju. — 20. *ki... grade*: grade, ki. — *Siriju*: Siriji. — 21. *more*: je mogao. — 23. *počam*: počevši. — *od boku Cilicije*: Sv. Pismo: *a sinistro Ciliciae*. — 24. *Jafeta široka mejaš*: mejaš širokoga Jafeta (Sv. Pismo: *usque ad fines Japheth*). — 25. *Madijane: filios Madian*, Sv. Pismo. — 27. *svih onih*: sve one. — *s meči i s bati*: mačima i topuzima. — 28. *jaše mu stat protiv*: htjedoše mu se oprijeti. — *pridati*: predati. — 29. *vrati*: vrata. — *prišad*: došavši. — *potrp*: postajavši, — 30. *prošahu srp*: bijahu gotova za žetvu. — 31. *crp*: mjesto: *crip*, crijep, crepulja. — *sta*: nastala. — 32. *ne bi utlin ni krp, da golo sve osta*: nije tu bilo više ni razdrta i zakrpljena odijela (= bar štogod, kako u odrpanca), već je sve ostalo posve golo. — 35. *umri*: umrije. — *sebi*: za se. — 38. *prikriv*: prekrivši. — 39. *popust*: spustivši. — 40. *šust*: da nije *žust(ar)*, brz? U dijalektu rapskom ima glagol *šukati se*, žuriti se.

težak drhće liti, boji se, govori:
 grad mi će pobiti vinograd i bori,
 i žita, ka gori jur podivaju klas,
 ojme! zgubih skori mu hranu, moj trud vas:
 tako t' ognjenu vlas Oloferna slišav, 45
 trepi svak ter za glas pita; a sva kušav,
 posle poslaše, i stav oni tiho prida nj,
 ništare ne postav, pridaše se poda nj.
 Jer bit ne moguć sanj, pridat se voliše,
 i spustivši se na nj, komu tako riše: 50
 »Ne htij od nas više, molimo, sila tva,
 »ner ka naša biše, tva da je zemlja sva.
 »Bolje je, da se da u službu svaki živ,
 »ner da svak biži ta, al' umre duh pustiv;
 »odvрати пони gnjiv, tebi će čast biti, 55
 »milost nam tuj stvoriv, kralj će t' zahvaliti.
 »Jerbo će voliti, mista da mu služe *
 »puna po sve liti, ner pusta da tuže;
 »dostojni su uze i smrti bud takoj,
 »ki no se oglušе, dat se sili jakoj. 60
 »Da evo sve ovoj, ča je u našoj nadi,
 »u ruci je tvojoj, župe, sela, gradi,
 »polja ter livadi i stada živine:
 »budi ta sva sadi kraljeve svitline.
 »Blago svake cine i sva obitil s njim, 65
 »i sve stvari ine, i mi sami zatim
 »služit ćemo sasvim kraljevu velikost,
 »listo nas ti sad prim' u miru na milost.«

41. *liti*: ljeti. — 42. *bori*: bore. — 45. *vlas*: vlast. — 46. *za glas pita*: pita što se kaže. — *Kad je zal oblak i fortuna* (oluja), *mornur se boji na moru, a težak na polju, svaki se zla nadijući* (zlu nadajući): *tako se svi jaše* (uzeše) *bojati, videći fortunu* (sreću) *sile Olofernje*. Marulićeva bilješka — *sva*: sve. — 48. *pridaše se* predaše se. — 49. *sanj*: bit će talijanski *sani*, zdravi. — 50. *komu*: njemu. — *riše*: rekoše (u Dubrov.: *riješē*.) — 51. *ne htij*: nemoj (= neka ne traži). — 52. *ka naša biše, tva da je zemlja sva*: poredjaj: *zemlja, ka...* — 54. *biži ta*: protivi se tomu. — 56. *stvoriv*: učinivši. — 58. *po sve liti*: kroz svu godinu. — 59. *bud takoj*: budi tako (= slobodno.) — 63. *livadi*: livade. — 64. *ta sva*: to sve.

Bi miran i usilost ne da jim za sada,
 ner da ne bude prost nitkore od tada 70
 zakona, ki kralj da, i kad godi čuje
 ime kralja, tada poniknuv da čtuje.
 Oholosti luje vidi li ovoga,
 ki se ne sviduje, mneć se vekši Boga?
 malo po tom toga umrit će, smrdit pak, 75
 ter ostaviv mnoga, s najmanjšim bit jednak.
 Koga sad trepi svak, nitkor ga hajat ne ć',
 kad u grob nauznak prostre se jur ležeć;
 i ki je sad hoteć, da vlada zemljom svom,
 malo, malo posteć, pića će bit crvom. 80
 Ki sada svakim zlom pritiska narod ov,
 pritisnut će po tom njega kamen zakrov;
 to t' će biti njegov konac, ki sad stoji
 ter mni, da je takov, da ga se i smrt boji.
 Da ovi li, koji daje se oholosti, 85
 ka se ne pristoji, još nima milosti:
 uze blaga dosti, u talić zavija,
 ni još jim ne prosti, vojnikov privija.
 Svak skuta podvija, čtujući človika,
 tolik strah obvija mista svakolika; 90
 gospoda velika od gradov pram njemu
 gredihu, razlika vesel'ja čine mu.
 Svitilnike žge mu, krune donošahu,
 pojahu jošće mu ter tance vojahu;

69. *ne da jim*: ne zatraži od njih. — 70. *da ne bude prost nitkore od tada zakona*: da se pokorava svak od sada zakonu. — 71. *ki ... da*: koji ... će dati. — 72. *poniknuv da čtuje*: u bilješci tumači Marulić ovo ovako: *hotiše* (hoćaše), *da adoravaju* (obožavaju) *Nalukodonosoru kako bogu*. — 73. *luje*: ludje — *vidi li*: vidje li (ti). — 74. *mneć se*: mnijuć da je. — *Bogu*: od Boga. — 75. *po tom toga*: po tom. — 76. *mnoga*: mnoge stvari — *najmanjšim*: najmanjim. — 77. *ga hajat ne ć'*: za nj hajati ne će. — 80. *posteć*: postojāvši. — *crvom*: crvima. — 83. *njegov konac*: konac onoga. — 85. *Da ovi li*: Da li (nego) ovaj (onaj). — 86. *još nima milosti*: nije ni milostiv. — 87. *u talić*: u taoce. — 88. *vojniov*: vojnike. — *skuta*: skut. — 91. *gradov*: gradova. — 92. *gredihu*: idjahu. — *čine*: čineći. — 93. *žge*: žegući. — 94. *vojahu*: vodjahu.

- tuj ti mu zvonjahu gusle s leutaši, 95
 dipli privrtahu, s njimi nakaraši.
- Ni tim ne završi on tvrdosti svoje,
 mnozim grad potrši, posiče i hvoje,
 gdi bozi njih stoje, »Bog«, reče, »ni nitkor,
 ner koga se boje, Nabukodonor. —« 100
- Dili se od tih gor, sobalsku Siriju
 projde shodeć niz gor i još Apamiju,
 Mesopotamiju projde tokoj, ter tu
 dopri Idumiju, gdi no palme restu.
- Gabalsko jest u tu državu vladan'je, 105
 grade prija sve tu i sve njih iman'je;
 tuj sidi, sabran'je sve vojske čineći,
 i tuj u to stan'je trideset dan steći.
- Dokla dohodeći svi se dosabraše,
 misec jur sviteći drugoč se kazaše; 110
 tankorog hojaše, kakov no biše bil,
 kada tuj pristaše prva četa svih sil.
- Ne bi, tko bi se ril; ki su to slišali,
 strah ih je svih ubil, svi su se pripali;
 jesu se bojali židove, da i njim 115
 rasap ter pečali ne budu, kako inim;
- da grad Jerošolim, Oloferne došad,
 nastupom oholim ne stare. Zato tad

96. *dipli*: diple. — 98. *mnozim*: mnogima. — *potrši*: potrvši. — *hvoje*: pod hvojami koga godi stabla velika boge svoje čtovuhu. Marulićeva bilješka. — 99. *njih*: njihovi. — *ni*: nije. — 100. Poredjaj: Ner Nabukodonor... — 101. *Dili*: Odijeli. — *gor*: gora. — *sobalsku Siriju*: *Siriam Sobal*, Sv. Pismo. — 102. *gor*: gore. — 104. *dopri Idumiju*: doprije do Idumije (*venit ad Idumaeos*, Sv. Pismo). — *Gubalsko*... *vladanje*: *in terram Gabaa*, Sv. Pismo. — *tu državu*: toj državi. — 106. *prija*: uze, osvoji. — 107. *sidi*: sjedjaše (utabori se). — *sabran'je sve vojske čineći*: sakupljajući svoju vojsku. — 108. *to stanje*: tom stanju. — *steći*: stojeći. — 110. *Misec dan* (danâ) *sta* (osta) *totu*, *dokla se zbere vojska*. Marulićeva bilješka. — 111. *hojaše*: hodjaše (izlažaše). — *biše bil*: bješe bio. — 112. *svih sil*: svojih (= njegovih) sila. — 113. *Ne bi*: Ne bijaše. — *ril*: usprotivio. — 115. *židove*: židovi. — 117. *došud*: došavši.

slaše ljudi, ki šad Samarijom uzgor
 der gdi je Hjerik grad, sedošē na vrh gor. 120
 Još da niki opor bude, opletoše
 sela tere njih dvor, i koko mogoše,
 u gradu snesoše žita za potribu,
 u toj vrime loše, čekaje pogibu.
 Upisavši knjigu pop veli Eliakim, 125
 jer imiše brigu, posla tad k onim svim,
 ki su u Dotaim i kon Ezdroloma,
 i nakon njih inim: da ne side doma,
 ner da bljudu droma i klance zaskoče,
 i gdi je proloma, da zavale ploče, 130
 jeda s' ne proskoče protivnici naprid,
 hteći, da rastoče jerosolimski zid.
 Ne bi t' jih strah ni stid, sve toj učiniše,
 ča im pop svet i sid pišući veliše;
 u gradu vapiše s moljenjem prihilim, 135
 ter se poniziše svi postom nejilim.
 Popove još za tim pleća sva odiše
 vričićem tim ostrim, ter suze roniše,
 dičicu prostriše prama templu božjem,
 a oltar pokriše zgora cilicijem. 140
 Tad svi jednim vapjem moljahu, govore:
 »Bože, koga u svem kripost svaka more,
 »pozri nas od zgore i glase naše čuj,
 »ter ki nas sad more, strahov nas obaruj.
 »Ti ne đaj, da ovuj pogibil prime puk, 145
 »puk ovi tvoј, kojuj dat misli ljuti vuk;

119. ljudi: ljude. — šad: idući. — 120. der: sve donle. — Hjerik grad: usque Jericho, Sv. Pismo. — gor: gorâ. — 121 niki: neki. — 123. gradu: grad. — 124. čekaje: čekajući. — 126. imiše brigu: imaše brigu (na srcu mu ležaše). — 127. Dotaim: Dothain, Sv. Pismo. — Ezdroloma: Esdrelon, Sv. Pismo — 128. side: sjede. — 129. droma: drom (= drum). — 134. sid: sijed. — veliše: zapovijedaše. — 137. Popove: popovi. — sva: svoja. — odiše: odjenuše. — 141. govore: govoreći. — 143. zgore: zgora. — 144. ki nas sad more: ti, koji možeš (nas i sad valja prenijeti na rečenicu što slijedi). — strahov: strahovâ (= straha). — 145. prime: od glagola prijati (v. Rječn.).

- »jakost od tvojih ruk oblomi ovoga
 »oružje, strile, luk, ki ne čtuje Boga.
 »A ne daj, da tvoga grada stan primisti,
 »i templa ovoga oltar onečisti; 150
 »svagdan se na nj misti za slavu tvoju tov
 »žrtja, ko no čisti grišnike od grihov.
 »Vidiš li, kako ov po svitu tekući,
 »lovi krvavi lov, derući, koljući,
 »i grade orući? ti Jerosolime 155
 »ubran' čuvajući, da ju ne obime,
 »ni mista nje prime, ni blaga njeje, ko
 »ne dvi, ni tri zime kupismo, da lit sto
 »i još deset krat tô, od kô ti tuj stavi
 »puk ovi, ni tad gô, kad Egipt ostavi. 160
 »Ne daj, da se izbavi milih sinak mati,
 »ter se ne zadavi, ne moguć gledati,
 »gdi no jih vezati svih budu žestoko,
 »i bijući peljati u ropstvo daleko.
 »Nemilostiv toko on jest, da grad vazam, 165
 »svih kljući nizoko, ne prašća ni ženam,
 »da svakim vašćinam za rugo prida jih,
 »gdi no gleda sajam, gdi vide muži njih.
 »Ti stegni moć ovih, ki svojom žestinom
 »nathode lavov svih sve sile jačinom; 170

147. *ruk*: rukâ. — *oblomi*: neka slomi. — 149. *stan primisti*: položaj pre-
 mjesti. — 151. *misti*: smješta, stavlja. — 155. *Jerosolime*: Jerusolim. — 156. *ubran'*:
 obrani. — *obime*: od glagola *objati* (v. Rječn.) — 157. *mista nje*: njezina (jeruso-
 limska, jer u Marulića *Jerusolim* je ž. roda) mjesta (okolice). — *prime*: od *pri-*
jati. — 158. *ne dvi, ni tri*: ne u dvije ni u tri. — *kupismo*: skupismo. — *lit*: ljetâ
 (= u godinâ). — 159. *tô*: tako (toliko). — *od kô*: otkako. — *ti*: latinski *tu*. —
 160. *ni tad gô*: Ovo tumači Marulić ovako: *Jer zajamši* (uzevši) *u susid* (susjedâ)
sude i pratež, diliše se (odijeliše se) *od Egiptu po riči božjoj, ki* (t. j. Bog) *je voljan*
jednomu vazeti a drugomu dati, kako no koga (= onaj, čije) *je sve, ča je gdi*. —
 161. *izbavi*: liši. — *sinak*: sinova. — 162. *ter se ne zadavi*: i da se zadavi (usmrti).
 — 165. *vazam*: uzevši, osvojivši. — 166. *kljući*: je glagol (v. Rječn.) — 167. *svakim*:
 svakojakim. — *prida*: preda. — 170. *lavov svih*: lavove sve. — *sve*: svoje

- »ako im ti tvojom vlastju ne ć' zabranit,
 »tko je ta, ki sobom more se obranit?
 »Ti nas poni shranit dostojaj se Bože,
 »njih tuj ne ustanit,' — kripost tva sve može;
 »tebi se podlože molimo u suzah, 175
 »ne daj, da nas slože u tolicih tugah
 »Od meči, od uzah, kad si godi hotil,
 »i od jacih rukah ti nas si slobodil;
 »ti nas jesi vodil prik mora po prahu,
 »onih si potopil, ki no nas tirahu. 180
 »Po tvom jošće strahu, kako obita sam,
 »ki no ovde stahu, ustupiše se nam;
 »pogledaj poni k nam Gospodine sada,
 »milost tvu pošlji nam, kako no i tada.
 »Ufan'je i nada naša sam jesi ti, 185
 »ti ne daj da vlada nami, ki s tobom ni.
 »Grišni smo, Bože, mi, da milost tva gdi je?
 »puk tvoj ni p'je, ni ji, »pomiluj!« upije
 »Pomiluj, tebi je dostojno stvoriti
 »milost onim, ki je budu ti prositi; 190
 »mi ćemo t' služiti i dušom i udi,
 »zakon opslužiti, pomoć naša budi.« —
 Tako t' ovi ljudi vikahu plačući,
 u takovom trudi li Boga zovući;
 Eliakim tišući njih, reče: »Dim vam ja, 195
 »da Bog vas slišući imit će smiljen'ja.

171. *ne ć'*: ne ćeš (ne budeš). — 172. *ta*: taj. — 173. *Ti nas poni shranit dostojaj se*: Poredjaj: *Ti se poni* (dakle) *dostojaj* (izvoli) *shranit* (sačuvat) *nas*. — 174. *ne ustanit*: Dodaj od predjašnje rečenice: *dostojaj se*. — 175. *podlože*: pokoravajući. — 176. *tolicah tugah*: tolike tuge. — 177. *meči*: mača. — *uzah*: uzâ — 178. *jacih rukah*: jakih rukâ. — *nas si oslobodil*: si nas oslobodio — 180. *onih*: one — 181. *Po tvom jošće strahu*: K tomu strašeci se tebe. — 186. *s tobom ni*: nije s tobom = ne klanja se tebi. — 188. *p'je*: pije. — *ji*: jede. — 189. *stvoriti*: učiniti. — 190. *ki je budu ti*: Poredjaj: *ki ti je budu*. — 191 *udi*: udima (tijelom). — 194. *trudi*: trudu (nevolji). — 195. *tišući njih*: tješeći ih. — 196. Poredjaj: *du će Bog imit smiljen'ja, slišući vas* (tim što će vas uslišati).

- »Poste ter moljen'ja listo ne pustite,
 »dilo ponižen'ja svagdan prikažite;
 »nu se spomenite od Mojsesa, vam dim,
 »tere dobro vi'te, koga dobi i čim. 200
- »Pride u Rafadim Amalek kralj, hotuč
 »da s božjim pukom svim boj bije, uzdajuć
 »da je vele moguć oružjem i mnoštvom,
 »ter da će svih potuč, došad na mistu tom.
- »Ne mečem ni šćitom Mojses dobi njega; 205
 »da molitve hitom, i pobi ga svega:
 »tako će i sega zločinca pobiti
 »Bog vaš, ako njega budete moliti.«
- Pričaše postiti, te riči slišeci,
 i žrtja činiti, udilje moleći, 210
 vrićišća noseći, po glavi luženi,
 da budu proseći Bogom pohojeni.
- Kada ču ognjeni Oloferne taj glas,
 da su zasedeni puti od gorskih staz,
 i da židovska vlas pripravno čeka boj, 215
 čudi se i strši vas i gnjivan bi zatoj;
 i sazrav u dvor svoj amonske vojvode,
 »Tko su«, reče, »ovoj, ki po vrsih hode,
 »bljudući prohode? ki gradi? ka hitrost?
 »mnogi li se plode, mnoga li njih jakost, 220

200. *vi'te za vijte*: vid'te, vidite. — 201. *Pride*: Dodje. — 202. *božjim pukom svim*: Poredjaj: *svim božjim pukom*. — 204. *došad na mistu tom*: došavši u to mjesto (u Rafadim) — 206. *pobi ga svega*: Ovo je bilo, kad gredihu (izlažahu) od Egipta. Josue se s Amalekom bijaše, Mojses na goru (gori) moleći stuše; kada dvigniše (bi dignuo) ruke, dobivaše puk njegov, a kad jih spuščuše, dobicahu neprijatelji. Juše mu podržuti (podržaše mu) ruke (to bijaše Aron i starješine od plemena Judina), ki s njim bihu i tim dobiše Amaleku. Marulićeva bilješka. — 207. *segu*: ovoga (od saj, v. Rječn.). — 212. Poredjaj: *proseći, da budu Bogom pohojeni* (pohodjeni). — 214. *stuz*: stazâ — 215. *vlas*: vlast. — 216. *čudi se*: začudi se. — *zatoj*: zato. — 217. *sazrav amonske vojvode*: Sv. Pismo kaže: *vocavitque omnes principes Moab et duces Ammon*. — 219. *ki gradi*: koji li gradovi. — *ka hitrost*: koja li hitrost (lukavost) njihova. — 220. *mnogi li se plode*: mnogo li ih ima.

- »da imiju sminost stati protiv naju?
 »Ali našu hrabrost ni sile ne znaju?
 »Sami nas ne haju, toliko su smini.
 »ter nas ne sritaju s častju kako ini.«
- To rekši, zapini usta, zube shrsti, 225
 a njim ti namini zala svake vrsti;
 splete prste s prsti, a glavom pokima,
 i od toke grsti zavrati očima.
- Svaki jih strah ima, gledat ga u lica,
 gdi mrmnje meu njima, ter obrazom nica 230
 stahu, kako dica, kad skulan di: »quito«,
 ter pojamši biča, zakrikne srdito.
- Prva stanovito glava od Amoniti,
 Akior, uhilito poča govoriti:
 »Htij se dostojiti slišat gospodine, 235
 »jer ću ti praviti od togaj istine.
- »Ni bo tribi hine da k tebi donesu,
 »ni stvari ke ine, nego ke no jesu:
 »puka strane te su, ki s zemlje kaldejske
 »k zemljam pride, ke su mesopotamejske. 240
- »Jer slave nebeske Boga sebi obraše,
 »ostaviv boge, ke oci njih čtovaše;
 »u Karah počaše tada pribivati,
 »jednoga kad jaše Boga virovati.
- »I pokol stiskati glad mnogi ja vas svit, 245
 »taj puk pojde stati, dvikši se, u Egipt;

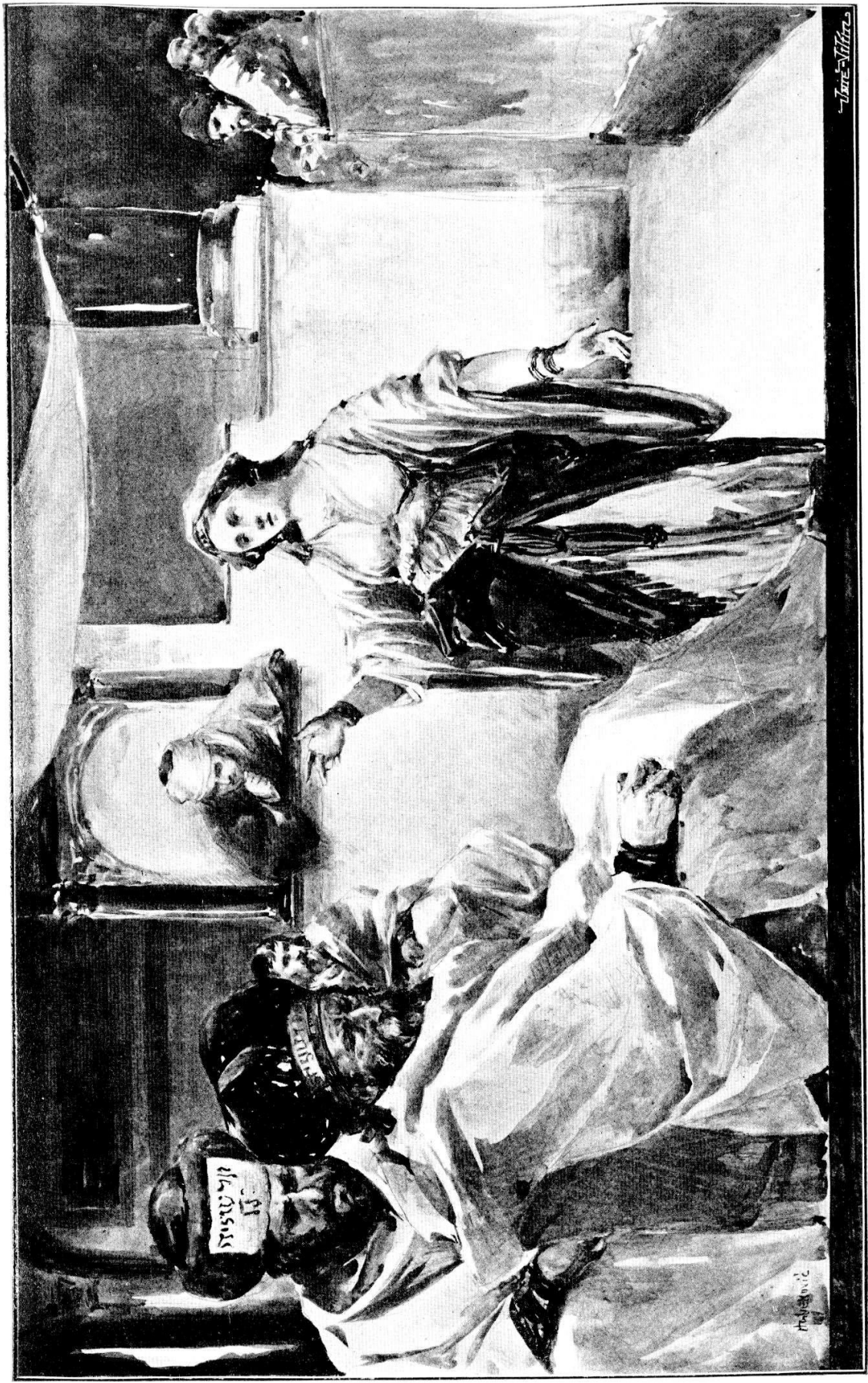
221. *imiju*: imaju. — 225. *rekši, zapini*: rekavši, zapjeni. — 226. *namini zala*: namijeni zla. — 231. »quito« bit će talijansko: *quieto!* (miran!). — 232. *pojamši biča*: zgrabivši bič. — 233. U Sv. Pismu: *dux omnium filiorum Ammon.* — 235. *Htij se dostojiti*: blagoizvoli. — 236. *od togaj*: o tom. — 237. *donesu*: donesem (iznesem). — 238. *ni stvari ke ina*: ni ine koje stvari. — *jesu*: su u istinu. — 240. *pride*: dodje. — 241. *slave nebeske Boga*: Poredjaj: *Boga slave nebeske*. — 242, *čtovaše*: štovahu. — 243. *u Karah*: in Charan, Sv. Pismo. — 244. *jednoga kad jaše*: u jednoga kad uzeše. — 245. *glad mnogi ja vas svit*: veliki glad uze sav svijet. — 246. *pojde stat dvikši se*: predignuvši se podje (da stanuje).

- »gdi sta četr sta lit, i bi toko množan,
 »da nitkore zbrojit njega ne bi možan.
 »Egipski premožan kralj nima jur mira,
 »da taj puk pobožan toko se rašira; 250
 »ter ga tako stira rabotom prteći,
 »da on jur ponira od truda hodeći.
 »Zato se moleći vapiti k Bogu ja,
 »Bog njega mileći, Egiptu rane da;
 »kada da idu tja, Egipt jim dopusti, 255
 »tad sržba božja sta, nevolja popusti.
 »Da jer se uzgrusti kralju od Egipta,
 »na njih ti pripusti, li da jih pohita,
 »pohitav uplita, koko bude moći,
 »trudom brez izvita, u dne ter u noći. 260
 »Tad Bog svoje moći skazav, ki bižahu,
 »posla jim pomoći, jere se bojahu;
 »na kraj mora stahu, more se rastupi,
 »pak po suhu prahu naprida postupi.
 »Za njimi pristupi kralj svimi silami, 265
 »more ga opstupi i pokri vodami;
 »zamisi s kolami ljudi, konje, meče,
 »kopja s korugvami, nitkor ne uteče.
 »A kad puk proteče kroz Crljeno more,
 »k pustinjam priteče od sinajske gore: 270
 »voda, ku ne more od gorčine piti,
 »slatka bi i more svak je se napiti.
 »Četrdeset liti s nebes jim dažji man,
 »kruh, kim se nasiti, beruč ga svaki dan;

247. *sta četr sta lit*: osta četiri stotine godinâ. — 249. *nima*: nemaše: —
 253. *ja*: uze, stade. — 354. *mileći*: budući da je ljubio. — 255. Poredjaj: *kada jim
 Egipt dopusti, da idu tja*. — 256. *sta*: presta. — 258. *li da jih: da li jih*: eda
 ih. — 261—262. *ki... jim*: onima, koji. — 264. *Postupi*: spoji sa *puk*, koji se u
 stihu 250. spominje. — 267. *kolami*: kolima. — *ljudi*: ljude. — 270. *od* izostavi. —
 271. *more*: mogaše. — 272. *more svak je se*: svak je se mogaše. — 273 *liti*: godina.
 — *nebes*: nebesâ. — *dažji*: daždjaše. — 274. *nasiti*: dodaj *puk*.

- »na koju godi strani sobom obratiše, 275
 »sela, grade i stan prez boja dobiše.
 »Jere se rviše za nje vazdi Bog njih,
 »nigdar ne izgubiše, ner kad grih sape jih;
 »kad bo bogov tujih prijaše, ostaviv
 »Boga svoga, Bog svih podloži pod svoj gnjiv. 280
 »Niki mrt, niki živ u hlapstvo idiše,
 »niki sve izgubiv plačan ostaniše;
 »opet jih vrniše Bog u prvo stan'je,
 »kada jih vidiše čineći kajan'je.
 »Po njega smiljen'je kralju Kananeju 285
 »daše raščinjen'je i još Jebuseju,
 »i s njim Ferezeju, i Eteju toje
 »Eveju i Amoreju kraljem još tokoje.
 »Sva mista njih, koje godir gdi imihu,
 »učinivši svoje, u miru živihu; 290
 »dobrosrićni bihu vazda der do vika,
 »dokol ne padihu u prespravd'ja nika.
 »Ni jošće velika svitlost, ophode svit
 »vrimenta selika, svršila vele lit,
 »da je zaveden bit puk ovi i živil 295
 »u strane tujih mist, jer biše sagrišil;
 »pak se je obratit k Bogu svom, i Bog njih
 »jest jih oslobodil od uze protivnih,

276. *stan*: stanove, kuće. — 277. *rviše*: rvaše. — 279. *bogov tujih*: tuđe bogove. — 281. *niki*: neki. — *idiše*: idjaše (podje). — 282 *ostaniše*: ostajaše (ostane). — 283. *vrniše*: vraćaše (povrati). — 284. *vidiše*: vidjaše (vidi). — *čineći*: gdje čine. — 285. *Po njega smiljen'je*: Njegovom milosti. — 287. *Eteju*: *Hethaeum*, Sv. Pismo — 288. *Eveju*: *Hevaeum*, Sv. Pismo. — *kraljem*: kraljima. — 289. *koje godir gdi imihu*: gdje god koje imahu. — 290. *učinivši svoje*: osvoživši. — *živihu*: življahu. — 292. *padihu*: padoše. — *nika*: neka. — 293. *Ni nije*. — *velika svitlost*: sunce. Marulićeva bilješka. — *ophode svit*: ophodeći (koje ophodi) svijet. — 294. *vrimenta selika*: tolika (za toliko) vremena. — *svršila vele lit*: svršila (bila se okrenula oko zemlje) mnogo godina. — 295. *bit bit* će radi sroka mjesto *bil* (bio). — 296 *strane tujih mist*: stranama tuđjih mjesta (= tuđjim mjestima). — 297. *Bog njih*: Bog njihov (mjesto: njegov). — 298. *jest jih*: ih (mjesto: ga) je. — *protivnih*: neprijatelja.

Marulić: Judita. Slika II.

Oton Iveković: Judita kara Betuljane.

Matica Hrvatska. 1901.

J. Iveković

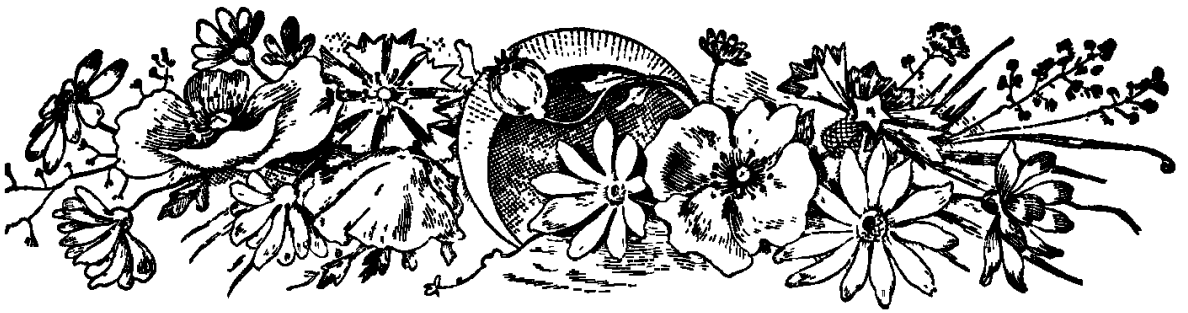
- »i u mistih ovih povrnuv se leže,
 »ter u rukah svojih Jerusolim drže. 300
- »Sada, ki teg teže, mili gospodine,
 »jeda jih grih steže, izuvij istine;
 »jer ako krivine ke jesu, dilja kih
 »Bog se ne pomene, da jur pomože njih,
 »pojdimo najti jih, komu su zgrišili, 305
 »Bog će pridati jih tuđje tvojoj sili;
 »ako l' prevridili nisu svomu Bogu,
 »moć sa hitri dili njih ti ne premogu.« —
- Tako po razlogu besidi Akior,
 da razlog pod nogu postavi nerazbor; 310
 jer vidit bi ukor ovo vezirom svim,
 čude se, da opor može tko biti njim;
 i razsrjeni tim jaše mislit on čas,
 da ga obvrugu zlim, da ga zgube danas.
 »Tko je,« riše, »ov pas, ki vo mni, da ne će 315
 »puk oni, zgledav nas, obratiti pleće?
 »i na gori steće, da će osiditi,
 »da će ne bižeće protivit nam smiti?
 »ki ni piš hoditi, ni na konju sidit,
 »ni se zna šćititi, ni meč u boj nosit! 320
 »Pojmo jih zatirit, ali jih poklati,
 »ako se budu rit; tada će poznati,

299. *mistih ovih*: mjesta ova. — *leže*: leže, prebivaju. — 301—302. Poredjaj: *Sada, mili gospodine, izuvij* (izvidi) *istine* (istinu), *jeda jih* (da li one), *ki teg teže* (koji se — ratarskim — poslom bave; govori se o židovima), *grih steže* (sapienje). — 303. Poredjaj: *jer ako jesu ke krivine* (u njih). — 304. *se ne pomene*: se ne sjeća (= ne mari). — *jur pomože njih*: im više pomogne — 305—306. *komu ... Bog*: Bog, komu (protiv koga). — 306. *pridati*: predati — 308. *sa hitri dili*: s hitrim djelima (s lukavstvom). — *premogu*: ne će premoći, svladati (III. lice množ., kao da je bilo rečeno: *moć i hitra dila*). — 311. *vidit bi*: učini se. — *vezirom*: vezirima. — 313. *jaše mislit*: pomisliše. — 314. *Pozlobiše Akiora, ki pravo govoraše; da Bog ga ne ostavi, budi da i on biše poganin, tada vojvoda od Amoniti*. Marulićeva bilješka. — 315. *vo*: ovo (isto tako kako je *no* u *koji no, kako no* itd. postalo od *ono*). — 317. *i*: već. — *steće*: stojeći. — 318. Poredjaj: *da će nam (se) smiti protivit ne bižeće* (bježeći). — 319. *sidit*: sjedit (zna). — 321. *Pojmo*: Hajdemo.

»ča se je rugati, hinbeni Akior,
 »kad i njim metati budemo s ovih gor.
 »I vas židovski dvor vidit će, da je bog 325
 »Nabukodonosor, ki je toliko mog,
 »a ne Gog ni Magog.« — Tako se srjahu,
 tako žegući rog na njega mrmnjahu.
 Piše ti na prahu i po salbun sije,
 ki se oholu bahu svit dat usiluje; 330
 jer on ne slišuje nauk od istine,
 ki se uzvišuje u slavi taščine,
 pravdu pogrjuje, ljubi vuhavščine.

323. *ča se je rugati*: Poredjaj: *ča je* (znači) *rugati se*. — 327. *Gog, Magog*:
toj su imena židovska. Tako govore rugajući se. Bilješka Marulićeva. — *srjahu*:
srdjahu. — 328. *žegući rog*: dižući smrad: dražeći (Oloferna na Akiora). —
 329. *salbun*: salbunu (v. Rječn.). — 330. *svit*: svjet. — 333. *Na prahu ča se upiše*,
smrsi se; a ča se po salbun usije, ne nikne: tako je zamani dobar svit, ki se daje
oholim, ki ne će slišati, kako ovi ne slišaše Akiora. Marulićeva bilješka.

Libro treto.

Da, vazda pravednih Bog jest obaroval,
i još po smrti njih vičnji njim život dal;
tako ti ni pušćal, Akior da zgine,
u nevoljah upal za cića istine.

Veziri toj čine, Oloferna gnjivu 5

pridaše vrućine, kako konju živu,
kad teče po njivu, kad mu dadu ostrog,
popostrese grivu tere poljuti nog;

priskoči plot i stog i potok prikine, 10
koliko je uzmog, teče, vrata rine:

tako sobom hizne ovoga grdoba,
kad ju pouzdvigne vezirska hudoba.

Poni u toj doba Oloferne srdit,
jer vlada njim zloba, tako ja govorit:

»Ki si prorok, da rit umiš Akiore, 15

»da narod taj odrit nam se sada more,

»uzdaje se u gore al u bogu nikom,

»da njima pomore? hiniš nami u tom.

1. *pravednih*: pravedne. — 3. *ni*: nije. — 4. *nevoljah*: nevolje. — 5. *čine*: čineći. — 7. *njivu*: njivi — 8. *nog*: noge. — 9. *priskoči*: preskoči. — *prikine*: presiječe (trčuci). — 14. *vlada*: vladaše. — 17. *uzduje se*: uzdajući se. — *bogu nikom*: nekog boga. — 18. *pomore*: pomogne.

»A sad da ti sobom iskusiš, jer nitkor
 »zvat se može bogom, ner Nabukodonosor, 20
 »kada mi vas njih zbor obratimo pod mač,
 »zadit će naš kosor i tebe u rubotač.
 »Ča blidiš? ali plač ča t' lica zaliva,
 »ako tvoja pritač, znaš, da ni laživa?
 »Živit ćeš, gdi živa ostane njih dobar: 25
 »gdi li ona saspiva, saspit ćeš i ti zgar;
 »a da t' bude ta stvar, ved'te ga, da side
 »u taj grad, pod ki bar ma, hoću, da ide.
 »U ki kad unide, tere zaskoči rov,
 »čin'te, da ne izide nitkore živ, ni ov.« — 30
 Grad biše ovi nov, na gori sijaše,
 oko njega obrov, Betul'ja se zvaše.
 Grad taj uzdržaše narod Simeona,
 i njemu služaše polja strana ona;
 tamo moć siona pogna Akiorom, 35
 da smrti zakona trpi s gradskim zborom.
 Dojdoše pod vrhom, i tuj ga vezaše,
 nazad ruku s rukom k stablu, ko tuj staše;
 jere im se daše pojti priko meje,
 ki s gore metaše iz praće kamen'je. 40
 Oni ga ondeje vezana pustiše,
 ovi zgor tudeje sašad, odrišiše

19. jer: da. — 21. vas njih: sav njihov. — 22. rubotač: pod ovim oblikom nepoznata riječ. U Sv. Pismu glasi taj stih: *gladius militiae meae transiet per latera tua*, gdje *latera* odgovara Marulićevu *rubotač*. A kako *latera* odgovara »bokovi« »prsi«, to bi *rubotač* moglo biti u savezu sa *rub*, ili ako je prvi dio riječi iskrivljen, sa *reb*, a moglo bi napokon biti da *rubotač* stoji mjesto: *rebrot* (tako). — 23. ča: zašto. — 25. dobar neka imenica ž. roda, koja bi imala značiti isto što i dobro, vlast. — 27. da t' bude: da se dogodi. — ved'te: povedite. — 29. zaskoči: preskoči. — 31. sijaše: sjedjaše (ležaše). — 32. Betulija grad, ki najpri podstupi došad u zemlju židovsku. Marulićeva bilješka. — 33. Simon je bio jedan od sinov Jakoba, koga kolino držaše Betuliju. Marulićeva bilješka. — 34. polju strana ona: ona strana polja. — 35. siona: silna. — Akiorom: Akiora. — 36. smrti zakona trpi: smrtni zakon (kaznu) pretrpi. — 37. vrhom: vrh. — 40. ki: oni, koji. — metaše: metahu. — 42. sušad: sišavši.

- 1 k gradu odniše. Pitaše g' grajani,
 zač mu učiniše toj Asirijani?
- Od Betulijani dva poglavitija 45
 bihu tada zvani Karme ter Ozija:
 prid njimi izvija sve, ča mu se steče,
 Akior, da prija proplaka, pak reče:
- »Ovo se zareče Oloferne srdit,
 »da će sva na meče mesa vaša razdit, 50
 »i mene s vami ubit, — na to me je zagnal;
 »Bog daj, da bi ta prit njemu na glavu pal.
- »Toj se je prisegal stvoriti vam sa mnom,
 »jerbo sam ja rekal: Bog vlada zemljom tom,
 »i Bog vaš sam sobom da ima moć i vlas, 55
 »u vrimenu ovom obarovati vas.« —
- Kad sliša puk taj glas, Bogu se pokloni,
 smakši beritu s vlas i suzami roni,
 moleći, da ukloni njih od pogibili,
 kom krvavac oni mnogih jur uhili. 60
- »Ti se,« riše, »smili o Bože gospodstva,
 »pozriv naši dili, ki su umiljenstva;
 »i onih oholstva, ki prite, pogledaj,
 »rasap ter ubojstva odvrati i ne daj;
- »ukaži, da si haj ufajućih u te, 65
 »ukaži, da s' nehaj ufajućih u se.
 »Smiri, molimo, nje, ki se uznašaju
 »silom svojom a tve jakosti ne znaju.
- »Čuvaj, brani naju, jerebo si ti sam,
 »ki s' u gornjem raju slava ter dike nam.« 70

43. g': ga. — 45. *Betulijuni*: Betulijanâ. — 46. *Karme ter Ozija*: *Ozius* ...
et Charmi. Sv. Pismo. — 47. *steče*: dogodi. — 48. *Akior*: Stavi ovu riječ na
 početak predjašnjeg stiha. — 51. *na to*: zatim — *zagnal*: zagnao (u ovaj grad).
 — 55 *vlaš*: vlast. — 58. *smakši*: smaknuvši (skinuvši). — *vlas*: vlasâ. — *suzami*
roni: stane roniti suze. — 60. *kom krvavac oni*: kojom onaj krvnik. — *mno-*
zih: mnoge. — 62. *naši dili*: naša djela. — *ki*: koja. — 63. *priti*: prijete. —
 67. *nje*: one.

To rekši i suzam ustaviv izvora,
 pričaše obi stran tišit Akiora,
 govore: »On zgora ki gleda, stvoritelj
 »od svakoga stvora bit će t' obaritelj
 »i svih nas spasitelj tako, da još onih 75
 »hoće bit raspitelj, ki hlepe rasut svih.
 »I kada nas od njih Gospodin slobodi,
 »dozov' k tebi tvojih, ter stoj s nami ovdi;
 »toj ti budi godi, da ki je s nami Bog,
 »i tebe pohodi, jer znaš da je svemog.« 80
 Tuj Akior nebog zlovoljan stojaše,
 kako no niz oblog u zemlju gledaše,
 ter riči slišaše, jur tvrje držeće,
 da u kom ufaše, ostavit ga ne će.
 Jur sunce ničee nagnul' biše kola, 85
 svitli obraz hteće zamaknuti dola;
 istočnoga okola jur šćićaše stranu
 noć, dvižuć od zdola crnokosu glavu:
 kada no poznanu Akiora cilost
 na svom zazva stanu Ozijeva milost; 90
 jer znaše, da blagost velika jest tomu,
 s ljubavju prijat gost u koga je domu.
 Sazva još k ovomu i pope za bratstvo,
 da žežinu svomu pokripe mlohavstvo;

71. *izvoru*: izvor. — 73. *govore*: govoreći. — 77. *slobodi*: oslobodi. — 78. *k tebi tvojih*: k sebi svoje. — 79. *toj ti budi godi*: to neka ti bude drago (znati). — *ki je s nami Bog*: Bog, koji je s nama. — 80. *pohodi*: pohodit će. — 83. *tvrje držeće*: tvrdje držeći. — 84. *u kom*: u koga. — 85. *ničee*: naginjući se. — *nagnul'*: nagnulo. — 86. *hteće*: htijući. — 87—88. Poredjaj: *noć jur šćićaše* (šćićaše) *stranu istočnoga okola* (istočnu stranu zemlje). — *Jur bi večer*. Marul. bilj. — 89. *Akiora cilost*: Akijorovo poštenje = poštenoga Akijora. — 90. *na svom . . . stanu*: u svoj . . . stan. — *Tad Oziju zva Akiora i pope* (popove) *na večeru*. Marulićeve bilješka. — 91—92. Poredjaj: *da jest tomu veliku blagost* (da taj ima veliku dobrotu: da toga hvale kao čovjeka dobra srca), *u domu koga* (u čijem domu) *je gost s ljubavju prijat* (primljen). — 93. *pope za bratstvo*: popove za društvo. — 94. Mjesto: *da svoje mlohavstvo od* (radi) *žežina pokripe*.

- večeru i jistvo obilo napravi, 95
 za stolom toj ljudstvo više sebe stavi.
- Ništar ne ostavi, ča se čtu pristoja,
 da veće ljubavi skazati nastoja;
 toj i ovoj poja, ne sebi, hoteći,
 jer se ne dostoja, da družih nudeći. 100
- Svi Boga hvaleći, Akiora nukaje,
 Akiora tišeći, Akiora gledaje,
 li njega svidaje, da se ne zlovolji,
 u Bogu uzdaje, Bogu da se moli.
- Sedeći za stoli, oni se čtovahu, 105
 ophode okoli, sluge jim landahu;
 a druži služahu vino iz bokare,
 crijeno livahu u zlate pehare.
- Ča peku, ča vare, druži ti nošahu
 na čiste lopare: jedno donošahu, 110
 drugo odnošahu, svrtaje nogami,
 dvorno pristupahu, segaje rukami.
- Visoko s' svićami stahu kandaliri,
 mnogimi zrakami odsivahu miri;
 ne biše tko sviri, ni s bukom govori, 115
 ni smijuć se ciri, ni šale ki tvori.
- Svaki tiho zori, ča oni pomina,
 ča ov odgovori, ča li sam namina,
 ona smrtna tmina, ku na vratoh vide,
 od krvi, od plina, da k njim ne unide. 120

96. *toj ljudstvo*: te ljude. — 97. *ostavi*: izostavi. — 99. *toj i ovoj poja*: ovo i ono uzimaše. — *sebi*: za sebe. — 100. *jer se ne dostoja*: jer se nije držao dostojnim. — *družih*: druge. — *Uči se ovdí, kako imaš gosta čtovati*. Marulićeva bilješka. — 101. *nukaje*: nukajući (hrabreći). — 102. *gledaje*: gledajući. — 103. *svidaje*: čuvajući (v. u Rječn. *svidati*), oko njega baveći se. — 104. *uzdaje*: uzdajući se. — 105. *stoli*: stolima. — 106. Poredjaj: *sluge jim landahu, ophode* (obilazeći) *okoli*. — 107. *druži*: drugi. — 109. *ču peku ču vare*: što su pekli i varili. — *druži*: drugi. — 110. *čiste lopare*: čistim loparima (tanjirima). — 111. *svrtaje*: svrćući (okrećući). — 112. *segaje*: sežući (pružajući). — 116. *ni smijuć se ciri*: niti ko se cjeri (ko bi se cjerio) smijući se. — *Ne biše bo vrime toga*. Marul. bilj. — 119—120. Poredjaj: *da k njim ne unide ona smrtna tmina od plina ku na vratoh* (svojim vratima) *vide*.

Toj ovoj obide razlika besida,
 li na tom izide, da grada i zida,
 ako Bog ne svida, na branicih vahtar
 zaman bdi i sida, a na vratih vratar.

Zatoj imiše mar, ustav se na nogu, 125
 da skupe puka bar u svu sinagogu,
 ter se mole Bogu, — moliše ga svu noć,
 u potribu mnogu da jim pošlje pomoć;
 jer je zdravje i moć i utočišće njih,
 upalih u nemoći dilj straha protivnih. — 130
 Od postilj istočnih dviže glavu Titan,
 osini tmin noćnih da zarene hitan;
 jur svital biše dan, i vidiše sa gor,
 kim no tuj biše stan, vojske greduć uzgor:
 kako prisičen bor na zemlju padoše, 135
 na голу glavu zgor pepeo vrgoše.

Moleći rekoše: »Bože pomiluj nas!
 »jer evo dojdoste potrti nas danas;
 »kako ti viš i znaš, skaži tvoje čud'je,
 »da puka tvoga vlas ne pogine tud'je.« 140

Vazeše orud'je i stine u skuti,
 stupiše osud'je, gdi su tišniji puti,
 gdi su klanci kruti meju klesurami,
 da, stavši na ljuti, meću se praćami.

121. *Toj ovoj*: Ovo i ono. — *obide*: pokuša (spomenu). — *razlika*: različitih ljudi. — 122. *na tom*: na to. — 124. Sam Marulić bilježi, da je ovo psalam: *Nisi dominus custodierit civitatem, frustra vigilunt qui custodiunt eum.* — 125. *Zatoj*: Zato — *nogu*: noge. — 126. *svu*: svoju. — 128. *potribu mnogu*: velikoj potrebi (nevolji). — 129. *jer je*: jer je on (Bog). — *njih*: onih. — 130. *upalih*: koji su upali. — *protivnih*: (od) neprijatelja. — 131. *postilj*: posteljâ. — *Titun*: to je ime sunca, ko je mnogimi imeni zvano od starih poet. Marulićeva bilješka. — 132. *osini tmin moćnih*: sjene noćnih tmina. — *zarene*: od *zagnati*. — 133. *gor*: gorâ. — 134. *kim*: oni, kojima. — *greduć*: gdje idu. — *Ki na gori stružu činjahu, vidiše gredući* (gdje idu) *vojske i jaše* (uzeše) *Bogu moliti*. Marulićeva bilješka. — 139. *čud'je* radi sroka mjesto *čudo*. — 140. *vlas*: vlast. — 141. *skuti*: skut. — 142. *osud'je* valjada stoji mjesto *odsvudi* (ispor. staroslov. *вѣсѣдѣ*, *odasvuda*), pošto je ispalo *d* ispred *s* i *v* (a u nekih se čakavaca kaže: *suda* za *svudu*), te se na kraju dostavio parasi-tični slog *je*: ili je *osud'je* pogriješeno mjesto *onud'je*. — *tišniji*: tješnji. — 144. *da* eda. — *ljuti*: ljut (v. Rječn.). — *meću se*: metalu bi se.

A vojske stranami vrvljahu ka gradu, 145
 blizu pod stinami okolom da padu. —
 Potok niz livadu mrmnjući teciše,
 pod borjem u hladu, bistar i čist biše:
 grana ga grediše vojena po brigu,
 ter vode nesiše tad gradu po sridu; 150
 ovu da pristrigu, Oloferne reče,
 tako da napridu ka gradu ne teče.
 Da još ne daleče od grada stojahu
 poduboke bleče, gdi vodu crihahu
 grajani ter p'jahu, skrovito pohvate, 155
 jere se bojahu, da jih ne uhvate. —
 Uz toj se navrate Amon i Madijan
 šatoru prid vrate Olofernu izvan,
 »Znaj,« riše, »da on stan ne uzda u ljude,
 »da u tuj gorsku stran, na koj stražu bljude. 160
 »Da ti poni bude taj prez rvanje grad,
 »i grajan zloćude ne budu vridne sad,
 »stav' stražu, ka no pad kon zdenac, ne dade
 »vazimat vodu, kad ki od njih napade.
 »Tim ti se pridade vas puk on od volje, 165
 »ali se raspade od toke nevolje;
 »od tada jih kolje žaja, kad ti veli
 .»odvratit u polje njih potok on veli.«

145. *stranami*: uza strane. — 146. da bi došli idući naokolo (*Holofernes, dum circuit per gyrum*, Sv. Pismo) do pod stijene (gdje su bili židovi). — 147. *teciše*: tecijaše. — 149. *grana ga grediše vojena*: jedna njegova grana (rukav) idjaše vodjena (bila je svedena). — 150. *nesiše*: nošaše. — *gradu po sridu*: posred grada. — 151. *pristrigu*: prestrigu (presijeku). — 152. *napridu za napridu*. — *Oloferne odvratit vodu Betulijanom; studence, ki bihu pod gradom, čini čuvati*. Marulićeva bilješka. — 155. *pohvate*: zahvatajući. — 156. *Uz toj*: Uza to (= tad). — *narrate upute*. — *Amon i Madijan*: *Ammon et Moab*, Sv. Pismo. — 158. *vrate*: vrata. — *izvan*: (koji je stajao) vani. — 159. *on stan*: onaj grad. — *uzdu*: uzda se. — 161. *da ti . . . bude*: da ti . . . se preda. — 162. *grajan*: gradjanâ. — *vridne*: vrijedne zla, škodljive. — 163. *pad*: padnuvši (namjestivši se). — *zdenac*: zdenacâ. — 165. *Tim ti se pridade*: Tim (Tako) će ti se predati. — *od volje*: od svoje volje (bez boja). — 166. *ali se raspade*: ili će se raspasti (izginuti) — 167. *kolje*: morit će. — *veli*: zapovjediš. — 168. *njih potok on veli*: onaj njihov veliki potok.

- Slišav on ča želi, naredi vojvode,
 kim moćno zapeli, da čuvaju vode; 170
 i sunce othode dvadeset krat pride,
 li oni ophode i na zdencih side.
- Od tada unide u gradu sušina,
 'z gusteran izide jure i vlažina;
 od nikih dubina još vode imaše, 175
 ka žmulom cidina mirom se diljaše.
- Ništari manje znaše svaki, da sva ne bi svim
 žuju, ka jih žgaše, ugasila tad njim;
 stopit ust ne bi čim, prisihat ja jazik,
 usne pucat, za tim bliditi vas človik. 180
- Skupiv se puk velik, muži, žene, dica,
 tko star, tko mladolik, k Oziji se stica;
 svaki smina lica, sminost nevolja dav,
 njemu oporica i tuži, prida nj stav.
- »Bog,« riše, »sud postav' meu tobom i nami, 185
 »u kolik trud pridav vrže nas u plami;
 »ne hti podvit rami, da mirno govoriš
 »pri, ner nas žajami nevoljno umoriš.
- »Sad oto sam vidiš, veće ne moremo
 »ov grad, u ki sidiš i ki u nj živemo; 190
 »sami sebe ćemo dat Asirijanom
 »pri, nere budemo mrtvi sa svim stanom.

169. *ča želi*: što je (sam želio). — *naredi*: odredi. — 171. *othode*: othodeći. — *pride*: dodje. — 172. *side*: sjede. — 173. *u gradu*: u grad. — *Otkol izvan nimaše vode do dvadeset dan, jaše* (počeše) *zlo stati žajom* (radi žedje). Marulićeva bilješka. — 174. *'z*: iz. — *gusteran*: 2. pad. višebr. — 175. koja se cjedina (voda, što se cijedi) dijelila čašom na mjeru. — 177—178. *svim... njim*: njima svima. — 179. *ust*: usta. — *ja*: poče. — 184. *Tuže se na Oziju, da se ne hti do prve dati* (predati). Marulićeva bilješka. — 185. *sud postav'*: neka postavi sud (neka sudi). — 186. što si nas, zadav nam toliku muku, vrgao u plamen (jer žedja žgaše). — 187. *ne hti*: nemoj. — *rami*: ramena. — *da mirno govoriš*: nego ćeš mirno govoriti (dogovarati se s neprijateljem). — 188. *žajami* mjesto: *žajom*. — 189—190. *veće ne moremo* (ne možemo — trpjeti — mi, što sastavljamo) *ov grad, u ki* (u kojem) *sidiš* (sjediš = stojiš) *i ki u nj* (i u kojem mi) *živemo*. — 191. *dat*: predat. — 192. *stanom*: gradom.

- »Evo smo pod članom jur toga vrimena,
 »da želimo slanom polahčat brimena;
 »plače brižna žena i jure rada je, 195
 »da je povedena s dicom mruč od žaje.
- »I svim nam laglja je od meča smrt vidit,
 »ner se mučit zjaje, a nimat ča popit;
 »tad i uzu trpit vele manji jest trud,
 »a Boga u svem hvalit i pravde njegov sud. 200
- »I ti poni odsud' dati grad i nas svih,
 »pristani na taj blud, u ruke od sil tih;
 »stav'mo se u volju njih, ali će skratiti
 »nagla smrt tug ovih, al' uza smaliti.«
- Toj rekši, cviliti u crkvu stojući 205
 i prste lomiti jaše jadajući,
 k Bogu vapijući: »Bože sagrišismo,
 »na zlo pristajući, nepravdu činismo!
- »Krivinu tvorismo, i s oci našimi,
 »zakon ne 'spunismo; da ti, ki s' nad svimi, 210
 »milostiv ti primi na milost svih naju,
 »od ruk nas odnimi, ki tebe ne znaju.
- »Ki, priteć, ne daju, da te čtuje tvoj stvor:
 »bog je sam, pravljaju, Nabukodonosor;
 »ne daj nas pod njih hor, jer će reć narod zal, 215
 »gdi je njih nebotvor, ča jih ni pomagal?«
- U veliku pečal, s plačnima očima
 Ozija ustrhal staše meju njima;

193. *pod članom*: u času (isporedi latin. *articulus*, čas, na pr. *in articulo mortis* u času smrti). — 194. *slanom*: slanom vodom. — 196. *da je povedena*: da bude povedena (u ropstvo). — 197. *laglja je . . . vidit*: lakša se čini. — 198. *zjaje*: zjajući. — 199. *tad*: u takovu stanju. — 201. *odsud' dati*: odluči predati. — 202. *od sil tih*: tih sila. — 203. *stav'mo se u volju njih*: predajmo se njima na milost i nemilost. — 204. *tug ovih*: tuge ove (t. j. naše). — 205 *u crkvu stojući*: u crkvi stojeći. — 206. *jaše*: štadoše. — 207. *k Bogu vapijući*: *Bogu se mole, grijh svoj 'spovidajući*. Marulićeva bilješka. — 212. *ruk*: rukâ. — *ki*: onih, koji. — 213. *priteć*: prijeteći. — 217. *u veliku pečal*: u velikoj pečali. — *Ozija bi pečualan, čuvši da će se pridati; da li još imaše ufunje u Bogu*. Marulićeva bilješka.

kako ki strašnima vitri zagonjen brod
 meu vali mnogima vodi prik slanih vod; 220
 svrta korablji hod, ne, kuda bi hotil,
 da dajuć jidrom god, kud jih je duh zavel;
 li još se je usilil, kokogod se oprit,
 dokla je tumun cil, ne hteć o školj udril.
 Simo tamo pozrit ne staje, jer vidi, 225
 da mu se je borit s vitrom, s morem, s diždi;
 grbin hlopom hlidi a zvižju konopi,
 val rovući slidi, ter busa u popi.
 Sve nebo poklopi oblak s tmasta lica,
 iz njega dižd kropi, mun'ja ga prosica; 230
 grom s triskom potica, strahotno trtnjući,
 preda, pada nica mornar li jidrući.
 Tako t' se obzirući, Ozija predaše
 pogibil vidući, da li još uzdaše;
 zato govoraše, roneći suzami, 235
 tere ih toljaše simi besidami:
 »Ne sobom, da vami, bratjo, pečalan bih,
 »zato vazda s nami Bog hoće biti, rih;
 »i sada ja vas svih, ja životom mojim,
 »iskupil bih od tih nevolj, i blagom svim. 240
 »To bit ne more, vim; da on ki stvori svit,
 »to vazda reći smim, pomoć nam more bit;
 »zato nitkor zgubit ne htij čeljad i stan,
 »i sam sebe ubit; počkajmo još pet dan,

219—220. Poredjaj: *kako ki (ko) vodi prik slanih vod* (preko mora) *brod strašnima vitri* (strašnim vjetrovima) *zagonjen meu vali mnogima* (mnoge valove). — 222. *jidrom*: jedrima. — 225. *staje*: prestaje. — 227. *zvižju*: zvižde. — 228. *slidi*: slijedi (za ladjom). — *popi*: popu (v. Rječn.). — 232. *pada nica mornar li jidrući*: ili pada ničke mornar jedreći. — 234. *vidući*: videći. — *uzduše*: uzdavaše se. — 236. *simi besidami*: ovim (v. Rječ. *saj*) riječima. — 237. *sobom, da vami*: radi sebe, nego radi vas. — 239. *sada ja potegni ovamo od narednog stiha*: *iskupil bih*. — *ja životom mojim*: životom svojim. — 243. *zgubit ne htij*: neka ne pogubi (uništi). — 244. *pet dan*: *Do pet dan staviše rok, ako jim dotle Bog ne pošlje pomoć, da se pridadu*. Marulićeva bilješka.

- »jeda s' odrene van Bog sržbu tu od nas, 245
 »ter svoj podstavi dlan, uzdržec ov puk vas;
 »ako ne dojde spas, ki mnju da će biti,
 »ča ste rekli danas, hoćemo stvoriti.«
- Hotiše strpiti svit ovi Ozije
 i jaše moliti, da jim Bog bržije 250
 pomoć svu podije i milo pohaja,
 da jih ne ubije neprijatelj ni žaja. —
- Tada se nahaja Judit u gradu tom,
 ka no svih nathaja lipostju, dobrotom,
 ka živit životom odluči prečisto, 255
 poče imit od kom udovičtva misto.
- Mnozi ju zaista vlastele prosiše,
 ona Bogu listo služiti želiše;
 skrovišće imiše gori pod slimena,
 gdi Boga zoviše, s rabom zatvorena. 260
- Hotin'ja putena usteza posteći,
 strunami pletena vrićišća noseći,
 tege li težeci, da ni telu pokoj,
 almuštva čineći skupštini uboškoj.
- Živine velik broj muž bo nje ostavi 265
 i blago mnogo njoj, kad se s njom rastavi;
 da ona ne stavi u tom srce svoje,
 ner ko ljube pravi, vikomnje ko no je.
- Sva moć riči moje izreći ne umi t'
 pobožje koko je, cić koga grdi svit, 270

245. s': si. — *odrene* sadanje vr. od odagnati. — 246. *uzdržeci*: da uzdrži (na svojem dlanu). — 247. *mnju*: mnim, mislim — *biti*: doći — 249. *Hotješe* (Odlučije) podnijeti (poslušati) taj Ozijin savjet. — 259. *jaše*: stadoše. — 251. *i*: i da ih. — *pohaja*: pohodi — 253. *nahaja*: nalažase. — 254. *nathaja*: nadilazase. — 256. *Poredjaj*: od kom (radi sroka mjesto otkol, otkako) poče imit udovičtva misto (otkad bješe obudovjela). — 257. *mnozi*: mnogi. — *vlastele*, vlastela. — 258. *želiše*: željase. — 259. *imiše*: imaše — *pod slimena*: pod šljemenom, pod krovom (*in superioribus domus*, Sv. Pismo). — 260. *zoviše*: zvaše. — 261. *usteža*: ustezase. — 263. *tege li težeci*: ili radeći. — *ni*: ne bude. — 265. *nje*: njezin. — 267. *u tom*: u to. — 268. *ko ljube pravi*: u ono što ljube pravednici. — *vikomnje ko no je*: u ono, što je vječno. — 270. *grdi*: pogrdi (prezre).

premako mladih lit biše i lipa stvora,
 da od kriposti cvit, — hći biše Merara,
 ki 'zide od stara roda Simeona,
 brata Isakara tere Zabulona;
 muža imi ona, ki se zva Maneses, 275
 opslužec zakona, ki jim da Moises.
 Ovogaj na poses, gdi se žetva tvori,
 kad Sirij tere pes najvećma uzgori,
 moć toplin umori plamena vrućijih;
 mrtva ga zatvori grob njega starijih. 280
 Misesec šesti lit trih jur biše nastupil,
 da biše on živih priminuvši pustil,
 kada Judit sih dil potribu videći,
 ča je Ozija ril, kara uzročeci,
 popom govoreći Kabru i Karmu, dvim: 285
 »Ku rič izusteći Ozija reče sim,
 »da grad da protivnim peti dan i petu noć,
 »ako nam proti njim ne pošlje Bog pomoć?
 »Tko ste, da ćete moć božju iskusiti,
 »ter svim vekšu nemoć, vekši gnjiv naditi? 290
 »jer se rasrditi hoće tom ričju Bog,
 »pri ner se smiliti, ni dati nam odlog.
 »Vele dvigoste rog, roke take upram

271. *lit*: godina. — 273. *'zide*: izadje — 275. *imi*: imaše — *zva*: zvaše.
 — 276. *opslužec*: koji su (svi) vršili zakon. — 277. *poses* bit će talijansko *posesso*,
 dobro imanje. — 278. *Sirij i Pas zovu se zvizde nike, ke ističu, kad su najveći*
krisi (krijesi, vrućina). Marulićeva bilješka. — 279. Poredjaj: *umori* (dodaj: *ovogaj*
 od stiha 277.) *moć plamena vrućijih* (radi sroka mjesto: *vrućih*) *toplín* (toplina).
 — 280. *njega starijih*: njegovih starijih — 281. *lit trih*: iza triju godina. — *Jur*
bihu tri lita i šest miseci, da je obudovila Judita. Marulićeva bilješka. — 282. *da*:
 što. — *živih*: žive (= svijet) — *priminuvši*: preminuvši. — 283. *sih dil potribu*:
 tih (od *saj*) djela potrebu (nezgodnost onoga što su htjeli židovi učiniti po Ozi-
 jinu savjetu). — 284. *ril*: rekao. — *kara uzročeci*: da je uzrokom (t. j. da zaslu-
 žuje) ukora. — 285. govoreći (reče) dvjema popovima, Kabru i Karmu (*Chabri et*
Charmi, Sv. Pismo). — 286. *izusteći*: izustivši — *sim*: tima (od *saj*). — 287. *da*
grad da: da će grad dati (predati). — 289. *ste*: ste vi. — *čete*: hoćete. — 292. *ni*: i.
 — 293. *dvigoste rog*: podigoste glavu (ponijeli ste se). — *upram*: prilog prošli
 (značenje v. Rječn.).

- »k Bogu, ki je svemog, da milost svu da nam,
 »ter da tad pride sam pomoč' puku semu, 295
 »kada je drago vam, ne kad je god njemu!
 »Milostan je u svemu, prošćen'je prosimo
 »od togaj tere mu duše ponizimo;
 »skrušen'jem molimo, da po njega volju
 »lahkost oćutimo, odbivši nevolju; 300
 »da kako sad kolju oni nas ohol'jem,
 »tako padu u polju našim umiljen'jem;
 »jer izneviren'jem ne ockvrnismo se,
 »otac pristupljen'jem tuje boge prose,
 »koji grih podnose oni tad u to dob 305
 »trpiše angose, glad, meče i porob:
 »da nam je nepodob primat ner onoga,
 »Abram, Isak, Jakob koga čtova Boga.
 »Utišen'je toga čekajmo trpljivo.
 »zla će nas ovoga 'zbavit milostivo, 310
 »tere će rugljivo zbiti pod moć nižu
 »svih, neprijaznivo ki se na nas dvižu.
 »A sad božju hižu ki no uzdržite,
 »k' kim duše pribižu, da jih očistite:
 »pristoji se, vi'te, popovstvu vašemu, 315
 »da srca kripite vi puku našem,
 »pomenak čine mu od naših starijih;
 »jer Bog u ničemu zato nevolji jih,

294. *svu*: svoju. — 295. *pride*: dodje. — *pomoć*: pomoći. — *semu*: ovomu (od *saj*). — 298. *od togaj*: toga (ovisno od *prošćenje*). — 299. *po njega volju*: njegovom voljom. — 300. *odbivši*: čim on ukloni. — 301. Poredjaj: *da* (onako) *kako nas oni sad kolju ohol'jem* (radi oholosti). — 303. *izneviren'jem*: nevjerom (prama Bogu svojemu). — 304. *otac pristupljen'jem*: prestupkom otaca — *tuje*: tudje. — *prose*: proseći (tražeći) — Sadržaj ovoga i predjašnjega stiha podan je u Sv. Pismu ovako: *Quoniam non sumus secuti peccata patrum nostrorum, qui dereliquerunt Deum suum, et adoraverunt deos alienos.* — 305. *koji grih podnose oni*: podnoseći oni taj grijeh (posljedice toga grijeha). — 306. *jer zavedeni biše u Babiloniju*. Marul. bilj. — 308. Poredjaj: *Boga, koga čtova Abram, Isak, Jakob.* — 310. *'zbavit*: izbaviti — 314. *k' kim*: ka kojima. — *pribižu*: utječu se. — 315. *vi'te za rijte*: vidj'te = vidite — 317. *čine*: čineći. — 318. *u ničemu zato nevolji jih*: zato im u nečemu ne ugodí.

- »da tim iskusi jih, je li njih život prav,
 »i je li vera u njih i s ufan'jem ljubav. 320
- »Abram u trudih stav i u skrbost mnogu,
 »kripak bi kako lav u služen'je Bogu;
 »pečali nalogu Isak, Jakob nosit
 »skazaše da mogu, a Bogu ne zgrišit.
- »Mojses tokoj činit, i svaki ushaja, 325
 »ki hti zlo pritrpit, da Bogu ugaja;
 »a puk, ki ne haja, ner Boga da skusi,
 »sržba ga pohaja i smrt ga pokusi.
- »Zato da ne strusi nami pomrmnjan'je,
 »čin'te, ner da skljusi nisko ponižan'je, 330
 »govore: karan'je božje to jest manje,
 »ner naše zgrišan'je i naše poganje.
- »Bog nas bije hlanje nere dostojimo;
 »srčno na nas zvanje, da ga se bojimo,
 »da grih ostavimo, da bolji bivamo, 335
 »a ne 'zgubimo, ča na svit imamo.« —
- Pošadši k njoj tamo i Ozija sliša
 tuj rič, ka ne samo da veće njim miša,
 ništar manje niša visoko hvalu nje,
 ka nišće ne zgriša, ča biše istine se. 340
- Zajedno s popi ste, riše: »Sve su prave
 »Judita riči te, ke s' rekla sad; zdrave.
 »da budu države, i mi, molimo za nas:
 »svetosti tve slave znane su po svit vas.«

321. *stav*: stojeći — *skrbost mnogu*: velikoj brizi. — 322. *služen'je*: služenju. — *Bogu*: Boga. — 323—324. Poredjaj: *Isak, Jakob skazaše da mogu nosit nalogu pečali*. — 325. *činit*: činiti (pokaza da može). — *ushaju*: uzlažаше (u snazi). — 326. *hti*: htjede. — 327. *haju*: hajaše. — 328. *pohaja*: pohodi. — 329—330. Poredjaj: *Zato da... čin'te*: Zato činite da. — 331. *govore*: govoreći. — 333. *hlanje* ima biti mjesto *lahnje*, a ovo mjesto »lasnije« (= manje). — 334. *zvanje* (prilog sadašnji od *zvanjati*? zvoniti, udarati): udara, opominje. — 336. *na svit*: na svijetu. — 337. *Pošadši*: Pošavši. — *sliša*: slušaše. — 338. *miša*: miješаше, uzbunjivaše. — 340. *zgriša*: reče krivo. — *istine se*: od te istine. — 341. *s popi ste, riše*: s popovima stojeći, rekoše (reče). — *Ozija s popi pohvališe* (pohvali) *karan'je Juditino*. Marulićeva bilješka — 343. *da*: neka. — 344. *svit vas*: svem svijetu.

Marulić : Judita. Slika III.

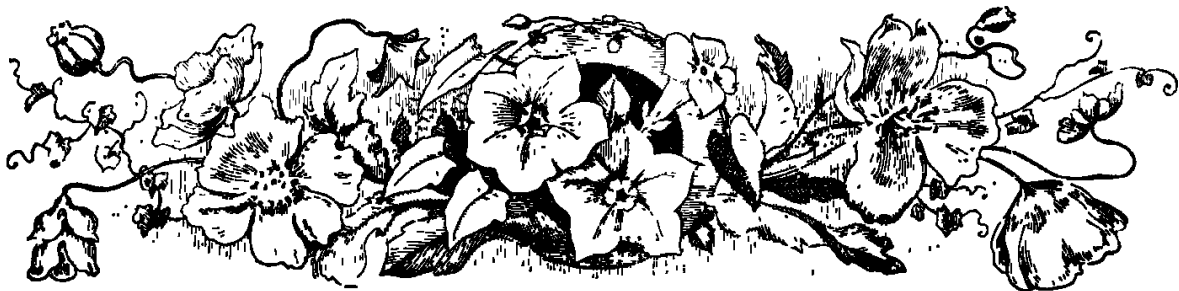
Oton Iveković: Judita pred Olofernom.

Matica Hrvatska. 1901.

- Ona reče: »Danas ča sam rekla godi, 345
 »kako zna svaki nas od Boga da 'shodi,
 »tako po sej škodi hoćete vidit stvar,
 »ku misal ma svodi, da ni ner božji dar.
 »Sada imijte var višnjega moliti,
 »da ruku mu prostar, rači to stvoriti; 350
 »ostav'te hotiti znati misal moju,
 »na vratoh sidity hoćete noć ovu;
 »a kada ja pojdu vanka s Abrom mojom,
 »dokla opet dojdu, svi vi s družbom svojom
 »mol'te svetom molbom za nas oca Boga 355
 »s umiljenom pojom i skrušen'ja mnoga.« —
 »Poj i Bog zla toga po te oslobodi
 »jur puka ovoga!« Ozija tako di;
 »s Bogom poj i hodi i kuda godir greš,
 »vazdi te pohodi, vazdi slavom ureš'. 360
 »I pri nere umreš, on čin', da dila, ko
 »godir stvorit napreš, glas dvignut visoko
 »i prostrt široko po svitu bude znan.« —
 Govoriv to toko, s popovi pojde van,
 misleći duboko, ostaviv nju na stan. 365

345. *rekla godi*: godi rekla. — 346. *'shodi*: ishodi. — 347. *sej*: ovoj (od *saj*). — *po sej škodi*: poslije ove nevolje. — 350. *prostar*: prostrvši. — 351. *ostav'te*: nemojte. — 352. *vratoh*: vratima. — 353. *pojdu*: podjem. — *dojdu*: dodjem. — 356. *i skrušen'ja mnoga*: radi sroka mjesto: *i skrušen'jem mnogim* (ili = *i čineći skrušen'ja mnoga*). — *Judita da jim red, da za nju mole i su (tu) noć propuste* (nju) *vanka grada*. Marulićeva bilješka. — 357. *Poj*: Podji. — *po te*: po tebi. — 359. *poj*: podji. — *greš*: podješ. — 360. *ureš'*: ureši: neka te resi. — 361—363. Poredjaj: *on čin'* (neka učini), *da glas dila* (djela), *ko godir stvorit napreš, visoko dvignut i široko prostrt bude znan po svitu*. — 365. *na stan*: u (njezinu) stanu. — *Blagosloviv ju, od nje se diliše*. Marulićeva bilješka.

Libro četvrto.

Oni odašadši, Judit u komori
svojoj tad pošadši, dviže ruke gori,
ter tako govori, lugom potrusivši
svu glavu od zgori, kip vrićom odivši:
»Bože, ki stvorivši svaka, obladaš svim 5
»i sve naredivši, zakon si dal tvojim,
»dal si ocem mojim meč, kim odvratiše
»rugo i silu onim, ki silu činiše;
»ki ovaščiniše sestru njih, u zlo jih
»tišće, i vidiše žen i hćeri svojih 10
»od sebe rastojih; blago razdiljeno
»u ruke slug tvojih, tobom dopušćeno:
»tebe umiljeno Gospodine molju,

I. *odašurši*: otišavši. — 2. *pošadši*: pošavši. — 4. *svu*: svoju. — *odivši*: odje-
nuvši. — 5. *svaka*: sve stvari. — *obladaš*: vladaš. — 9. *ki . . . jih*: one, koji. —
10. *tišće*: tište (II. jed. I. predj. vr. od »tisnuti«). — *žen i hćeri svojih*: žene i kćeri
svoje. — 11. *razstojih*: rastoje (v. Rječn.). — 12. *ruke*: rukama. — *slug*: sluga. — *Budući*
(kad je bio) *Jakob s narodom svojim kon gradu Salem u zemlju kananejsku* (zemlji
kananejskoj), *Sikem, sin Emoru, poglavice od grada, zagledav Dinu, hćer njegovu,*
ugrabi ju i pomča (odnese) *u grad. Zatim ju isprosi u Jakoba, da mu bude žena,*
i prijauše (primiše) *obrizovan'je. Ništar munje treći dan Simeon i Levi, bratja nje,*
s ljudmi svojim s oružjem skočiše u grad i porubiše muže, pobiše žene i dīcu odve-
doše. Dinu oteše i pojdoše. Marulićeva bilješka. — 13. *molju*: molim.

- »pogledaj smiljeno na našu nevolju;
 »otпусти zlu volju i rabi Juditi 15
 »pomози, ka volju tvu želim 'spuniti.
 »Rači se smiliti, milostiv bo jesi,
 »sve mož' učiniti, zla od nas odnesi;
 »desnom tvojom stresi asirske sile sad,
 »u zgibil zanesi, kako egipske tad, 20
 »tirahu puk tvoj kad s oružjem tekući
 »i svaki, krvi rad, naglo napirući,
 »ter se uzdajući u kola, u konje,
 »u silu, li mnjući, tuđje potrti nje;
 »da sa strane gornje pozrivši tva milost, 25
 »u prezdan'je donje pade njih oholost;
 »pomanjka jim jakost, nitkor se ne vrnu,
 »ne osta jih ni kost, svih voda pogrnu:
 »tako da posrnu ovi, moj Bože čin',
 »ki misle, da zgrnu sada nas s ovih stin; 30
 »ti jur njimi privin', kolik je, da znaju,
 »u njih uzdan'ju hin, ki u se uzdaju;
 »ki se uznišaju kopji ter strilami,
 »ščiti, kih višaju o vratu prik rami,
 »i brici sabljami i konji brzimi, 35
 »mnogimi silami i ljudmi hrabrimi,
 »ne znajuć, nad svimi da si Gospodin ti,
 »da s' pomoć pravimi, ne tome ki prav ni:
 »poni ki vo svih ji, nigdare krvi sit,
 »ti silu njega hti' silom tvojom slomit; 40

15. *otпусти*: smetni. — 16. *'spuniti*: ispuniti. — 21. Poredjaj: *kad tirahu puk tvoj*. — 22. *napirući*: srćući. — 24. *mnjući*: misleći. — *nje*: njih (tvoj puk). — 28. *pogrnu*: pokrije. — *Kada Orljeno more potopi egipsku vojsku, ka tiraše puk božji*. Marulićeva bilješka. — 30 *misle*: namišljaju. — *zgrnu*: svale. — *stin*: stijenjena. — 31. *njimi privin'*: previni (svini, skrši) ih. — 32. *u njih uzdanju*: njihova uzdanja. — *ki*: onih, koji. — 33. *kopji*: kopljima. — 34. *ščiti*: štitovima. — *kih*: koje. — *prik rami*: preko ramena. — 35. *brici*: britkim. — 38. *'s*: si. — *pravimi* radi sroka mjesto *pravim*: pravednima. — 39—40. *ki... njega*: onoga, koji. — 39. *vo*: ovo. — *svih ji*: sve poždire. — 40. *hti'*... *slomit*: slomi.

- »ki tempal razorit jest se zahvalio,
 »sveta tva ocvrknit, ka s' ti posvetio;
 »krov, ki je sad cio, stukši ga razvrići,
 »mečem svojih sio oltar tvoj prisići:
 »ti učin' odsići njegove grdosti 45
 »mečem, kim posići priti tve svetosti;
 »pridaj mu sliposti, neka ga zadiju
 »mrižom me liposti i zamkom očiju.
 »Kad s njim uzbesiju, da riči jazika
 »moga se zabiju u srce človika; 50
 »i ljubav velika smami ga tudije,
 »tako da do vika ne znat bude, gdi je.
 »Čini u mni smin'je, srce da s' utvrdi
 »i stanovitije da njega pogrđi;
 »a da ga rastvrdi skoro desna ovaj 55
 »i sasvim ogrđi, kripost joj ti podaj.
 »Takova stvar i taj po tebi stvorena
 »biti će po vas kraj slava tvoga imena,
 »ako jedna žena ubije muža, kim
 »sad je pristrašena zemlja s narodom svim. 60
 »Ni jakost tvoja, vim, u mnoštvo ništih ljud',
 »ni oružja ni stim u brzih konji trud;
 »da u volje tvoje sud, kim si vazda nižil
 »svaku oholu ćud, umiljenu višil.
 »Vazda s' milostiv bil i tsih molitav 65
 »vazda si uslišil: ti sada uslišav
 »rabu tvoju, postav' rič u ustih mojih,
 »u srcu razum prav, moć u rukah ovih

41. Poredjaj: *ki jest se* (se je) *zahvalio* (pohvalio) *tempal razorit* (da će razoriti). — 43. *krov* ... *stukši ga razvrići*: hram (tako Marulić tumači) stukavši ga da će razvrći. — 44. *sio* mjesto *sil*: sila — *prisići*: da će presjeći. — 47. *zadiju*: zadijem. — 49. *uzbesiju*: uzbesjedim. — 53. *mni*: meni. — 57. *taj* ... *stvorena*: te stvari ... stvorene (što stvoriš). — 58. *vas kraj*: svem kraju. — 61. *Ni*: Nije. — *mnoštvo*: mnoštvu — *ljud'*: ljudi. — 62. *ni stim*: nije cijena. — *brzih konji trud*: trud u (radu) brzih konja. — 63. *volje tvoje sud*: sudu (odluci) tvoje volje. — 65. *s'* si. — *tsih molitav*: tihe molitve. — 67. *postav'*: postavi. — *ustih mojih*: usta moja. — 68. *srcu*: srce. — *rukah ovih*: ruke ove.

- »Hiža svetinj tvojih vavik sveta da je
 »i u narodih svih da te svak poznaje; 70
 »svak te 'spovidaje, reče: »Ovo je Bog,
 »koga vlast svuda je i ki je sam svemog.«
- Takoj se ona pomog svetimi molbami,
 prostrv kolina nog, dviže gori rami,
 i sašad skalami, Abru svoju dozva, 75
 ka, jer pod svitami spaše, jedva se ozva.
- Ona ju ne psova, da reče: »Opravi se
 »i pojti van krova sa mnom sad spravi se.«
 Toj rekši, izvi se iz vriče i vodom
 po puti umi se i namaza vonjom. 80
- Splete glavu kosom, vitice postavi,
 kontuš s urehom svom vazam na se stavi;
 s ošvom ruke spravi, uši s ušerezmi,
 na nogah napravi čizmice s podvezmi.
- S urehami tezmi, ča mi je viditi, 85
 dostojna bi s knezmi na sagu siditi;
 i jošće hoditi na pir s kraljicami
 i čtovana biti meju banicami.
- Zlatimi žicama sjahu se poplici,
 a trepetljicami zvonjahu uvici; 90
 stahu zlati cvici po svioni sviti,
 razlici, ne rici po skutih pirliti.
- Svitlo crljeniti ja rubin na prstih,
 cafir se modriti, bilit na rukavih
 biser i na bustih, i sve od zlatih plas 95
 sjati se na bedrih prehitro kovan pas.
- Velik urehe glas, da liposti veći,

71. 'spovidaje: ispovijedajući. — 73. pomog: pomogavši. — 74. prostrv kolina nog: prostrvši koljena nogâ (= kleknuvši). — rami: ramena. — 75. sašad: sašavši. — 76. spaše: spavaše. — 78. van krova: van kuće. Marul. bilj. — 82. vazam: uzevši. — 85. tezmi: tima. — ča mi je viditi: što mi se čini. — 91. cvici od cvitak: cvijetak. — svioni: svilnoj. — 92. rici: rijetki. — 93. ja: stade.

ka biše kako klas iz trave resteći,
 al' kami, ki steći u zlato, zlatu da,
 izvrsno svitleći, da zlato većma sja: 100
 tako t' ona prida uresi krasosti
 poveće, ner prija od njeje liposti.
 I to ne bi dosti, kako pismo pravi,
 Bog njeje svitlosti uljudstva pristavi;
 jer te take spravi ne bihu od bludi, 105
 da svete ljubavi i pravdenih ćudi:
 zato joj posudi, da tko ju ugleda,
 svak joj se počudi i za njom pogleda.
 Poni kad se zgleda spravna jur, kako pir
 pripravi obeda: kruh, uli, prgu, sir, 110
 i vinca malo mir u mišćić, pak zamak
 u dvanjkah vas taj žir, Abri bi naramak.
 Toj ti na ramo ustak, Abra prida stupi
 i Judit nju potak, za njom ti postupi.
 Kada jur nastupi na gradne zaklopi, 115
 zastaše u skupi Oziju sa popi,
 vratar vrat otklopi, svi se ustupiše:
 one steruč stopi, naprid postupiše;
 tad se uščudiše svi, vidiv Juditu,
 tako lipa biše i u takovu svitu. 120
 Liplja, mnju, na svitu ni bila, ku kralj svet
 vidiv u pohitu dvimi grisi bi spet;

98 *resteći*: što raste. — 99. *steći u zlato*: stojeći u zlatu. — 102. *prija od njeje*: primi od nje. — 104. *njeje svitlosti*: njezinoj svjetlosti. — 105. *spravi*: sprave. — *od bludi*: bludne. — 111. *mir*: mjerâ — *mišćić*: mješiću. — *zamak*: spremivši. — 113. *ustak*: objesivši. — *prida*: naprijed. — 114. *potak*: potaknuvši (da ide). — 115. *gradne zaklopi*: gradska vrata. — 116. *skupi*: skupa. — *popi*: popovima. — 117. *vrat*: vrata. — 118. *steruč stopi*: steručići stope (pružajući noge). — 120. *takovu svitu*: takovoj sviti (opravi). — 121. *liplja*: ljepša. — *mnju*: mislim. — *ni*: nije. — *ku*: ni ona, koju. — 122. *dvimi grisi*: dvjema grjesima. — *spet*: sapet. — *Ovo biše Bersaba* (u sv Pismu: *Betsabea*), ženu *Urije*, ku *David* vidivši obljubi, a da (dade) red, da on (*Urija*) *zgine* (pogine) u vojsci: *dvima grisi bi spet*: *zavodilstvom i umorstvom*. Marulićeva bilješka.

- al' ona, ku no uzet ljubavju vze Sikem,
s česa rasut i klet osta s njim grad Salem.
- Al' ku vidiv ognjem jur studena starost 125
užga se dviju prem, kim sva laž da žalost;
ali ku no hitrost Amona prihini,
ki meča ne bi prost dilj sile, ku čini.
- Al' ke toko scini Asuer uljudstvo,
da na njoj zamini kraljice oholstvo; 130
al' cić ke obilstvo od filistinskih njiv
požga, pustiv mnoštvo lisic, Sansonov gnjiv.
- Al' ona, koj otkriv otajstva istinu
i u krilo se uviv, izgubi jačinu. —
Da ovih krivinu, u kih jest, otkladam; 135
lipost, ne rič inu, Juditi prikladam.
- Koj jošće nakladam, ako ni laž i hin,
kupeći ča skladam od poetskih tašćin:

123. *uzet*: začaran. — *vze* mjesto *vaze*: uze. — 124. *rasut i klet*: razoren i proklet. — *Sikem*, on ugrabi *Dinu*, od *ke* (o kojoj) smo rekli *zgara* (gore) na *glavu* (glavi) *ovoga libra*. Marulićeva bilješka. — 125. *ku*: ona, koju. — 125—126. Poredjaj: *jur studena starost*, *dviju* (dvojice) *prem* (vrlo) *ognjem se užga*. — 126. *kim sva . . . da*: kojima njihova . . . *zada*. — *Ovo je Suzana*, žena *Joakina*, na *ku se starci namuraše* (v. Rječn.); *i ona ne pristavši k njim*, *nalagaše na nju*, *i našad* (našavši ih) *u laž* (laži), *pobijeni biše kamen'jem*. *Zato di* (pjesma): *kim sva laž da žalost*. Marulićeva bilješka. — 127. *ku*: ona, koju. — 128. *čini*: učini. — *Ovo je bila Tamar*, *hći Davidova od Muake*, na *ku se namura Amon*, *sin Davidov od Akinoe*; *učini se nemoćan i dâ rad*, *da mu ona nastoji* (da ga *dvori*); *i učini joj silu*. *Zato brat nje Apsalon*, — *jer bihu jedne matere* —, *zvavši ga na večeru*, *čini ga ubiti*. Marulićeva bilješka. — 129. *ke toko scini Asuer uljudstvo*: ona, uljudstvo koje tako cijenjaše Asuer. — 130. *zamini*: (= ugleda). — *Asuer*, *kralj od Persije*, *kraljicu Vastu pusti*, *jer se ne haja priti* (nije marila doći), *kad ju zoviše* (zvaše). *Na misto nje oda svih obra Hesteru židovinku*, *jer najliplja biše*. Marulićeva bilješka. — 131—132. Poredjaj: *al' (ona) cić ke Sansonov gnjiv požga obilstvo od filistinskih njiv* (njivâ), *pustiv mnoštvo lisic*. — *Ovu* (bijaše to neka Filistejka) *obljubi Sanson*; *i on odušadši* (otišavši), *poja* (uze) *ona drugogu mužu* (njezin je otac preudade za drugoga). *Kad se vrnu*, *ne daše mu k njoj*; *zato on lisicam na rep oganj navezavši*, *pusti u žita njih i požga*. Marulićeva bilješka. — 133. *koj*: kojoj. — *otkriv* (razumije se): *Sanson*. — 134. *Ovo je bila Dalidu* (Dalila). — *Njoj Sanson pravivši*, *u čem biše jačina njegova*, *uspi* (uspava) *ga nu krilo*, *ostriže mu vlase*, *ostu nejak i uhitise ga neprijatelji*. Marulićeva bilješka. — 135. *u kih jest*: ako je koja ima. — 136. *rič inu*: drugo što. — 137. *Koj*: Kojoj. — 138. *kupeći ča*: ono, što kupeći. — *od poetskih tašćin*: od taština što ima u poetâ (v. Rječn.).

- mnju ti, bi Apolo lin tirati Dafnu bil,
 tađ kon tesalskih stin ovu da bi vidil. 140
- Sringu bi otpustil sin Merkurijev Pan,
 ugledal da bi bil ovu gredući van;
 po Cinte gore stran kada no lovljaše
 Diana luk napan, taka se vijaše.
- Kada se boraše za s Dijanirom stat 145
 Herkules, koj mnjaše da par ne će postat:
 kip, obraz tere vrat ove zgledal da bi,
 vrgal bi se na vrat, al' se boril ne bi.
- Ča veće dim tebi? Paris taku ženu
 imil da bi sebi, pustil bi Helenu, 150
 ku Grci odvedenu, jer opet nimaše,
 Troju podsedenu deset lit rvaše.
- Ako poni staše zamamljeni, ove
 kađ lice zgledaše, s Ozijom popove,
 ne čudo, jer, slove koga moć, Bog tadi 155
 nje gizde takove lipost'ju obnadi.

139. *mnju ti*: mislim. — *bi ... bil*: bio bi. — *lin tirati*: lijen tjerati. —
 140. *stin*: stijena. — *bi*: je. — *Poete govore, da Apolo, zagledav Dafnu, hćer Penėja,*
jer u svoj Tesuliji biše najlipša, ja (stade) tirati; ona pobiže i obrati se u javor
(lovor). Marulićeva bilješka. — 141. bi: bio bi. — 142. *bi bil*: je — *gredući van*:
 kađ je izlazila. — *Takoje Pan tira (tjeraše) Sringu ciću liposti; i ona, da ju ne*
ubi, obrati se u trst. Marulićeva bilješka. Odatle joj posta i ime, jer syrinx znači
latinski: svirala. — 143. po Cinte gore stran: po strani Cinte gore. — 144. *napan*:
 napevši. — *vijaše*: vidjaše. — *Ovo je Diuna, božica preclipa, ka s divicami love lov-*
ljaše. Marulićeva bilješka. Diana je nosila pridjevak Cynthia od istoimenoga
brda na ostrvu Delosu. — 145—146. Poredjaj: Kada se boraše Herkules za stat
s' Dijanirom (e da bi se mogao združiti s Dijanirom). — 146. koj: kojoj. —
mnjaše: mišljaše. — *par*: (druga) ravna (u ljepoti) — *postat*: se rodit. — *Dijaniru*
(Dejaniru), hćer Eneja, jer vele lipa biše, mnozi prošahu. Otac odluči ju dati tomu,
ki dobude (dobije) boreći se; bori se Herkules su Akelojom i dobi ga. Marulićeva
bilješka. — 148. na vrat: (njoj) na vrat. — *Da bi, di* (pjesma), *ovu vidil, ali se ne*
bi boril, ali bi se vrgal, da ostavi nju a pojde za ovom. Marulićeva bilješka. —
 150. *bi*: je. — *pustil bi*: bio bi pustio. — 151. Poredjaj: *odvedenu, ku Grci jer*
(zato što je) opet nimaše (nemahu). — 152. podsedenu: podsjedavši. — *lit*: godina.
 — *Paris, sin kralja Prijuma, odvede Helenu u Troju, ne htiv (ne htjevši je) vratiti;*
cić toga Grci podsedoše Troju; deset lit ju rvaše, napokon prijaše i rasuše. Marulićeva
 bilješka. — 153—154. Poredjaj: *Ako poni staše zamamljeni popove (popovi) s Ozijom,*
kađ zgledaše ove (Judite) lice. — 155. ne mjesto ni: nije. — *slove koga moć, Bog*: Bog,
 koga moć slovi (od sluti). — 156. *nje gizde takove*: takove (te) nje gizde (nakite).

Nitkor ju ne zadi ni ričju ni stvarju,
 i stupiv nazadi, da projde, pušćav ju
 rekòše: »možav ju Bože otac naših
 »oda zla izbav' ju i od tih sil strašnih; 160
 »misal nje kriposnih dili ti napuni
 »i milost daj, da njih svršeno ispuni;
 »da glas nje pripuni i zemlju i kamen,
 »sama se ukruni sa svetimi. Amen.«

Jur sunčeni plamen, vodeći s' sobom dan, 165
 od zvizd jasnih zlamen tamnjaše, grede van:
 bižeć na nižnji stan noć s crnimi koli,
 nošaše donjim san, ako su ki doli.

Kad ljudi oholi, ki stražu bljudoše, 170
 ophode okoli Juditu sritoše,
 pitat ju zajdoše: »Od kud greš i kamo?
 ča t' jime,« rekoše, »pravi nam, da znamo.«

Ona reče: »Ovamo od Betulije sam
 »i put je moj tamo k vašim poglavicam;
 »ostaviv grad i hram, s' životom bižim tja, 175
 »jer će se dati vam; Judit se zovu ja.
 »A da sa mnom sada ova drúga verna
 »ne ostane zada sasvima čemerna:
 »doprit Oloferna ne bran'te mi, molim;
 »vlast njega nesmerna da pozna, ča kolim. 180
 »Reći će: toj volim; jer mu ću skazati,
 »ča će bit oholim, i kako će jati
 »ov grad, a nimati škodu ni trud velik,
 »tako da s te rati ne 'zgine ni človik.« —

157. *stvarju*: djelom. — 158. *pušćav*: pustiv. — 159. *možav* bit će radi sroka mjesto: *možan*. — *otac*: otaca — 160. *izbav' ju*: izbavi. — 161. *dili*: djela. — 164. *Blagosloviše Juditu, kad izide iz gruda*. Marulićeva bilješka. — 166. *zvizd*: zvijezda. — *zlamen*: svjetlost. — *grede van*: izlazeći. — 167. *crnimi koli*: crnim kolima. — 168. *ako su ki doli*: ako ima koga dolje (u podzemnom svijetu). — 170. *ophode*: ophodeći. — 172. *ča*: koje. — 176. *jer će se dati vam*: dat ću vama (svoj život). — *zovu*: zovem. — 179. *doprit*: doprijeti do. — 182. *ča*: ono, po čemu. — 184. *ne 'zgine*: ne će izginiti.

- Ne bi ti ner tolik tada govor njeje; 185
 oni hip nikolik postaše glede je,
 čude se, od kude je stvoren'je, od kęga
 sve od svita meje nimaju lipljega;
 pak rekoše: »S tvega premudra i smina
 »činjen'ja od svega biti će t' načina, 190
 »ku želiš, ne ina; toj on čas oćutiš,
 »ki prid gospodina našega postupiš.
 »Dobro ne izustiš, da će ti sve dati,
 »ča godir obljubiš i budeš pitati;
 »jer će dostojati ti razum, ta lipost, 195
 »da bude imati svaku čast i milost.«
 Govore toj, linost s njom pojti nimiše,
 gledaje nje svitlost svi se zamamiše;
 kud se obratiše, hode meju vojskom,
 svim oči zaniše, svaki zrča za njom. 200
 Greduć uprav stazom, dojdoh k šatoru,
 i on ju prid sobom zazva u komoru,
 ki polje i goru mnoštvom svojih sio,
 kako ti govoru, biše pokrilio.
 Kad ju je vidio, s prvoga pozora 205
 ranu je oćutio ljubvena umora;
 staše kako gora, sobom ne krećući,
 oči ne zatvora, k njoj jih upirući:
 tako sta trnući serifski gospodin,
 Medusu kažući njemu Danae sin. 210

185. *Ne bi ti ner tolik*: Ne bijaše dulji. — 186. *nikolik postaše glede*: nekoliko postajaše gledajući. — 187. *čude*: čudeći. — 188. *sve od svita meje*: sve medje (krajevi) svijeta. — 191. *ku*: koju. — *oćutiš*: oćutjet ćeš. — 192. *ki*: kad. — 193. *ne izustiš*: ne ćeš izustiti. — 197. *Govore toj*: Rekavši to. — *linost s njom pojti nimiše* poredjaj: *nimiše linost* (ne bjehu lijevi) *s njom pojti*. — 198. *gledaje nje*: gledajući njezinu. — 199. *obradiše*: uputiše. — *hode*: hodeći. — 200. *zaniše*: zanošaše. — 202. *i on ju prid sobom*: i on (Oloferne) je pred sebe. — 203. *ki*: on, koji. — *sio* = *sil*: sila. — 204. *govoru*: govorim. — 207. *staše*: stajaše. — 209. *sta*: stajaše (*sta trnući*: protrne).

Pod šator u osin ki stahu knezove,
 svi se okolo sklin, gledaše obraz ove
 i riše: »Takove ako se tuj goje,
 »podstup'mo gradove i ki u njih stoje:
 »rvanje i boje ni triba odnimit, 215
 »grade, horu toje dokol budemo imit.
 »A tko se ne će bit i vazda u svaki boj
 »dobrovoljno hodit zacić tacih gospoj?« —
 Ona ti meju toj prid Oloferna stav,
 sideća na pristoj, pisan vas kako pav; 220
 jer ga tkalac otkav, komu ne biše par
 u asirsku držav, biše jimio mar
 nastrikat cvitja bar, svilami razlici
 i zlatom i još zgar dragimi kamici.
 Tuj poni u lici pozriv ga Judita, 225
 pade k zemlji nici vele uhilita:
 poklon hitra svita biše, kim ga dvori;
 on se rukom hita i reče: »Stan' gori!«
 Paka joj govori: »Budi dobrovoljna,
 »bit ćeš u mom dvori prijata i voljna; 230
 »ni ina nevoljna zemlja u istinu,
 »ner služit zlovoljna momu gospodinu:

211. *kažući*: kad kaza. — *Ovo je bio Polidektes, kralj od Serifu otoka, ki se okameni, kad mu ukaza glavu od Meduze Perzej, sin Jovetov i Danae; ku glavu tko godi vijaše* (vidjaše), *zakamenjaše se. To pišu poete. Zato di* (pjesma) *ovdi, da Oloferne sta kako zakamenio se, gledajući Juditu.* Marulićeva bilješka. — 211. *šator*: šatorom. — *osin*: sjeni. — *ki stahu knezove*: knezovi, koji stajahu. — 212. *sklin* nejasna postanja; po svoj prilici iskrivljeno radi sroka. Po smislu mora biti glagolski prilog prošli u značenju od prilike »sakupivši« (da nije zar mjesto: *sklonivši?*). — *gledaše*: gledahu. — 214. *ki u njih*: one, koji u njima. — 216. *toje* možda radi sroka mjesto *te* (žene: Judite). — *dokol budemo imit*: dok ne osvojimo. — 218. *tacih gospoj*: takovih gospodja. — 219 *meju toj*: međjutim. — *stav*: stupivši. — 220. *sideća na pristoj*: koji je sjedio na pristolju. — 222. *asirsku držav*: asirskoj državi. — 223. *razlici*: različitima. — 225. *lici*: lica. — 227 *svita*: svijeta (ljudi). — *kim ga dvori*: kojimu mu se (udvaraše). — 230. *dvori*: dvoru. — 231—232. nije u istinu (nijedna) druga zemlja nevoljna, nego (ona koja je) zlovoljna (koja ne će) služit momu gospodinu.

- »i puk tvoj grdinu da ne skaže k meni,
 »ne bi mu jačinu kušali tužbeni;
 »bili bi blaženi u svem svomu horu, 235
 »budući službeni Nabugdonosoru.
- »A sada da t' stvoru milost, ku t' obitam,
 »i kako t' govoru, da t' se ne izvitam,
 »rec' mi, ča te pitam: za ki uzrok onuj
 stran, za ku pohitam, ostaviv, dojde tuj?« 240
- Ona malo otuj stupiv, dviže oči
 tere tiho uz tuj rič riči potoči:
 »Ako smi uz oči gospodina svoga
 »raba da mu soči, sliši svita moga;
 »jer gospodstva tvoga velikost ako će 245
 »dostojat se toga, ča želi, znat hoće.
 »Sa tvoje pomoće kralj Nabugdonosor
 »ne samo ovo će, da svita steć prostor.
- »I ne listo taj dvor hoće mu služiti
 »po tebi, da vas stvor i zimi i liti; 250
 »jer je po svem sviti glas tvoje hrabrosti,
 »smin'ja, sile, svisti i svake mudrosti.
- »Da neka t' ludosti skažem puka moga,
 »ki tvojoj milosti ne da mista svoga:
 »rasrdil je Boga, ki po prorocih svih 255
 »priti, da će s toga pridati tebi njih.
- »A jer znaju svoj grih, zato t' trepe strahom,
 »u plač obrativ smih, muče se uzdahom;
 »telo srši mahom, obraz je gladan, žut,
 »jazik popal prahom, žadan, ližući mut. 260

234. *mu*: moju. — *kušali* (oni, t. j. puk). — 236. *budući*: da su. —
 237. *stvoru*: stvorim (učinim). — 238. *govoru*: govorim. — 240. *ku*: kojom. —
 341. *otuj*: tu (bliže). — 242. *uz*: na. — 244. *svita moga*: moj savjet. — 245—246.
ako će dostojat se toga, ča želi, znat hoće: ako se uzdostoji to (dopustiti), znat
 će, što želi. — 247. *pomoće*: radi sroka mjesto: *pomoći*. — 248. *oro će*: ovo
 (bit će: zemlju moga puka) će steći. — 249. *dvor*: grad. — 250. *po tebi*: tvojim
 nastojanjem. — *vas stvor*: svi ljudi. — 251. *sviti*: svijetu. — 256. *priti*: prijeti.
 — *pridati*: predati. — 260. *popal*: posut. — *ližući*: jer liže.

- »Jure od skota mut ožimlju, ophode
 »kupeći ga u skut, jer pripuše vode;
 »stada i stad plode klat su odlučili,
 »krv njih, ka je gode, hlepeč da bi pili.
- »Hlepeč da bi jili, riše, da straćeni 265
 »budu, ki su bili sudi posvećeni,
 »zlati ter zlaćeni, za vino i žito,
 »a bit će ockvrnjeni, da jih taknu listo.
- »Ne bud sumnjen ništo, s toga će smagnuti,
 »kako s' na to misto, svi će poginuti; 270
 »zato odbignuti odlučih i k tebi
 . »totuj pribignuti, da me primeš k sebi.
- »Ni to bilo ne bi, ako bi naš on Bog,
 »ki no je na nebi, ne dviĝal na njih rog;
 »u griha bo brlog ne padoh s njimi ja, 275
 »on, ki je sam svemog, hoti da bižim tja.
- »I da navistim sva, ka će tako projti,
 »neka svitlost tva zna, jer jih će Bog ojti:
 »raba ću tva pojti jošće molit njega,
 »da pravi dan dojti kad će raspa sega. 280
- »Znan ćeš bit od svega, kad se ja pomolim
 »i tvoga posega spišen'je izmolim;
 »bude t' Jerosolim tvoj, dobro to ja znam,
 »i s pukom oholim, Bog je to rekal nam.
- »Tako da pakost vam u tom ne postane, 285
 »primajuć grad i hram, ni pas ne zalane:

263. *stad plode*: plodove stadâ (mladunčad). — 264. Poredjaj: *hlepeč da bi pili krv njih, ka je gode* (bila kakva mu drago). — 265. *Hlepeč da bi jili*: jer su pohlepni jesti. — 266. *ki su bili sudi*: *sudi* (sudovi), *ki su bili*. — 270. *poginui* će svi, kako je istina, da si ti na tom mjestu — 273—274. *ako bi naš on Bog . . . ne dviĝal*: da nije onaj naš Bog . . . digao. — 274. *na nebi*: na nebu. — *dviĝal rog*: naljutio se. — 275. *u griho bo brlog*: budući da u brlog grijeha. — 276. *hoti*: htjede. — 277. *svaka*: sve te stvari, koje. — 280. Poredjaj: *da pravi* (kaže), *kad će dojti dan raspa sega* (toga). — 283. *bude t'*: biti će. — 285. da vam to (*taj rat*) ne će zadati muka. — 286. *ni pas ne zalane*: (da) ne će zalajat ni pas.

- »da njih ovej rane navistim tebi tuj,
 »Bog, ki nebom gane, posla ti rabu suj.
 »A za tuj milost, kuj obitaš i stvoriš,
 »daj ti plaću onuj Bog, koje dostojiš. 290
 »Pravo je, da stojiš slavan nada svimi,
 »da vazda zdrav hodiš i vesel s tvojimi. —«
 Tako ričmi timi pokol mu vuhlova,
 kolinmi obimi poklek, skut celova:
 takoj ti svidova svinju, da utije, 295
 pomnja težakova, češuć oko šije;
 vode joj ulije i željudom pita,
 da ju pak ubije i dicu napita:
 ona hruča, rita, legne uz močiru,
 hvata iz korita; on ostri sikiru. 300
 Vesel u svu miru Oloferne tada,
 svim ričem da viru i ki stahu zada
 riše: »Mi do sada ne slišismo vide
 »od jezika mlada vetšije beside.
 »Od kuda izide ova jasna zora, 305
 »dostojna da side na nebesih zgora,
 »Nabugdonosora zovući: zemlju tuj
 »ostaviv i mora, hod' ovdí gospoduj?
 »Ni ti žene u svuj državu od svita,
 »razum, lipost u kuj krasnije procvita; 310

287. i 288. izmijeni red ovim dvjema stihovima. — 287. *njih ovej rane*: ove njihove rane. — 288. *gane*: kreće. — *suj*: ovu (od *saj*). — 289. *tuj*: tu. — *kuj obitaš i stvoriš*: koju obećavaš i činiš. — 290. *daj ti plaću onuj*: neka ti da onu plaću. — 294. *kolinmi obimi poklek*: pokleknuvši objema koljenima. — *celova*: stane cjelivati. — 295—296. *svidova svinju*... *pomnja težakova*: *pomnja težakova svidova* (čuvaše, čuva) *svinju*. — 300. *hvata*: ždere. — 301. *u svu miru*: u svoj mjeri=sasma. — 302. *svim ričem da viru i ki*: svim (ili njezinim) riječima povjerova i oni, koji. — 303. *vide* prilog (v. Rječn.) — 304. *vetšije*: starije, pametnije (od *vetuh*). — 306. *side na nebesih*: sjedi na nebesima. — 307. *Nabugdonosora zovući*: koja zove Nabugdonosora. — 308. *hod' ovdí gospoduj*: hajde (deder) gospoduj ovdje. — 309. *Ni*: Nije. — *svuj državu*: svoj državi. — 310. *u kuj*: u kojoj.

- »ni ka rič poskita slaje, kad govori,
 »iz ust joj uresita, kada jih otvori.«
 Tako pod šatori veziri ki stahu
 govoreći, gori hvale nje dvizahu
 i nju ti gledahu, ka prid Olofernom 315
 staše, gdi vijahu nju s Abrom nje vernom.
- »Besidom bisernom« Oloferne reče,
 »i ričju opernom srce mi opteče:
 »sunce mi isteče, Judita kad dojde;
 »onim ti oteče od kih no ti pojde. 320
- »Dobro da jih ojde, dobro Bog učini,
 »ki da ti ured projde k našim silam, čini,
 »veleći: svi ini, ki su puka tvoga,
 »biti hoće plini skoro zbora moga.
- »Obitan'ja toga ako se 'spuni stvar, 325
 »verovat ću Boga, kim no ti imaš mar;
 »biti će t' od nas har i prva čast u dvor,
 »i taj će t' dati dar Nabukodonor,
 »da ti ne bude par u mnozih gospoj hor.«

311. *rič poskita*: *poskita rič*. — *slaje*: sladje — 312. *ust joj*: svojih usta. — *uresita* radi sroka mjesto: *uresitih*. — 313. *pod šatori veziri ki stahu*: *veziri, ki stahu pod šatori* (šatorima). — 316. *vijahu*: vidjahu. — 317. *bisernom*: slatkom. — 320. *ti oteče*: odbježe (zapade). — *od kih no ti*: od kojih *pojde*: podje (se udalji). — 322 *ki . . . čini*: koji učini. — 323. *ini*: drugi (ljudi). — *puka*: (od) puka. — 324. *biti hoće plini*: bit će plijen. — 325. *'spuni*: ispuni. — 326. *Boga*: u Boga. — *kim*: za koga. — 327. *dvor*: dvoru. — 328. *taj*: takav. — 329. *da ti ne bude par*: da ne ćeš imat premice. — *mnozih gospoj hor*: zemlji (kolu) mnogih gospodja.

Libro peto.

Oloferne, pokol tej riči 'zgovori,
tim, ki stahu okol, reče: »U komori,
»gdi no su zatvori blagu sakrovitu
»i tvrdi zapori, poved'te Juditu,
»ka po svojem svitu, u kom no ni strvi, 5
»zemlju zlata situ dat nam će prez krvi;
»davajte joj prvi dil jistve i kruha,
»ki se meni mrvi, ka se meni kuha.«

Judit strese uha: »Ne ću,« reče, »toga,
»da ockvrniv duha, ne rasrdim Boga; 10
»da jisti ću ovoga, ča vo s' sobom nosim,
»za da pri onoga, ča t' rekoh, isprosim;
»i još da priprosim, da spiši te strane
»dati t' Bog, ke mnozim po svitu su znane.«

On reče: »Tej hrane, ča ćeš učiniti, 15
»kada ti nestane, o čem ćeš živiti?«

Ona se rotiti priča ponasmihnuv,

1. 'zgovori: izgovori. — 2. komori: komoru. — 5. svitu: svjetu. — strvi: mrcine (u prenesenom smislu zar mjesto: »prijevare«?) — 7. dil: dio. — 10. duha: duh — 11. vo: ovo. — 12. za da pri onoga: eda prije ono. — 13. spiši: pospješi. — 14. mnozim mnogima. — 15. Tej hrane, ču ćeš učiniti: Ču ćeš učiniti, tej (te) hrane.

Marplić: Judita. Slika IV.

Matica Hrvatska. 1901.

Celestin Medović: Smrt Oloferna.

da brašno saspiti, ko doni pribignuv,
 ne će, dokla dvignuv ruku svu ne svrši
 i počine stignuv, ča misal nje vrši. 20
 Baruni otprši vrata od ložišća,
 i svuda nastrši sviona krovišća,
 rekoše: »Hladišća tuj su tva, gospoje.«
 Ona se namišća i reče: »Dobro je.«
 Da prvo ovo je isprosila moleć, 25
 molitve dit svoje, u noći ishodeć;
 da nitkor othodeć, »kamo ćeš« reče joj,
 ni opet dohodeć, »od kud greš? ča je toj?«
 Toj biše dao njoj Oloferne, svojim
 vratarom tad takoj zapovid čine svim: 30
 taj slobod dvima njim, Abri ter Juditi,
 da bude, ne inim, za tri dni služiti.
 Ona ishoditi ja, k dragi slazeći,
 k potoku hoditi, vodom se čisteći;
 a pak ulazeći Bogu se moljaše, 35
 da puk slobodeći, 'spuni, ča mišljaše.
 Za tim čista staše, u komoru došad,
 ni se okušaše, ner jur sunce zapad;
 ko četvrtom išad, svitlost svim ljudem dâ,
 i Oloferne tad dvor na večeru zva. 40
 Sluga Vagava sla, da Juditi veli,
 da sram odvrže ta, da se k njemu seli:

18. *ko doni pribignuv*: koje donije (sa sobom), kad pribježe. — 20. *i počine stignuv*: i ne počine postigavši. — *vrši*: snuje. — 21. *otprši*: otprvši. — *nastrši*: nastrvši. — *sviona*: svilna. — 24. *namišća*: namjesti. — 26. *molitve dit*: (da može) molitve govoriti. — 27. *othodeć*: kad bude odilazila. — 28. *dohodeć*: kad bude dolazila. — 29—30. Poredjaj: *svim svojim vratarom tad čine* (čineći, dajući) *takoj* (tako=takvu) *zapovid*. — 31—32. Poredjaj: *taj slobod da bude služiti za tri dni njim dvima, Abri ter Juditi, ne inim*. — 2—32. *Kako Oloferne odredi stan Juditi osoba i dâ milost, da u noći more ishoditi, moliti Boga svoga; da se ne ockvni jidući, ča biše branjeno (zabranjeno) u zakonu*. Marulićeva bilješka. — 33. *ja*: poče. — 36. *slobodeći*: oslobodivši. — *'spuni*: ispuni: — 37. *došad*: došavši. — 38. *zapad*: zapadnuvši (kad bješe zapalo). — 39. *ko četvrtom išad*: koje (sunce) četvrti put izišavši. — 40. *zva*: pozva. — 41. *sla*: posla. — *Vagav*: vratar Olofora. Marul. bilješka.

i ča on uzveli, pristane učinit,
 a dar, ki no želi, svaki hoće imit;
 jer mu će prirok bit, da žena stoji tuj, 45
 a on da će živit, želeć imiti njuj. —
 Pojde Vagav i suj besidu poni njoj.
 »Vladiko,« reče, »u onuj jure komoru poj,
 »gdi no gospodin moj sedeći počiva,
 »želeći obraz tvoj, ki suncu odsiva: 50
 »zatoj te priziva, da s njim i p'ješ i jiš,
 »da vesel pribiva, dokol uza nj sidiš.«
 »Ka sam ja da brž mniš,« Judit odgovori,
 »da ne ću na pospiš pojt u toj komori?
 »ki su moji opori, da hizat uz ostan 55
 »mogu, ali gori reć: niže mene stan'?'
 »Bud poni dobro znam, ča je drago njemu:
 »meni je kako man i slatko u svemu;
 »raba ću bit temu za moga života,
 »ako mu sam čemu zna njega dobrota.« 60
 Takoj riči mota Judita vesela,
 da je ta pohota Oloferna svela
 na taka jur mela, da će leći nice,
 a gradi i sela steći prvo lice.
 Kad spusti udice ter zadije ribu, 65
 i 'stežuć tunjice, mahne gori šibu
 ribar i potribu ima jur dat ju van,
 radostan, da hlibu smok mu je pripravan:

43. *uzveli*: zapovjedi. — *pristane*: neka pristane. — 46. *će živit*: živi. — *njuj*: nju. — 41—46. *Kako Oloferne četvrti dan zva Juditu, hoteci da s njim pribiva*. Marulićeva bilješka. — 47. *suj*: ovu (od *saj*). — *poni*: ponije. — 48. *poj*: podji. — 50. *suncu odsiva*: jače sijeća od sunca. — 51. *zatoj*: zato. — *p'ješ i jiš*: piješ i jedeš. — 52. *pribiva*: bude. — 53. *brž mniš*: brzo (odmah) mniješ. — 54. *toj komori*: tu komoru. — 56. *gori*: s visoka. — *stan'*: stani (stoj). — 59. *temu*: tomu (njemu). — 60. ako njegova dobrota zna, da sam mu čemu (da mu čemu služim). — 61. *riči mota*: suče riječi (govori). — 62. *ta pohota*: pohota. — 65—67. *Kad . . . ribar*: Onako kao kad ribar. — 66. *'stežuć*: istežući. — 68. *potribu ima jur dat ju van*: potrebno je, da izvadi (otkvači) ribu.

tako, kad osnovan jur misli svoje teg
 vidi Judit, izvan urehe na se usteg 70
 i skuta pouspreg, radosna pojde tad,
 da tuj, rukom poseg, osnovu otka sad.
 Oloferne nju kad prid sobom ugleda,
 u ljubavi zašad, srce mu uspreda;
 slaja mu bi meda, da gorkost će žerat, 75
 studeniji leda kada bude ležat.
 Kon sebe ju pojat hiti za trpezom
 i niže njeje stat zapovidi knezom;
 njoj reče: »Obezom jesi me obezala,
 »jer hrlim potezom dojt si hajala. 80
 »Tim si dostojala, da pri mni milosti,
 »ku želiš, imala budeš u radosti;
 »sad vesela dosti sa mnom pij ter blaguj
 »i s ovimi gosti obilo se počtuj.«
 Ona njemu uz tuj zahvalivši, reče: 85
 »Veselo ću stvar tuj učinit, jer steče
 »blagost, pokol čeče uza te raba tva,
 »ka želi, da kleče prida te zemlja sva.«
 Tad pi i blagova, ča biše opravila
 Abra, i gotova prida nju stavila. 90
 Meu tim je nudila njega, da ji i p'je,
 ter ga veselila, da se većma nal'je;
 da kada se op'je, zaspi i zahrope,
 požre takoj osje, da veće ne sope. —
 O, ki no se tope u žrtju mnogomu, 95
 vijte, kako ope život sad ovomu!

69. *misli svoje teg*: teg svoje misli. — 70. *na se usteg*: na sebi ustegnuvši (potegnuvsji). — 71. *skuta pouspreg*: skut pouspregnuvši (pruživši). — 72. *tuj rukom poseg*: tamo rukom posegnuvsji. — 74. *u ljubavi zašad*: u ljubav zašavši. — 75. *slaja . . . meda*: sladja . . . od meda. — 76. *leda*: od leda. — 77. *ju pojat hiti*: žuri se namjestiti je. — 78. *zapovidi knezom*: zapovjedi knezovima. — 79. *Obezom jesi me obezala*: Obvezom si me obvezala. — 81. *mni*: meni. — *milosti*: milost. — 85. *uz tuj*: na tom. — 88. *kleče*: klekne. — 89. *pi i blagova*: stade piti i blagovati. — 94. *požre takoj osje*: proguta takove bodljike. — 95. *tope*: utapaju (dave). — 96. *vijte*: vidite.

- Ne njemu samomu grih je ta naudil,
 da jošće svakomu, u kom je kada bil.
 S toga je izgubil Adam s Evom milost,
 ku je najpri jimit, svih vrkši u žalost. 100
- Noe svoju sramost otkrivši grubo spa,
 kad ga obali jakost vina, ko grlu da.
 Lota kad p'janost ja, ne znajuć, spi uz kih,
 ma njih, kim biše ća, čini sinov svojih.
- Esau liše tih prvorojen'ja čast 105
 i blagoslovi svih očevih 'zgubi slast;
 jer davši grlu vlast, pri voli požriti
 od zdile jedne mast, ner sve to imiti.
- Puk božji živiti o pići nebeskoj
 počam, ja mrziti, objistan jur, na toj; 110
 egipskih lonac loj želeći, ushvali,
 i njih mnogih zatoj Bog smrtno popali.
- Običaj on zalih sinov Hele popa,
 ki su umicali meso iz ukropa,
 smrtju jih pokopa, vze njemu popovstvo, 115
 jer ne poja štropa na njih nepodopstvo.

100. *vrkši*: vrgavši. — 102. *ko grlu dā*: što ga popi. — *Noe opi se i zaspa otkriven*; *Kama sina prokle, jer se naruga*; *Semu i Jafeta blagoslovi, ki ga pokriše*. Marulićeva bilješka. — 103. *ja*: obuze. — *spi uz kih*: uz koje (žene) spavaše. — 104. Poredjaj: *njih* (one) *kim biše ća* (= ćaća, otac), *čini* (učini) *mu* (= majke) *svojih sinov*. — *Lota hćere opojiše, s pijunim spaše i rodiše: starija rodi Moaba, od koga bi narod od Moabiti; mlaja rodi Amona, od koga bi narod od Amoniti. Zato di* (pjesma): *oni, kim biše ća — a to* (znači) *otac — učini jih ma — a to* (znači) *matere svojih sinov*. Marulićeva bilješka. — 105. *liše tih*: k tomu (nadalje). — 106. Poredjaj: *i slast svih očevih blagoslovi 'zgubi*. — 107. *voli*: volje (= volio je). — 108. *to*: to (naime: *prvorojen'ju čast i slast svih očevi blagoslovi*). — *Esau za zdilu leće proda prav* (pravo) *prvo rojenja svoga bratu Jakovu: tim izgubi očev blagoslov*. Marulićeva bilješka. — 110. *počam*: počevši — *ja mrziti, objistan jur, na toj*: *ja na toj mrziti* (zamrzi na to = na tu hranu), *objistan jur*. — 111. *lonac*: lonaca. — *ushvali*: stade hvaliti. — 112. *njih mnogih*: nje mnoge. — *zatoj*: zato. — *popali*: spali. — *Ovo bi, kad od Egipta diliv se gredihu* (idjahu) *pustinjom s Mojsesom*. Marulićeva bilješka. — 113. *zalih*: zlih — *sinov*: sinova. — 115. *smrtju jih pokopa*: usmrti ih (t. j. sinove). — *vze*: uze — 116. *ne poja štropa*: ne uze biča (ne udari); v. u Rječn. *štrop*. — *Sini Hele popa umicahu meso onim, ki činjahu posvetilišća* (žrtve); *cić toga biše ubijeni od neprijatelj, a od njegove* (Heline) *kuće ne bi pop, jer jih* (t. j. sinove) *ne pokara, kako imaše* (kako bi ih morao). Marulićeva bilješka.

- Vino ter oholstvo Aleksandra smami
tako, da ubojstvo svojimi rukami
stvari, pak suzami lica gorko umi,
obujat tugami: toko draga ubi. 120
- Centaure pogubi Peritov s Lafiti,
jer hvataje zubi, jur pjani i siti,
onih, ki počtiti njih dostojaše se,
za žene zaditi ne sramovaše se.
- Saki zgubiše se, kad u Cirov okol 125
stupiv, objiše se, opiše; i pokol
legošē kako vol, on na nje napusti,
razbi jih, dâ jim bol, živih jih ne pusti.
- Vino život shusti Lacida i Krisipa,
mudrost od njih usti zacrni taj sipa; 130
taj konac opipa pitanski Arceslav,
i on pjan udipa u Karonovu plav.
- Toj se hudinji dav Antiok, moguć kralj,
jaki kako no lav, s kimi je za sto stal,
bi jih pjan; bi njim žal: trpiti ne htiše 135
sramotu i pečal, ter ti ga ubiše.

120. *obujat*: obuzet. — *dragu*: prijatelja. — *Aleksandar pijan ubi Klita*, baruna svoga; kada se razabra jutridan, ja (uze) pitati, gdi je Klit, i od žalosti ne htiše (htijaše) jisti, hteći i sam umriti, da (ali) ini ga pripraviše. Marulićeva bilješka. — 122. *hvataje zubi*: hvatajući zubima. — 123—124. Poredjaj: *ne sramovaše se zaditi za žene* (dirati u žene) *onih*. — *Centauure, ki s njim mejašahu*, zva (pozva) na pir svoj Peritov, kralj od Lapiti (Lapitâ); oni objivši se i opivši, pohitiše za žene: za to ih pobi (Peritov). Marulićeva bilješka. — 127. *vol*: volovi. — *on*: Cir. — *Saki jest bio niki* (neki) narod u Persiju (Persiji): *kih* (t. j. Sakâ) budući vojska mnoga, kralj Cir od Persije čini se bižati (pričini se da bježi), ter jim pusti okol pun vina i brašnu svakoga; oni sedošē (sjedošē) tuj piti i jisti. *Kad biše puni, razlegošē se* (razvališe se). *On na nje pripusti i pobi jih*. Marulićeva bilješka. — 130. *Od njih usti*: njihovih usta. — 131. *opipa*: osjeti (snadje ga). — *Lacid, Krisip, Arceslav*: toj su bili naučeni filozofi da (koji) *grlu se daše*; *niki* (jedan), *diju* (velim), *umri vino pijuci a niki* (drugi) *cić toga utrpiv, padši* (padnuvši) *po-gibe*. Marulićeva bilješka — 132. *Karon je, ki brodi* (vozi) *duše u paklu* (pakao), *kako diju* (vele) *poeti*. Marulićeva bilješka. — 133. *dav*: podav. — 134—135. Poredjaj: *bi jih* (onih = od onih) *pjan* (opijen), *s kimi je za stol stal* (za stolom stajao). — 136. *Antiok, kralj od Sirije, ki Rimljanom rat čini* (na Rimljane zarati), *pijan bi svojih; a oni ga ubiše*. Marulićeva bilješka.

- Bolje ti mu biše u boj smrt prijati,
još kada imiše sa Rimjani rati,
nere živu stati do stotin lit roka
pak konac imati tolika priroka. 140
- Raskoša obroka i vina, ko srka,
učini žestoka Antonija Marka:
silan po Rim trka, vlastele koljući,
njih blago rastrka, kuhačem dajući.
- Toj ga potičući Kleopatru ljubi, 145
ženu pušćujući; po tom sebe zgubi.
Ki su taki zubi, zlobe će nadvrići;
kako vethe rubi, kripost će odvrići;
na konac nesrići upast će u svakoj:
nemoć jih će sići, stumak ne dat pokoj, 150
smalit će razbor svoj i jošće iman'je,
pak u vikomnji znoj biti će njih stan'je.
- Zadit će smijan'je drugi, rič su čuvši,
govorit: zaman je, trbuh nima uši,
razbire piću si i slasti privraća, 155
i vina okusi, ter u se sve svraća.
- Da ki no se odvraća od dobra nauka,
prida nj se ne izvraća, ča se totu kljuka;
tim piše ma ruka, kim no svetu duhu
ne zgodit jest muka veća, ner trbuhu; 160

137. *boj*: boju. — 138. *imiše sa Rimjani rati*: imaše rat (ratovaše) s Rimljanima. — 139. *stati*: ostati. — *do stotin lit roka*: do stote godine života. — 141. *ko srka*: koje posrka. — 143. *Rim*: Rimu. — *trka*: trčase. — *vlastele*: vlastela. — 144. *rastrka*: raznese. — 145. *Toj*: To (vino). — *ljubi*: obljudi. — 146. *pušćujući*: ostavivši. — *Marko Antonij velik biše žrlac i opijavac; pobi* (poubija) *vele grajan* (gradjanā), *polachu vlastelina jednoga darova kuhaču svomu, jer mu biše ugodno skuhao. Pijan u više* (vijeću) *bljuva. Obljudi Kleopatru, kraljicu od Aleksandrije, a ženu pusti, ka biše sestra Oktavijana Cezaru i s toga pogibe.* Marulićeva bilješka. — 147. *zubi*: (u prenesenom sinislu mjesto) oblapori. — 148. *rubi za*: rube. — 149. *na konac*: na koncu. — *nesrići . . . u svakoj*: u svaku nesreću. — 150. *jih će sići*: posjeć (umorit) će ih. — 152. *vikomnji znoj*: vječnom znoju. (= paklu). — *stan'je*: boravak. — 153. *rič su*: tu riječ (te opomene). — 156. *vina okusi*: vino kuša. — 157—158. *Da ki no . . . prida nj*: *Da* (ali) *prida nj* (pred onoga), *ki no*. — 158. *izvraća*: izvraća (iznosi). — 159. *tim*: onima (za one).

- ki nimaju buhu huda utvrjen'ja,
zalizlu u uhu spasena slišen'ja. —
Da jur govoren'ja rič se tamo vrati,
na saj 'spoviden'ja otkle se uvrati.
- Oloferne stati na noge prejedva 165
mogaše; jer jati koko mogahu dva,
toliko sam on 'žva i obuja ga san.
Vagav zatvaruč, zva inih, da gredu van.
- Idošē na svoj stan, sobom teturaje,
jerbo ne jedan žban popiše 'spijaje: 170
redom začinjaje, zdravicu obnose,
jednu popijaje, a drugu donose.
- Pojdoše, zanose tud ovud nogami,
sami se nadnose, kimljući glavami;
u obraz jim plami a na nosu para, 175
i na brade prami lašćaše se ckvara.
- Trbuh kako žara nadmen odstojaše,
rič, ku pot opara, jzik prikošaše;
sviste ne saznaše, ctakljahu jim oči,
rugo njimi staše i smih se potoči; 180
jer niki o ploči udri sobom pad se,
niki se pomoči, niki kara svad se,
niki držat rad se, druga uhitiše,
ter i s drugom zad se uznač uzvrziše;

161. *buhu*: (u prenesenom smislu) zao duh. — *huda utvrjen'ja*: opake okorjelosti (u grijehu). — 162. *zalizlu u uhu*: koja je uljezla u uho (u prenesenom značenju: srce). — *spasenu slišen'ja* nije jasno, ali značenje bi od prilike imalo biti: »koje kad sluša, spasava se«. — 163. *govoren'ja rič*: nit govora. — *se . . . vrati*: neka se povrati. — 164. Poredjaj: *otkle se uvrati na saj' spovidenju* (na ta pripovijedanja). — 165. *noge*: nogama. — 166. *jati*: pojesti i popiti. — 168. *zatvaruč*: zatvorajuć (vrata). — *gredu van*: izadju. — 169. *Idošē*: Idjahu. — *na*: u. — *sobom teturaje*: teturajući. — 170. *'spijaje*: ispijajući. — 171. *začinjaje*: začinjajući (v. Rječn.). — 172. *jednu popijaje*: jednu (času) ispivši. — 175. *obraz*: obrazu. — 176. *na brade prami*: na dlakama brade. — 178. *opara*: odvezivaše? (od *oparati*, rašivati) ili: (radi sroka mjesto) *opra* (od *oprati*). — 180. *staše*: stajaše. — 181. *niki*: neki — *o ploči*: o ploču. — *pad*: padnuvši. — 182. *kara svad se*: karaše se svadeći se. — 183. *uhitiše*: hvataše. — 184. *zad se uznač uzvrziše*: natrag nauznač padoše (od *uzvrći*).

- a niki rigniše, niki se gnušahu, 185
 a niki ležiše, niki na nj padahu;
 a družih nošahu, stavit jih na odar:
 toko se saznahu, koko mrtav tovar.
- Tko će imiti var ustegnuti grla,
 pogledaj ovi bar ter vij, je l' umrla 190
 tuj čast i doprla tamnost i grdinja,
 ka je oto svrzla, da je vitez svinja.
- Sad vij, kako linja Olofernja sila,
 kako ju raščinja hot nečista dila. —
 Postilja je bila na sridu komori, 195
 mehka, čista, bila, s pisani zastori.
- Na njoj se obori Oloferne unid,
 zaspā većma gori nego morski medvid;
 speći ga tako vid Judit, Abri svojoj
 »Poj polako naprid,« reče, »na vratih stoj!« 200
- Ove dvi tad u toj ložnici ostale
 s Olofernom, u njoj ne bihu zaspale;
 poni od tej stale na vratoh Abra sta,
 jesu l' straže pale, oslihovati ja.
- I straže i čeljad sva, ka biše okoli, 205
 biše kako mrtva; svi bo na tom stoli
 jiše kako voli, da još veće piše:
 bditī ne bi koli, straže ne činiše.
- Ki je nebes više i ki svaka more,
 jur odlučil biše, puku da pomore. — 210
 Judita zastore postilji razmače,
 srce jej kopore, bliže se primače.

185. *rigniše*: rigaše. — 186. *ležiše*: ležaše. — 187. *drugih*: druge. — *stavit jih*: da ih stave. — 189. *ustegnuti grla*: uspregnuti strast lakomstva. — 190. *vij*: vidi. — 195. *na sridu komori*: nasred sobe. — 196. *s pisani zastori*: s pisanim zastorima. — 197. *njoj*: nju. — *unid*: unišavši. — 198. *većma gori*: mnogo gori. — 199. *speći ga tako vid*: vidjevši ga gdje tako spava. — 200. *Poj*: Podji. — 201. *ostale*: ostavši. — 203. *od tej stale na vratoh*: na vratima te staje. — *sta*: stajaše. — 204. *pale*: umirile se (zar: zaspale?). — 206. *stoli*: stolu. — 209. *nebes više*: više nebesa (na nebesima). — *svaka*: sve. — 212. *jej*: joj. — *kopore*: koporeći (v. Rječn.).

Ruku s rukom stače i k nebu podvignu,
na kolina klače i suzami rignu;
glasa ne izdvignu, da moli u sebi: 215
»Bože daj da stignu, ča je godi tebi;
»stvari milost meni, pokrip' rabu tvoju,
»strah mi vas odnemi, dvigni ruku moju,
»da stvar svrši, koju misal moja plodi,
»da se tebe boju puci ter narodi! 220
»Sada, sada hodi, tvoj grad Jerosolim
»od nevolj slobodi, i vas puk tvoj, molim;
»rasap daj oholim, ki se uzvišuju.
»pokoj pošlji boljim, ki se ponižuju.
»Ovo ča veruju po tebi ja moći, 225
»koko potribuju, hotij mi pomoći,
»u dne ter u noći tebi da hvalu dam;
»jer u tvoje moći sad svršit to uzdam.«
To rekši dviže ram i na nogah postup,
ter muče bičak snam, ki višaše o stup, 230
podri ga, kičmu zdup Oloferna jednom,
a drugom rukom lup kla, skube objednom.
Hronu, strepi sobom, ležeći on uznač,
drhta ruka s nogom, vas se oslabi, pak
izdaše; ne bi jak; grkljanom siče krv: 235
tako t' 'zgibe junak, tako spusti obrv.
Zgrize ga mao crv oružjem njegovim,
ubi ga ženska srv, ki biše prostrò dim,

214. *na kolina klače*: na koljena kleče. — *suzami rignu*: zaplače. —
215. *moli*: moljaše. — 216. *stignu*: postignem. — 217. *pokrip'*: pokrijepi (ohrabri).
— 219. *plodi*: snuje. — 220. *boju*: boje. — 222. *od nevolj slobodi*: od nevolja
oslobodi. — 225—226. Ovo (u ovom) što vjerujem, da mogu po tebi, kako
trebam (izvršiti), izvoli me pomoći. — 228. jer se u tvoju moć uzdam, da ću to
sad svršiti. — 229. *na nogah postup*: postupivši na noge. — 230. *snam*: (od
sneti) skinuvši. — 231. *zdup*: zdupivši (= zgrabivši). — 232. *lup kla*: lupivši posiječe.
— 235. *izdaše*: (*izdahoh* — *izdaše* — *izdaše* itd.): izdahnu. — *ne bi jak*: ode sva
njegova jakost (i sila). — 237. *mao*: malen. — 238. *ki*: onoga, koji. — *prostro
dim*: razmetnuo se.

- da zajme svitom svim; ki mnjaše da ni Bog
silam njegovim tim jest protiviti mog. 240
- Prostri se tuj nebog, prez glave, kako panj,
Juditi Bog pomog, kada napade na nj;
da joj ni trud zamanj, da stvari viru da,
prikla ga, steć uza nj i odni glavu ta.
- I Abri reče: »Na, u dvanjke toj zatvor'!« 245
Sama se prope i sta, skide s odra nastor;
odvaliv trup od zgor, pak po običaj svoj
izidoše na dvor, kako da mole ophoj.
- Ne dav nogam pokoj, projdoše vas okol,
premda jim biše znoj, obvrgoše prodol. 250
Kako kada sokol uhvati lovinu,
za'vje se više školj, side na visinu,
ne pustiv živinu iz nohat, ku je jal,
dokla dopre stinu, gdi je gnizdo svijal;
hrlo ti je lital, da se napitaju 255
ptići, jerbo je znal, da lačni čekaju:
tako t' ne sustaju ove dvi, ni sidu,
dokla ugledaju vahtare na zidu;
pojdoše po brigu, i kad bi blizu vrat,
Judita napridu uzupi, napan vrat: 260
»Otvor'te, otvor'te grad, jere je s nami Bog,
»otvor'te, otvor'te; sad oni, ki je svemog,
»puku svomu pomog, skazal je svu kripost,
»nečistih u brlog vrže, nam da milost.«

239. *zajme*: (od *zajati*) da će zauzeti. — 239—240. koji mišljaše, da nije ni Bog možan protiviti se tim njegovim silama. — 241. *Prostri*: Prostrije. — 242. *pomog*: pomogavši. — 243. *da joj ni trud zamanj*: da joj ne bude trud uzaludan. — *viru*: vjerodostojnost. — 244. *steć*: stojeći. — *odni*: odnijela. — *ta*: ona. — 247. *po običaj svoj*: po svojem običaju. — 250. *jim biše znoj*: su se znojile. — 252. *zav'je se više školj*: vine se poviše školjâ. — *side*: sjede. — 253. *iz nohat*: iz nokata. — *jal*: uhvatio. — 254. *stinu*: do stijene. — *svijal*: savio. — 255. *hrlo ti je lital*: hitro je letio. — 257. *sidu*: sjednu. — 259. *vrat*: vrata. — 260. *napridu*: naprijed (idući). — *napan vrat*: napevši vrat (iz svega grla). — 263. *pomog*: pomogavši. — 264. *nečistih*: nečiste.

- Prijam jih u naglost, stražane idoše, 265
 nenadinu radost tu popom rekoše,
 i svi se stekoše, Juditu vidiše,
 svitil'ja snesoše, jerbo još noć biše.
- Judita sta više i jer staše gromor, —
 svi bo se čudiše, ne mneći ju nitkor 270
 da ju on 'šćeka zbor, — rukom da zlamen'ja,
 da muče ter govor sliše, nje činjen'ja.
- Uši na slišan'ja dvigoše, primuknuv;
 reče: »Umiljen'ja pridajte poniknuv
 »Bogu, jer uzdvignuv on, ki u nj ufaju, 275
 »onih bi prikinuv, ki no ga ne hajju.
- »Ki no toku vaju nas pridati napi,
 »krvi tuje žaju, svoju pivši, zapi;
 »glas vaš Boga vapi, i Bog rukom mojom,
 »Oloferna skvapi su noć pravdom svojom.« 280
- Tad pohvativ rukom 'z dvanjak ize glavu,
 ukaza prid pukom strašnu, svu krvavu,
 klanu kako bravu. »Evo glava,« reče,
 »ka no su državu priti da rasteče.«
- Pak razvivši peče: »Evo,« reče, »krzan, 285
 »na kom pjan pričeče, na kom krvju przan
 »osta vele mrzan, kad od jedne žene
 »smrtju bi povrzan, Bog pomokši mene,
 »ki stvar tako rene, ki moga počten'ja
 »čuva, da ne uvene s nikoga zgrišen'ja; 290

265. *prijam jih u naglost*: primivši ih hitno. — *stražane idoše*: stražari podjoše. — 269. *sta više*: stupa na uzvišenije mjesto. — 270. *čudiše*: čudjahu. — *mneći*: misleći. — 271. *da ju on šćeka*: da će je dočekati onaj — 272. *nje činjenja*: njezina djela. — 275. *ki*: one, koji. — 276. *onih bi prikinuv*: one pobi presjekavši (slomivši). — *ga*: za nj. — 277. *nas pridati napi*: napijao je (pijući se zaricao), da će nas predati. — 280. *su noć*: noćas. — 281. *'z dvanjak*: iz dvanjakâ. — 284. *priti*: prijetila je — 288. *povrzan* mjesto *povrzen* (od *povrsti*). — *pomokši*: pomogavši. — 289. *rene*: (od *gnati*) dotjera. — *moga počten'ja*: moje poštenje. — 290. *čuva*: očuva. — *s nikoga*: ni s kakva.

- »da meni vraćen'ja, da sebi dobitje,
 »da vam slobojen'ja, da svim dobro žitje.
 »Njemu poni pitje slavno htijmo peti,
 »tere žgati žrtje, a zlobe odneti,
 »pravoga oteti: to će biti dike 295
 »njemu, ki je svet i milostiv u vike.«
 Vidivši puk like nevolj svojih, pokol
 Bog jur protivnike smete i njih okol,
 prignuše glavu dol, njemu zahvališe,
 slaveć njegov pristol, Juditu hvališe. 300
 Ozija tuj biše, od veselja suzi,
 radosno uzdiše, videć konac tuzi.
 Kako no ki upuzi u porat, jur mneći,
 da ga val pogruzi, — vitar strašno dmeći —
 raduje se steći, zgibil, koj ubiže, 305
 u sebi misleći, ter spasen, ku stiže ;
 hvalu Bogu dviže, da ga ne poklopi
 more i ne stiže, ko mnozih potopi:
 tako ti meu popi vesel Ozija stav,
 su besedu sklopi: »Boga svak,« reče, »slav'! 310
 »ki milo k nam ustav, i moć ženske desne
 »moćju svojom nadav, protivnim glavu sne.
 »U noći ter u dne budi vazda s nami;
 »pečal, misli trudne vazda nam odnami,
 »a ti meu ženami blažena s' Judita, 315
 »blažen Bog, ki rami svojimi te šćita,

291. *da meni vraćen'ja*: dā meni, da se povratim. — 292. *da vam slobojen'ja*: dā vama slobodu. — 293. *htijmo peti*: pjevajmo. — 295. *oteti*: osloboditi. — 301. *suzi*: plakaše — 303. *ki*: onaj koji. — *mneći*: misleći. — 304. *da ga val pogruzi*: da će ga val potopiti. — 305. *steći*: stojeći (živući). — *koj*: kojoj. — 307. *da*: što. — 308. *stiže*: ne dostignu (satrti). — *mnozih*: mnoge. — 309. *stav*: stojeći. — 310. *su*: ovu (od *saj*). — *slav'*: neka slavi. — 311. *ustav*: stupivši. — 312. *nadav*: pojačavši. 313. *budi*: neka bude. — 314. *odnami*: neka oduzme. — 316. *ki rami svojimi te šćita*: koji te svojim ramenima zaštititi.

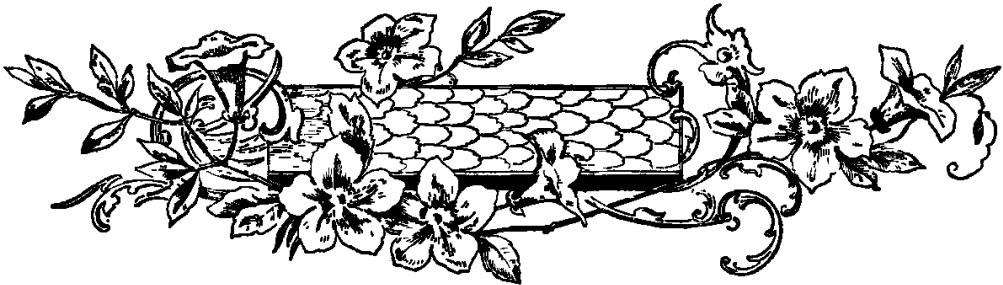
- »i od zla zamita, i ruku upravi
 »na smrt, koga prita vas svit u strah stavi;
 »tako te proslavi, da će t' hvale dati,
 »u svita državi svi ki budu stati. 320
- »Pri će se vraćati ka vrilu vode rik,
 »po moru plavati od svih težina sik,
 »svitlost sunčenih zrik u istok zahodit,
 »nere će tvojih dik slavan glas ne hodit.
- »Ka život ohodit nisi se šćedila, 325
 »za ovi slobodit puk od pogibila;
 »platit takaj dila nitkor nas ne more,
 »božja t' jih plat' sila, ka no svaka more.«
- Toj on dogovore, ki bihu tuj ljudi,
 svi usta rastvore, riše: »Tako budi!« — 330
 Dozvan dojde tudi i Akior nebog,
 pače blag, kad trudi olahča mu nalog.
- Reče mu Judit: »Bog israelski danas,
 »koga, da je uzmog obarovati nas,
 »ti reče, neka znaš, prikla u ruku mu 335
 »vrat, kako jedan vlas, neverniku tomu;
- »a da vidiš komu, ovo t' glava onoga,
 »u oholstvu svomu ki pogrdi Boga,
 »a tebe dilj toga reče, da će zgubit,
 »kad puka ovoga klat bude i rubit.« 340
- Akior u subit prenu se, ugledav
 glavu, ka ga ubit reče, totu zagnav;

318. *na smrt koga*: na smrt onoga, čija. — 320. *svi, koji budu živjeli na ovom svijetu*. — 321. *rika*: rijeka. — 322. *od svih težinu sik*: težina svih sika (sve teške sike). — 323. *zrik*: zrakâ. — 324. *dik*: dikâ. — *ne hodit*: uminuti. — 325. *nisi se šćedila*: nijesi poštedjela. — 326. *za ovi oslobodit puk*: da oslobodiš ovaj puk. — 327. *takaj dila*: takva djela. — 328. *plut'*: neka plati. — 329. *Toj on dogovore*: To izrekavši. — *ki bihu tuj ljudi*: ljudi, ki bihu tuj. — 330. *budi*: neka bude. — 332. *trudi*: mukâ. — 334—335. *koga . . . ti reče*: za koga ti reče. — 340. *puka ovoga*: puk ovaj. — 342. *ka ga ubit reče*: koja reče, da će ga ubiti. — *totu zagnav*: gdje ju je tu (u peču) zagnala.

i ništar ne postav, pristrašen poniknu,
kako na koga lav iznevarke riknu.

Kad se dviže, kleknu polag njeje nogu, 345
pokloniv se, reknu: »Blažena s' pri Bogu,
»Bogu tvom, ki mnogu svim po te milost da;
»moć njega svemogu hvaliti će svuda
»po svim svita stogu, sluti budeš kuda.«

343. *postav*: postajâvši. — 344. *Kako se Akior pristraši ugledav glavu Olofernju i prija viru židovsku i pribiva u Betuliju* (prebivaše u Betuliji) *do smrti s obitelju svojom, videći moć Boga izraelskoga*. Marulićeva bilješka. — 346. *s'*: si. — 347. *ki mnogu svim po te milost da*: koji po tebi izkaza svima mnogu milost. — 349 *po svem svita stogu*: po svemu svijetu. — *sluti budeš kuda*: kuda budeš sluti (v. Rječn.).

Libro šesto.

Obrativ se Judit, reče: »Sliš'te, ča dim,
»Bog nam će posudit još milost za tim;
»zbod'te kopjem jednim glavu tuj i pojte
»gori na gradu s njim, ter umistiv ojte.
»Ništar se ne bojte; kada isteče dan, 5
»otprvši vrat, projte s bukom, s oružjem van;
»svaki prid gradom stan', da još ne poj doli,
»ni se sa mista gan', ni kreni dotoli,
»dokol njih okoli, totu vas videće, 10
»zbuče se ter poli šatora hodeće
»i šćiti kučeće budu budit njega,
»ki se zbudit ne će jur za vika svega.
»Ki kada vide ga prez glave ležeći,
»i krvava svega, hoće jih strah seći;
»vi kad jih bižeći od zgoru vidite, 15
»tad smini hiteći na njih oborite.

2. *posudit*: podijelit. — *za tim*: iz ovoga. — 3. *tuj*: tu. — *pojte*: podjite. —
4. *na gradu*: na grad. — *umistiv ojte*: umjestivši ga otidjite. — 7. *stan'*: neka
stane. — *ne poj*: neka ne podje. — 8. *ni se sa mista gan'*: i neka se ne gane
s mjesta. — *ni kreni*: i neka ne krene. — 9. *videće*: videći. — 10. *poli šatora ho-*
deće: hodeći k šatoru. — 11. *i šćitovima udarajući ne podju buditi onoga*. — 13.
ležeći: gdje leži. — 14. *hoće jih strah seći*: strah će ih spopasti. — 15. *vi kad ih*
odozgora vidite gdje bježe. — 16. *oborite*: se oborite.

»Slobodno naprite, jer pod noge vaše
 »Bog njimi poskrite, dat jim će zle paše;
 »probavit će čaše, ke su sinoć pili,
 »ginut će njih baše, vi ćete bit cili. 20

»I kojoj no sili Mesopotamija
 »pridav se uhili i sva Cilicija,
 »i još s njom Sirija, tuj ćete sada vi
 »rastirat, da svija nogami, kud ne vi.«

Kako jim reče, svi tako učiniše. 25
 Akior, jerbo vi, kolika moć biše
 Boga, kim dobiše, poganski blud pusti,
 u ki pri živiše, poča zakon bljusti;
 Boga srcem, usti jednoga počtova,
 njega t' ne popusti; pokol se obrizova, 30
 tuj vazda stanova sa obitil'ju svom,
 sveto životova do kónca u gradu tom.

Vidiš li, da u kom čoviku pravda jest,
 još da ga triska grom, u dobro ga će unest;
 dobro će ustati i sest, vekše će nevolje 35
 napokon ga navest na spasen'je bolje.

Danica jur školje zrakom odivaše,
 ter crljeno polje suncu pušćivaše;
 sunce podivaše jur svitlu glavu van,
 jur svuda sivaše, jure bi bili dan: 40
 zbodena na ostan na turnu tikva sta,
 i ništar ne postan, s oružjem družba sva
 barom po vrata ta buknu s bukom na dvor;
 trumbitaš praskat ja protiva vojsci zgor.

18. *njimi poskrite*: njih podavši. — 19. *probavit će čaše*: prisjest će im vino. —
 20. *cili*: cijeli (nepobijedjeni). — 21. *kojoj no sili*: silu, kojoj. — 22. *pridav se uhili*:
 predavši se žalosna bi. — 26. *vi*: vidje. — 28. *u ki priživiše*: u kojem prije življaše. —
 30. *popusti*: ostavi. — 34. *još da ga*: makar ga. — *unesti*: unijeti (*u dobro ga će unest*:
 donijet će mu dobra). — 36. *na spasen'je bolje*: da se bolje (lakše) spase. — 37. *zrakom*
odivaše: svjetlom oblijevaše. — 38. *crljeno polje*: zoru — *pušćivaše*: ustupaše. —
 40. *bi bili*: bi bijeli. — 41. *na ostan*: na koplju. — *sta*: stajaše. — 42. *postan*: postà-
 jāvši. — 43. *po vrata*: kroz vrata. — 44. *ja*: stade. — *zgor*: (koja bijaše) gori.

Marulić: Judita. Slika V.

Matica Hrvatska. 1901.

Celestin Medović: Slava Bogu-Pobjeditelju!

- Po vojsci sta gromor, tekoše k šatoru, 45
 ki bihu pod šator, staše prid komoru;
 oružjem koporu, Oloferna zbučit
 hteć, jer na zaporu ne smihu mu kućit.
- Zamani bi bućit, on se ne probudi:
 tim se jaše mućit. Shode glave ljudi 50
 vrataru, da zbudi njega sad, rekoše,
 koga ćuti sudi vojvode dojdoše.
- Govore: »zidoše od zakutak miši,
 »ter nas zatekoše, da boj biju piši.«
 Tad Vagav uliši, u dlan bi beritom, 55
 za tim poposliši, mneć da spi s Juditom.
- Ne ćuvši za svitom šušnja ni govora,
 zadi prst za plitom, razmaknu zastora:
 ugleda trup zgora, gdi leži prez glave,
 a pod njim je kora postilje krvave. 60
- Zavapi i plave razdri o se rube,
 i brade pahljave sidine oskube;
 zatim sobom snube, plaćan teće vidit
 od skrovišća kruge, u ke staše Judit.
- Ne zastav ju, hitit ja, da van isteće; 65
 istekši ja vapit: »Jedna žena,« reće,
 »židovinka, spleće rugo u sem dvoru,
 »priročno poleće Nabukodnosoru.
- »Evo u svu komoru Oloferne kopni
 »na postilji goru, na njemu glave ni!« 70

45. *sta*: nasta. — 46. *šator*: šatorom. — *staše*: stupiše. — 49. *bi*: bijaše. —
 50. *tim se jaše mućit*: tim su se (samo) mućili. — *shode*: silazeći. — *glave ljudi*:
 glavari vojske. — 52. *ćuti sudi*: da ćuju sude. — 53. *Govore*: Govoreći. — *'zidoše*:
 izidjoše. — 55. *uliši*: uljezavši. — *u dlan bi beritom*: s kapom u ruci. — 56. *mneć*
da spi: misleć da spava (Oloferne). — 58. *zastora*: zastor. — 61. *o se*: na sebi. —
 63. *sobom snube*: sam traćeći. — 64. *od skrovišću kruge*: skrovite odaje. — *u ke*:
 u kojima. — 65. *hitit ja*: pohrli. — *da van isteće*: da izadje. — 66. *istekši*: iza-
 šavši. — 67. *spleće* mjesto: *spletše*: *spletši*: spletavši (ućinivši). — *sem*: ovom (od
saj). — 69. *svu komoru*: svojoj komori. — 70. *goru*: gori.

Asirski baše ti glas kada slišiše,
 obojmeknuše svi i svite razdriše.
 Svi se pristrašiše, kako komu gavun
 vali 'zbiv, odniše argutlu i tamun;
 dimajući garbun jidrom paha, huhće, 75
 miša s morem salbun, on od straha drhće:
 takim strahom dahće bijeno srce ovih,
 plač ter vapaj bahće, i jur obide svih;
 ne osta krv u njih, i vidiv na grad dil
 udov Olofernjih, strah jih je veći bil. 80
 Mrmor je svuda vril, smete se vas okol;
 strknja usta od sil, svak je bižat obol.
 Kako kada sokol u nebo se vija,
 jato se ptic od zdol široko razvija;
 ča pri more svija, naprid se pojima, 85
 jer ga strah zabija, duše ne pojima:
 tako tada njima bojazan micaše,
 simo tamo svima po polju strkaše.
 Svaki se bojaše, jer Betulijani
 oružnih hust staše nad njimi u strani; 90
 ki vidiv, da bani asirski odbigoše,
 s onih gornjih stani vičući stekoše.
 Stižući bodoše mnogih šćipačami,
 mnogih posikoše po pleću sabljami;
 mnogi, ki lugami na konjih bižahu, 95
 sab'jeni praćami, legoše u prahu.
 Nevidom svijahu; nigdar toke sile
 u toliku strahu, ja mnju, nisu bile,

73-74. *kako komu gavun vali 'zbiv*: kako onaj, komu valovi, izbivši gavun (v Rječn.). — 76. *mišu*: miješa. — 78. *obide svih*: obadje sve. — 79. *u njih*: u njima. — *na grad*: u gradu. — *dil*: dio. — 80. *udov*: udovâ. — *bil*: spopao. — 81. *vril*: vreo (dizao se). — 82. *usta*: nastade. — *od sil*: od vojske. — 83. *u nebo*: po uzduhu. — 85. *ča pri more*: što prije može. — 87. *micaše*: drmaše. — 88. *svima... strkaše*: sve raspršavaše. — 89. *Betulijani*: Betulijanâ. — 92. *stani*: položajâ. — 93. *bodoše*: probodoše. — *mnozih*: mnoge. — 95. *mnozi*: mnogi. — *lugami*: po lugovima (šumama). — 96. *sab'jeni*: pobijeni. — *prahu*: prah. — 98. *mnju*: mislim.

- kud su god hodile, ni kih moći manje
jesu naskočile, ni tirale hlanje. 100
- Ozija da na nje od gradov pripuste,
jer će biti sanje; da jih ne upuste,
i da ljudi huste zaskoče na čistih,
mače, ki to zuste, tičući po mistih.
- To pisa u listih, ke kada pročtaše, 105
od mist onih istih hrlo se sticaše,
ter ti jih tiraše, derući, bijući,
gdi su njih mejaše deri dopirući.
- Meju tim slazući od Betulije, ki
grada čuvajući ostali bihu svi, 110
asirski okol gdi biše ostao pust,
mnogu pratež ondi razuzeše u hust.
- Kako vinograd gust, kad je voće zrilo,
koga ne bude bljust pudar ni pudilo,
jato ga pokrilo čvrljak, grozd ne ojde, 115
kad se je najilo, s punom gvačom pojde:
tako svaki dojde šiju nakrcavši,
i u gradu projde, okol rasakavši;
za njimi prignavši, ča gonit mogoše,
ki, vojsku zagnavši, s dobitjem pridoše. 120

99. *kud su god hodile*: gdje god je vojske (na svijetu) bilo. — 99—100. *ni kih moći manje jesu naskočile*: niti su na takovu (vojsku) manje moći (čete) navalile. — 100. *ni tirale hlanje*: a tjerale lasnije (za *hlanje* vidi što je rečeno pod stihom IV. 333.). — 101. *Ozija (pisa u listih)* da na njih iz gradova navale. — 102. *sanje*: zdravije, bolje (isporedi bilješku pod II. 49.). — *upuste*: puste (proći). — 104. Ovaj je stih nejasan i s Marulićevom bilješkom, koja glasi: „*Ozija mače i liste pisa po mistih, da tiraju vojsku, ka bižaše*“, i s izvornikom Sv. Pisma, gdje je sadržaj te Marulićeve kitice i nastajne podan ovako: *Misit itaque Ozias nuntios per omnes civitates et regiones Israel. Omnis itaque regio, omnisque urbs, electam juventutem armatam misit post eos, et persecuti sunt eos in ore gladii, quousque pervenirent ad extremitatem finium suorum.* — 106. *mist*: mjestâ. — 107. *tiraše*: tjerahu. — 108. *njih mejaše*: njihove medje. — 109. *slazući*: silazeći. — 109—110. svi oni, koji bjehu ostali, da čuvaju grad. — 112. *u hust*: na gomile. — 114. *koga ne bude bljust*: ako ga ne čuva. — 115. *grozd ne ojde*: ni grozda ne ostavi (netaknuta). — 117. *šiju nakrcavši*: da naprt (breme plijena) na ledja. — 118. *u gradu projde*: udje u grad. — 119. a za njima dognaše ono, što mogahu goniti. — 120. oni, koji se vratiše pobjednici zagnavši vojsku.

- Tuj blago snesoše od asirske sile,
 i ča dotekoše, svim riše da dile;
 nikogar ne uhile, svi biše bogati,
 i po pune zdile jaše blagovati.
- Jaše napijati, Bogu hvale daje, 125
 i veseli stati redom počitaje,
 gdi ki dostizaje biše koga ubil,
 gdi ki priticaje biše put zaskočil.
- Bože, kolikih sil kolika grdina, 130
 kolikih slava dil i hvale visina
 koli ured izlinja, pribiv se na poli!
 tako Bog načinja svih, ki su oholi.
- Svi gradi okoli činiše vesel'ja
 i na svetom stoli klaše mnoga tel'ja;
 cvitja tere zel'ja tla su natrusili, 135
 borja tere jel'ja zide su nadili;
 trublje su trubili, bubnji su bubnjali,
 svirale svirili, cindre privrtali;
 hvalu Bogu dali u pisnih pojući,
 tance su igrali, svitila žegući; 140
- hvalu još dajući dilu Juditinu,
 kim dobivajući skupiše litinu;
 i gradi u istinu zdrišiše straha grop,
 ki mnjahu da zgину pod toke sile snop,
 Eliakim, veli pop od Jerosolime, 145
 noseć smočen isop kropljaše, da snime

122. *ča dotekoše*: onima, što dotrčaše. — 124. *jaše*: navališe. — 125. *daje*: dajući (iskazujući). — 126. *stati*: biti. — *počitaje*: slaveći. — 127. *dostizaje*: dostižući. — 128. *priticaje*: pritrčavši. — *zaskočil*: zaskočio. — 129. *sil*: silâ (vojski). — 130. *kolikih slava dil*: slavaolikih (junačkih) djela. — 131. *koli ured*: kako brzo. — *pribiv se na poli*: prebivši se na pola (skršivši se). — 132. *načinja svih*: čini svima. — 134. *stoli*: stolu. — *mnoga tel'ja*: kolektiv stvoren radi sroka, mjesto: mnogo teladi. — 136. *jel'ja*: kolektiv (od *jela*) stvoren radi sroka, mjesto: jêlâ. — 137. *bubnji*: bubnje. — 142. *kim dobivajući*: kojim dobivši. — 144. koji mišljahu da će poginuti pod snopom (težinom) takove sile. — 146. *snime* mjesto *sneme* (od *sneti*): digne.

nečistoć onime, ki se ockvrniše;
 svite mrtvih prime, kih zagnav ubiše.
 Za njim ti grediše popovi mnogi zbor,
 s njim grede dopriše Betuliji na dvor; 150
 i kad pram njim od zgor Judita iskasi,
 svakoga ju govor s hvalom dobročasi.
 Riše joj: »Slava si Jerosolime sve,
 »sva radost naša si, počten'je zemlje se;
 »jere je srce tve muški se nosilo, 155
 »tobom je strane ove misto oživilo.
 »A sve je to bilo, jer čistoću tvoju
 »pogleda Bog milo i da t' milost svoju;
 »jer sta u pokoju, muža ne poznavši,
 »i u svetih broju, prvi ti umrvši. 160
 »Bog tebe zazvavši sprti nas brimena,
 »i tebe obravši proslavi t' imena:
 »tim blagoslovljena biti ćeš po sve dni,
 »biti ćeš blažena, gdi dobru konca ni!«
 Takovom nju oni besidom slavljahu 165
 i Bogu pokloni s njom prikazivahu;
 ki godi imahu Olofernja blaga,
 k njoj ga prinošahu, ona Bogu dâ ga.
 A sad veras snaga mojih nju hvaliti
 slaba jest i naga; ništar manj' naviti 170
 ne ću se šćediti hvale, koko mogu,
 jer se iščuditi dilu nje ne mogu.
 Sminost svoju mnogu ukaza Delbora,
 kad razbi nalogu vojske kon tabora;

147. *nečistoć*: nečistoće. — *onime*: onima. — *Jer u zakonu ockvrnjen biše, ki se takniše* (koji se ticaše) *mrtva človika; pop jih očišćuše skropeti vodom, u koj biše lug* (pepeo) *krave crljene, močeci u njoj isop*. Marulićeva bilješka. — 148. *prime*: primajući. — *kih*: onih, koje. — 149. *grediše*: idjaše. — *popovi*: popovâ. — 150. *grede*: idući. — 154. *se*: ove (v. u Rječn. *sa*j). — 159. *sta*: ti osta. — 160. *umrvši*: pošto ti umrije. — 161. *nas brimena*: nam breme. — 169. *veras snaga mojih*: snaga mojih verasa (stihova).

- da čast togaj stvora s Barakom razdili 175
i s ljudmi njih dvora, ki biše u tom dili.
- Jahele još sili hvala se pomina,
jer kralja uhili od Kane Jabina,
kada no bi smina Sisaru ubiti,
ki no k njemu plina općaše nositi; 180
- da to učiniti sama a samomu,
i čaval zabiti jur pristrašenomu
laglje je ner tomu, ki steć meu svojimi
prićaše svakomu, da će vladat svimi.
- Još je dika s timi i onoj, ka Sibi 185
svitom svojim snimi glavu kako ribi:
grad jur na pogibi tad Abela biše,
i u toj potribi tim se oslobodiše;
- da toj učiniše jednomu vele jih,
a njoj hvala biše, ka na to svede jih; 190
da ka meu veće jih sama vojvodu ubi,
i tim zatira svih, koli slavnija bi?
- Palas smila ne bi toko ni Diana,

175. *togaj stvora*: toga djela. — 176. *njih dvora*: njihova (Delborina i Barakova) kraja. — *ki biše u tom dili*: koji (Barak) bijaše u tom djelu (učesnikom). — *Delbora, proročica i Barak sušad* (sašavši) *s gore Tabor s deset tisuć sinov izraelskih, razbiše veliku silu vojske kralja Jabina od Kanuneje* (kralja Asorskoga), *prid kimi biše Sisaru* (kao vodja). Marulićeva bilješka. — 177. *Jahele još sili*: Jahelinoj još sili. — 180. *k njemu*: k njemu (ka kralju). — 181. *sama a samomu*: ona (Jahela) sama njemu (Sisari) samomu. — 183. *tomu*: onomu (Olofernu). — *steć*: stojeći. — 184. *prićaše*: prijetio je. — *Sisara ovi* (gori spomenuti) *sam bižeći, pribiže k Jaheli, ka budući od puka izraelskoga, čineći se* (pretvarajući se) *da ga će skriti, pokri ga, puk mu zabi čaval jedan u slipo oko i ubi ga*. Marulićeva bilješka. — 185. *Još je dika s timi i onoj*: Još se može isporučiti (u slavi) sa spomenutima i ona. — 186. *svitom*: savjetom. — 187. *grad.... Abela*: grad Abela. — 188. *potribi*: nevolji. — *tim*: tim (savjetom te žene). — *Siba* (Seba) *smetnju* (bunu) *učini protiv Davidu, hteći gospodovati; vojvode Davidovi opsedoše ga u Abelu. Žena razumna, da se grad ne razaspe, čini mu glavu usiči* (odsječći), *vrže ju njim* (njima = neprijateljima) *niz mir; zato se vojska diže a grad osta prost*. Marulićeva bilješka. — 189. *vele jih*: mnogo njih. — 190. *biše*: bješe (ide). — 191. *ka meu veće jih*: ona, koja medju više njih. — 192. *zatira*: zatre. — *bi*: bijaše. — 193. *smila ne bi toko*: smjela ne bi tako (toliko).

prizvavši još k sebi s' strilami Peana;
 ni ka no Trojana kralju nos odrubi, 195
 sa svim desperana, jer joj sina zgubi.
 I ke no suzubi muških vojask stahu,
 jake kako dubi, hrabro se nošahu,
 na konjih ticahu prez sasa desnoga,
 gdi no prižimahu kopja bodežnoga: 200
 ne bi smile toga u obraz pozriti,
 a smila je koga Judita zgubiti.
 Koj poni Hipoliti, koj Pentasileji,
 more se saviti kruna, ka je oveji?
 Ni slave takeji dostojna, ka kada 205
 ču na svojoj meji Babilona grada,
 da se sam oblada, od nje se odvrkši,
 opet ga potklada, kose ne uzvrkši.
 Ni ke no ner svrkši neprijatelja s konj
 i život mu strkši, mečem sikući po nj, 210
 — takov tada zakon biše meu Zamate, —
 nimahu taj poklon, da budu mužate.

194. *prizvavši*: kad bi i prizvale (dozvale). — *Pulus piše se* (slika se) *oružna, jer dijahu* (govorahu), *da je božica od rvanje*; *Diana dijahu, da je božica od lova*; *zato se piše sa strilami. Pean ali Apolo, nje brat, takoj* (takodjer) *nosi* (nošaše) *strile*. Marulićeva bilješka. — 195. *ka no Trojana*: Ona Trojanka, koja. — 196. *Ovo je bila Hekuba, žena kralja od Troje, Prijama, ka čineći se nič tajno govorit* (gradeći se da hoće nešto potajno da govori) *Polinestoru, kralju od Tracije, nos mu odgrize*; *jer on zgubio biše sina nje, Polidora, koga k njemu biše poslao Prijam s blugom mnozim, bojeći se. Kad Grci podsedoše Troju i kad 'zgibe Troja, on ubi Polidora za uzeti* (da uzme) *sebi blago, ko biše donio*. Marulićeva bilješka. — 197. *I ke no*: Ni one, koje. — *vojask*: vojski. — 200. *kopja bodežnoga*: bodežno kopje. — *Suzub muških vojask stahu Amazone, ke, da mogu bolje kopjem vladati, prisicahu* (presijecahu) *sas desni*. Marulićeva bilješka. — 202. *a smila je koga*: koga je smjela. — 203. *Koj*: Kojoj. — 204. *oveji*: ovoj (na ovoj). — *Hipolita i Pentasileja* (Pentesileja) *jesu bile poglavice* (kraljice) *od Amazoni* (Amazonaka). Marulićeva bilješka. — 205. *Ni slave takeji*: Nije takve slave. — *ka*: ona, koja. — 206. *ču za grad Babilon* (koji bijaše) *u medjama njezine države*. — 207. *oblada*: uredi kao država. — 208. *Ovo je bila Semiramis, kraljica od Asirije, ka kose pletući ču, da se je Babilon od nje odvergao; ne splete druge kose, doklu ga opet ne prija*. Marulićeva bilješka. — 209. *Ni ke no ne svrkši*: Niti one, koje samo svrgnuvši. — *s konj*: s konjâ. — 210. *strkši*: strgavši (oduzevši). — *po nj*: po njemu. — 211. *Zamate*: Sarmatima. — 212. *nimahu taj poklon*: imahu tu povlasticu. — *Zamate* (Sarmati) *bihu, ki stahu na usta* (ušču) *Tanaje rike, s kimi i žene vojevahu; ke ne mogahu pojati muža, dokle ne ubijahu* (ubiju) *neprijatelja svojom rukom. Taj zakon biše*. Marulićeva bilješka.

- Ni ke Pira s bate rekoše odrinut
 ispod Sparte da te, ali s njom izginut;
 za to od nje minut inamo ne htiše, 215
 Pir osta ostinut, jer se i one riše.
- Ni ke, kad razbiše Cimbre rimske sile,
 same se ubiše, jer nisu hotile
 da budu sidile žive pod inimi,
 ner u boj hodile tada bihu s kimi. 220
- Ni ona, ka primi od Meleagra čast,
 jer prva meu svimi prostrili prascu mast;
 prascu, ki svaku slast kalidonskih dubrav,
 — toku imaše vlast, — gubljaše, ne sustav.
- Svih tih zajedno stav, ter Judite hvale 225
 s hvalami njih pristav, reć ćeš: njih su male,
 pri toj su ostale kako pri hrtu zec,
 pri sokolku gale, pri sunačcu misec.
- Njih jošće slave breč po zemlji boboni,
 po zemlji njih je teč — a na nebi je ni; 230
 Juditina zvoni i visoko gori,
 gdi ju s' sobom poni, gdi su angelski kori,

213. *Ni ke*: Niti one, koje. — *s bate*: (radi sroka mjesto) *s bati*: batima (topuzima). — 213—214. *odrinut ... da te*: da će odrinuti (*te* mjesto *hote* = hoće, će). — 215. *minut*: poći. — 216. *ostinut*: (ostima uhvaćen) uboden. — *riše*: opirahu. — *Spartani ali Lacedemonezi, videći da ih će podsesti kralj Pir, hotihu* (hoćahu) *žene dati van na otocih* (otoke): *one ne htiše, hoteći i one braniti grad, ali s njim zajedno poginuti, i tako se nosiše* (podniješe), *da ih on ne more* (nije mogao) *prijati*. Marulićeva bilješka. — 217. *Ni ke*: Niti one, koje. — *Cimbre rimske sile*: rimske legije Cimbre. — 219. *budu sidile*: sjede (stoje). — 220. Poredjaj: *ner* (pod onima) *s kimi bihu tada u boj hodile* (a to su bili njihovi muževi). — *Cimbri — sada se zovu Flamengi — naskočiše Italiju, učiniše škodu veliku Rimnjanom. Marij razbi ih; žene, ke s njimi bihu, ubiše se, da ne pridu* (padnu) *žive u ruke neprijatelj svojih*. Marulićeva bilješka. — 224. *gubljaše*: kvarjaše. — *ne sustav*: ne imajući (nigda) mira. — *Oro je bilu Atlanta* (Atalanta), *hći Eneja, kralja od Arkadije, ka s Melegrom i s inimi gospodičići grčkimi naskočivši prasca divjega u Kalidoniju, prva ga ustrili; i kad ga ubiše, Meleagar ga njoj prisudi*. Marulićeva bilješka. — 225. *Svih tih zajedno stav*: Ako sve te zajedno staviš. — 226. *pristav*: ako isporediš. — *njih*: njihove (hvale). — 227. *pri toj su ostale*: prama njoj (Juditi) su one (žene). — 229. *Njih jošće slave breč*: *Breč njih* (njihove) *slave jošće*. — 230. *nebi*: nebu. — *je ni*: nije (nema) je. — 231. *Juditina zvoni*: Juditin (glas) ori se. — 232. *gdi ju s' sobom poni*: kamo ju (t. j. breč) ona sa sobom ponije.

gdi su rajski dvori, Kerubin, Serafin,
 gdi su svetih zbori, gdi Bog i božji sin,
 gdi je svitlost prez tmin, radost prez pečali, 235
 gdi ni konac ni fin dobru nje ni hvali.
 A sad, ki ste iskali segaj svita slavu,
 ki ste nastojali imit slug zastavu,
 ki li dvikši glavu vojske ste vodili
 i svita državu poda se podbili; 240
 ki ni svojoj sili, ni svomu blagu broj
 reći ste umili, živeći u pokoj
 i u raskoši svoj: vijte, je l' dika ta
 vaša takmena ovoj, ka se Juditi da?
 Ona se sada sja, vi ste u tamnosti; 245
 nju radost obuja, vi ste plačni dosti;
 ona je u milosti kralja nebeskoga,
 vi ste u grdosti d'javla paklenoga.
 Tim ti se svakoga slava ured zamini,
 ki zabivši Boga, svit ljubi i cini; 250
 da tako ne čini presveta Judita,
 zato Bog učini, da je blagovita;
 da se po sva lita i po vikov vike
 hvala nje počita, nje pronose dike
 po mora, po rike, po zemlje okol vas, 255
 i gdi sve vernike sabire vičnji spas.
 Jur poni svaki nas nju htijmo sliditi,
 jur počnimo danas pobožno živiti:
 moliti, postiti, ponizit dušu i put,
 ostrine nositi, gizdav odvrići skut; 260

235. *tmin*: tmina. — 236. *gdi ni*: gdje nije. — 237. *segaj*: ovoga. —
 238. *slug zastavu*: zastavu (stražu) sluga. — 242. *reći ste umili*: nijeste umjeli
 reći. — *u pokoj*: u miru. — 243. *vijte*: vidite. — 249. *svakoga*: svačija. — *zamini*:
 zamijeni (u to se prometne). — 251. *ne čini*: ne činjaše. — 253. *po sva lita*: kroz
 sve godine. — 255. *po moru, po rijekama, po svem krugu zemaljskom*. —
 257. *htijmo sliditi*: slijedimo. — *truda prut*: udarce rada. — *ne da napast*: ne
 navede u napast.

držat čistinjje put, telu ne dati last,
 da svagdan truda prut, da vam ne da napast;
 u svem Bogu dat čast a ne moći svojoj:
 da duha sveta vlast pomaga vazda njoj.

Utišen'ja pokoj diliti ubozim, 265
 prostiti nepokoj uražen'ja mnogim,
 i svakim nemozim pomoći ne kratit,
 i ka svakim mozim s ljubicom se obratit;
 ljubav ljubvom platit, ljubvom i grdinu,
 za zlih Bogu vapit, da jim da dobrinu; 270
 ljubiti istinu, laže se čuvati,
 ufan'ja slačinu nigdar ne pušćati:
 to t' su bili pati, za ke Bog gospodin
 dostoja se obrati Juditu, kako t' dim,
 po njoj da zgasi dim Oloferna ljuta 275
 i slobod poda svim, ki čekahu pruta.

I ki jur ni muta nimahu ča piti,
 lica suha, žuta pričali nositi:
 po njoj jih nasiti obil'ja mnogoga,
 po njoj jih naprti blaga još svakoga. 280

Svi puci cić toga veselit se jaše,
 ova hvaleć Boga radosno pojaše;
 svak, ki totu staše, uši gori napan,
 pisan nje slišaše, riči svoje zapan.

Ovo biše pisan, ku ja govoriti: 285
 »Otvorite usan, počnite hvaliti
 »Boga i slaviti, u cimbale zvone,
 »kitare udariti, psalam peti tone:

264. *du duha sveta vlast pomaga*: tako duha svetoga vlast pomagaje. —
 265. *ubozim*: ubogima. — 266. *prostiti ... mnogim*: prostiti mnogima. — 267. *svakim nemozim*: ni kojemu slabiću. — 268. *svakim mozim*: svim mogućnicima. —
 270. *zlih*: zlikovce. — 273. *za ke*: s kojih. — 275. *zgasi dim*: slomi oholost. —
 276. *pruta*: prut. — 277. *ču* izostavi. — 278. *pričali nositi*: počeli imati. — 281. *jaše*: stadoše. — 283. *napan*: napevši — 284. *pisan nje*: njezinu pjesmu. — *svoje*: njezine. — *zapan*: zapevši (u srce usadivši). — 285. *ja*: uze. — 286. *usan*: usne. —
 287. *zvone*: zvoneći (udarajući). — 288. *psalam peti tone*: pjevati tone (glasove) psalama.

- »Bog bo potr one, ki rat podvigoše,
 »onim milost klone, ki stav uzdaohoše; 290
 »zgubit nas dojdoše asirski odbori,
 »toga ne stigoše, Bog njimi obori.
- »Dolce, vrhe, gori bihu pokriliti,
 »vod naših izvori bihu zavalili;
 »požgat su pritili sela naša i stane, 295
 »žene s dicom hteli vest u svoje strane,
 »inim dati rane, svih smrtno sikući;
 »da Bog naš nas brane, njih slomi tukući,
 »krvavca dajući pod oblastju žene,
 »sile njih hotući da budu smetene. 300
- »Zatoj ti spletene biše mnogim strahom,
 »razbijene i bijene krv smišaše s prahom,
 »ke s nesmirnim bahom bihu nastupile,
 »a pak s ovim gradom bit se nisu smile.
- »Oloferna bile nisu mnogih ruke, 305
 »ni ga naskočile vojske, napan luke,
 »ni pojamši suke žiganti nesmirni,
 »ni od meči zuke, ljudi boju birni;
 »da u suknji pirni Judit, hći Merara,
 »i pameti virni pozorom ga vara, 310
 »svrže 's sebe stara udovna odila,
 »i sta na njoj zgara zlato, biser, svila.
- »Rumena ter bila lica sva učini,
 »pojde kako vila: tim njega prihini,

290. *klone*: poklanjajući (poklonivši). — *stav uzdaohoše*: stojeći uzdahnuše (= uzdisahu). — 292. *stigoše*: postigoše. — *njimi*: njih. — 293. *gori*: gore. — 294. *vod naših izvori*: izvore naših voda. — 295. *požgat su pritili*: prijetili su da će požgati. — *stane*: gradove (kuće). — 298. *brane*: braneći — 299. *oblastju* = oblast. — 301. *spletene biše mnogim strahom*: obuzete (sile) biše velikim strahom. — 303. *ke*: one, koje. — *nastupile*: navalile. — 305. *bile*: tukle. — *mnoгих*: mnogih. — 306. *napan*: napevši. — 307. *pojamši*: zgrabivši. — 308. *meči*: mača. — *ljudi*: ni ljudi. — 309. *pirni*: pirnoj. — 310. *pameti virni*: (Bogu) vjernoj pameti (srcu). — *vura*: prevari. — 312. *sta*: stajaše. — 313. *sva*: svoja.

- »tim srce u pini stavi mu, pak glavu 315
 »otkla kako svinji ali kako bravu.
- »Čut bi kako lavu vijan'je plača njih,
 »bižeći po travu, kad vidiše mojih;
 »ki jih tukoše svih, goneći kako skot,
 »sto tisuć biše kih i četr sta krat stot. 320
- »Božja bo to bi hot, tako da bigaše
 »okola pustiv plot: naši jih stizaše,
 »naši jih deraše, oni predajući,
 »naši jih rizaše, oni se ne rvući.
- »Zato sad pojući rec'mo u radosti: 325
 »Bože svemogući, kolike s' kriposti!
 »ki tvojoj jakosti mogu bit opori?
 »sve od tve strahosti trepi, jer sve stvori.
- »Ganut se je gori i svita zemlji svoj,
 »kada ti od zgori srdit pogledaš k njoj; 330
 »da strah u kih je tvoj, boječ se zgrišiti,
 »ti jim ćeš dat pokoj, ti jih uzvišiti.
- »A ki no prititi narodu budu mom,
 »ti jih ćeš suditi i strti rukom tvom;
 »pasti će s moćju svom u oganj neugasljit, 335
 »bit pića crvu tom, ki nigdare ni sit.« —
- Zatim puk ja hitit u Jerosolim pojt,
 Bogu se poklonit, ki jih li ne hti ojt;
 hteć brzo tamo dojt, putem se vrviše,
 prišad u tempal projt po vrata nagliše. 340

315. *pini*: *pinu* (v. Rječn.). — 317. *lavu*: od lava. — *njih*: njihova. —
 318. *bižeći*: njih, koji su bježali. — *po travu*: po travi (polju). — *mojih*: moje. —
 319. *ki jih tukoše svih*: koji potukoše njih svih. — *goneći kako skot*: goneći ih
 kao živine. — 320. *sto tisuć biše kih*: kojih (neprijatelja) bješe sto tisuća —
stot: (radi sroka mjesto) sto. Zbog broja isporedi I. 164. i 170. — 321. *bigaše*:
 pobjegoše. — 322. *okola pustiv plot*: ostavivši ogradu tabora (tabor). — 323. *oni*
predajući: jer su oni prèdali. — 324. *oni se ne rvući*: jer se oni nijesu rvali. —
 331. *u kih*: u koga — *boječ se*: jer se boji. — 332. *jim ćeš*: ćeš mu. — *jih*: ga. —
 336. *crvu tom*: vragu. — 337. *ja hitit*: pohita. — *pojt*: da podje. — 338. *ki jih*
li ne hti ojt: koji ih ne htjede ostaviti. — 339. *se vrviše*: vrvljahu. — 340. *prišad*:
 došavši. — *projt po vrata nagliše*: nastojahu brzo uljesti.

- Saužge činiše gori na oltare,
 zavite svršiše, prikazavši dare;
 stahu redom žare, gdi se umivahu,
 i tamjana pare svuda se vijahu.
- Mirisi vonjahu, zvonjahu psaltiri, 345
 popovi pojahu, otpivahu miri;
 sjahu kandaliri zlati, sedmostruci,
 i bili dupliri, kako puri luci.
- Dvikši obi ruci a prignuv kolina 350
 klanjahu se puci hvaleć Gospodina;
 vesela družina mnogu čini radost,
 jer kim biše tmina, slaja jim bi svitlost.
- Juditina milost oružje pridava, 355
 Olofernja oholost kim se oružava,
 koga joj tad dava puk nje, kad u gradu
 s plinom ujahava, vesel glade bradu.
- U tempal da dadu tuj, reče, čašt Bogu,
 i k tomu nadadu krzno, na kom nogu
 steriše, ki mnogu oholast odside,
 kad ona nebogu glavu mu otkide. 360
- Tri miseci side u Jerosolimi,
 tuj pijuci i jide, Judita sa svimi
 vele veselimi blagdane radosti
 čini, jer primi dobitja milosti.
- Paka u naglosti svi se razidoše, 365
 ki no bihu gosti, svak k svojim idoše;
 da prvo pojdoše Juditu združiti,
 od nje odidoše čtovani i siti.

341. *oltare*: oltarima. — 342. *zavite svršiše*: ispuniše zavjete. — 348. *bili*: bijeli. — *luci* mjesto *luči* (radi sroka). — 349. *Dvikši*: Dignuvši. — *obi ruci*: obje ruke. — 352. *jer onima*, kojima bješe (u kojih vladaše) tmina, sladja bi svjetlost (koja je nastala). — 353. *pridava*: predavaše. — 354. *oružava*: oružavaše. — 355. *koga*: koje (oružje). — *dava*: davaše. — 356. *ujahava*: jašuci uljezaše. — *glade*: gladeći. — 357. *tempal*: templu. — 358. *nadadu*: pridadu. — 359. *steriše*: steraše. — *ki*: onaj, koji. — 361. *side*: sjedeći (boraveći). — 362. *jide*: jedući. — 364. *čini*: činjaše (slavljaše). — 366. *idoše*: podje. — 368. *odidoše*: otidjoše.

- Ona posta biti slovuća po svitu,
 počaše ju čtiti više svih uznitu; 370
 zatim vazda svitu udovne čistinjje
 nosi na se zditu, otkol umri muž nje.
- Do stare starinje živi u počten'ju;
 Lakesis trudinje ču tad u predenju,
 Kloto u vrćen'ju, Atropos pririza, 375
 kad ona življen'ju sto i pet lit stiza.
- Grob ju on poviza, u ki joj muž biše,
 veće se ne dviza od tud, gdi ju skriše;
 duh se veseliše, da puti tamnice
 izbavljen, grediše gledat božje lice. 380
- Puk obrazom nice nad greb plačan zrča,
 govore: »Danice svitlost nam pomrča;
 »ke no glas potrča slavan po svitu svem,
 »i nju smrt posrča, evo je u grobu sem.
- »Sama ka biše prem dostojna živiti 385
 »za napokonjim dnem svih vikov, svih liti,
 »ojme, da viditi ne ćemo ju veće,
 »ni s njom govoriti; obrati nam pleće.
- »Utišit se ne će, Judita, za tobom
 »puk ov, jer ležeće ne ć' ga prijat s' sobom 390
 »ti s' zaprta grobom, mi suze ronimo,
 »ub'jeni smo znobom, ča ćemo, ne vimo.

369. *posta biti*: poče biti. — 370. *uznitu*: uznesenu. — 372. *nosi*: nošaše. — *zditu*: navučenu. — *umre*: umrije. — 373. *živi*: življaše. — 376. *lit*: godina. — *stiza*: dostignu. — *Ovoj su tri, ke pređu naš život*. *Lakesis tumači se* (znači): *ždrībica, jer ždrībe miče života našega, potežući žicu s preslice*. *Kloto*: vrtnica, *jer vrti vretencom, sučući tuj žicu*. *Atropos tumači se*: *prez obraćenja, jer se obratiti ne more mitom nijednim, da ne čini konac života našega, žicu tu pririzujući*. *Ovej tri bilžaju* (bilježe) *tri vremena života našega*: *vrime, ko će biti, ko jest, ko je bilo*. *Ko će biti, isteže žicu; ko jest, vrti je ali suče; ko je bilo, jur smotanu žicu pririzuje, svemu čineći konac*. *Ovdi zato di* (pjesma), *da trudne jur bihu, Juditin život predući, jer ona dugo živi: sto i pet lit*. Marulićeva bilješka. — 377. *u ki*: u kom. — 379. *veseliše*: veseljaše. — *puti tamnice*: tjelesne tamnice. — 380. *grediše*: idjaše. — 382. *govore*: govoreći — 384. *posrča* mjesto *posrka* (ili *posrče*): proguta. — *sem*: ovom. — 385—387. *Sama ka biše ... ne ćemo ju*: Nju, koja sama bješe ... ne ćemo. — 386. *za napokonjim dnem*: do posljednjeg dana. — 390. *ležeće*: ti koja ležiš. — *ne ć'*: ne ćeš. — 392. *ne vimo*: ne znamo.

- »Ti nam biše, vimo, utiha pečali,
 »a sada kopnimo prez tebe ostali;
 »svi smo evo pali, kako prisičen bor, 395
 »i veli i mali tebi upije: »otvor'!«
- »Otvor', ter nas zatvor' s' sobom u tom grebi,
 »s tobom umriti, umor gorak nam jur ne bi;
 »da gorko po tebi živit je življen'je,
 »svaki plače, sebi da 'zgubi utišen'je: 400
 »da 'zgubi učen'je svake riči prave,
 «da 'zgubi dičen'je svake s tobom slave.
 »Ojme! da prez glave ostasmo mrzal trup,
 »srce jadi dave, ostasmo prib'jen stup.
- »Ojme! tko toko tup i tvrd more biti, 405
 »da b'jen od tacih krup ne će pocviliti?
 »ali ustaviti pečalno tužen'je?
 »gdi ste naši sviti, gdi s' naše počten'je?
- »Gdi si urešen'je, gdi si naša časti?
 »gdi si uzvišen'je israelske vlasti? 410
 »gdi si vela slasti svetoga života?
 »gdi s' razuma splasti, gdi s' svaka dobrota?
- »Od nas se odmota, a sad ča čekamo,
 »ner da nam teškota nika pride samo!
 »prez tebe predamo, prez tebe hoditi 415
 »ne umimo kamo, ni ča učiniti.
- »Ti nas zašćititi od zla umijaše,
 »ti nas obraniti od sile mogaše,
 »sunce ti nam sjaše u dne ter u noći,
 »dokla ti življaše; — tko će sad pomoći?« — 420
- Timi žuhki voći svi se pokladahu,
 take tužbe moći k srcu privijahu;

393. *pečali*: u pečali. — 394. *ostali*: ostavši. — 397. *grebi*: grobu. — 398. *s tobom umriti*: da umremo s tobom. — 399. *po tebi*: poslije tebe. — 400. *sebi*: svoje. — 402. *da 'zgubi dičen'je... s tobom*: da s tobom 'zgubi (izgubi) *dičen'je* (diku, ponos). — 408. *dave*: daveći. — 406. *od tacih krup*: od takovih krupa (nevolja). — *pocviliti*: procviljeti. — 408. *sviti*: svjeti. — 413. *odmota*: odijeli. — 421. *Timi žuhki voći*: Tim žukim voćem. — 422. *take tužbe moći*: tužbe takove moći (sile).

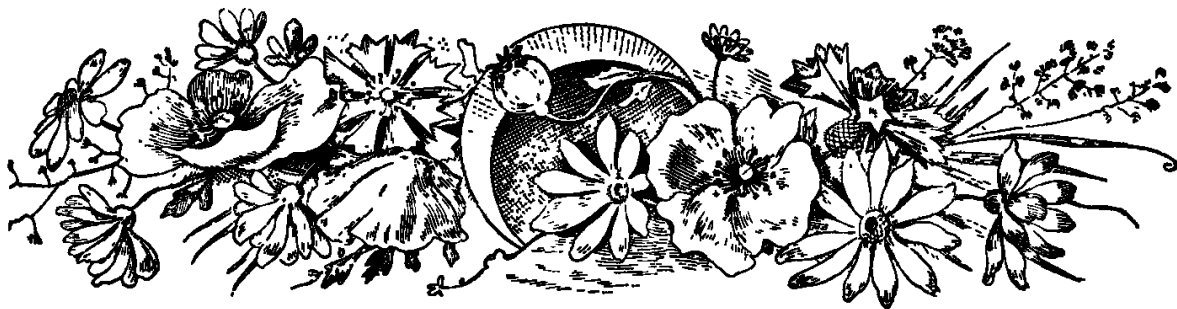
- tako žaleć stahu; osmi dan kad pride,
svi jure mučahu, svak na stan otide.
- Sila ne izide, koja bi zadila 425
sela ali zide sinov Israila;
dokla je živila Judita na saj svit,
zemlja je u mir bila i po tom vele lit.
- Dan, u ki dobit Oloferne, čtiše 430
svećen'je vazda bit od tih ki dobiše,
dokla ne podbiše pod jaram svu šiju,
pokol umoriše s proroci Mesiju.
- Komu poklon diju, Bogu spasu momu,
jere konac viju počitan'ju tomu, 435
Juditi u komu slava će bit, dokol
svitu zemaljskomu počne gorit okol;
ako li daj dotol, dokla zemlja ova
bude na karte folj slovinjska čtit slova.
- Trudna toga plova ovdi jidra kala 440
plavca moja nova: Bogu budi hvala,
ki nebesa skova i svaka ostala.

Amen.

Ovdi svršuju knjige Marka Marula Spliciánina svrhu Istorije svete udovice Judite. Na svem Bogu hvala!

425. *ne izide*: ne rodi se. — 426. *zide*: zidove (gradove). — *sinov Israila*: izraelskih sinova. — 427. *na saj svit*: na ovom svijetu. — 428. *u mir*: u miru. — *i po tom vele lit*: i mnogo godina iza toga. — 429. *čtiše*: odrediše. — 430. *svećen'je vazda bit od tih*: da bude vazda proslava onih. — 433. *diju*: kažem (činim). — 434. *viju*: vidim. — 437. *ako li daj*: ili barem. — 438. *na karte folj*: na folju (listu) karte. — 439. *toga plova*: ovoga putovanja — 441. *svaka ostala*: sve ostalo.

Rječnik

nepoznatih i neobičnih riječi i značenja Marulićeve „Judite“.*

Za bolje razumijevanje Marulićeve pjesme iznijet ćemo ovdje pred
»Rječnikom« i neke najznatnije osobine Marulićeva jezika:

Glasovi. 1. Marulićeva je Judita pisana ikavski (kako ostala Marulićeva djela), samo što među ikavskim ima nekoliko i ekavskih oblika, kao: *obed*, *peti* *petje*, *sesti* *posesti* *zasesti* *sediti*, *telo*, *vera* *veran* *verovati* *nevernik* itd., zatim: *nesmeran*, *železan*, *pre-* (na pr. *presveta*) itd. pored *nesmiran*, *želizan*, *pri-* (na pr. *pri-strašen*) itd.

2. Prema *e* (starinskom *ę*) ima *a* u: *jazik*, *žaja* *žadan* (pored *žedan*), *jati* (*pojati* *prijati* *zajati* itd.), *počati* *pričati*, *vazam* (uzevši), *snam*, *napan* (napevši); prema *a* (starinskom *ь*) *e* u: *meč*, *pes*; prema *o* — *e* u: *greb*, prema *o* — *a* u: *koko* *nikoko*, *koki* *a* *o*, *toko*, *toki* *a* *o*, *tokoje*; prema *e* — *o* u: *ovo*, *oto*.

3. Kod upitne zamjenice koji koja koje običniji su sažeti oblici *ki* *ka* *ko* itd. (2. padež *kega*), isto tako kod posvojnih zamjenica *moj*, *tvoj*, *svoj*, na pr. *ma* (= moja), *tve* (= tvoje), *tvega* (= tvojega), *svu* (= svoju).

4. *Dj* i *gj* nije poznato, već se zamjenjuje mekšim *j*, na pr. *grajanin* (građjanin), *slaje* (sladje), *vijaše* (vidjaše); rjedje stoji *dj*, na pr. *orudje*. Kod glagola po-

* Kratice: grč(ki); — ispor(edi); — jedn(ina); — lat(inski); — madž(arski); — mlet(ački); — množ(ina); — m(uški rod); — njem(ački); — perz(ijski); — pridj(ev); — sr(ednji rod); — slov(enski); — star(inska riječ ili značenje, poznato već u stsl. jeziku); — st(aro)sl(ovenski); — tal(ijanski); — tur(ski); — ž(enski rod).

djem, dodjem itd. sačuvalo se starije *jd*: *pojdem, dojdem* itd. (a u neodređenom obliku za *é* starije *jt*: *pojti, dojti* itd.).

5. *Št* dolazi samo u starijem obliku *šć*, na pr. *šćit, šćedit, išćem, skupščina*; pa i starije *št* prelazi prema tome u *šć*, na pr. *jošće, nišće*.

6. *L* na koncu riječi i pred drugim suglasnikom ostaje obično nepromijenjeno, na pr. *misal, vesel, izgubil*; ali ima nekoliko potvrda i promjeni *l-a* u *o*, na kraju riječi: *dao, donio, prostro, skuhao, cio, go, oko* (pored *okol*), *mao* (mali), *sio* (mjesto *sil* = *silâ*), pred drugim suglasnikom: *svionim* (svilnim), *siona* (silna), *sedaoce* (sjedalce), *tkaoca, žvaoca, zavodiostvo*.

7. Ne samo imenice, nego i pridjevi i zamjenice mijenjaju redovno u množini pred *i* grleni glas u piskavi, na pr. *jacih* (jakih), *rici* (rijetki), *nici* (neki), *tacih* (takih), *tolicah* (tolikih), *druzi* (drugi), *ubozim* (ubogim), *mnozim* (mnogim), *tisih* (tihih).

8. Novija skupina suglasnik + *j* ostaje neslivena, na pr. *zel'je, govoren'ja* — *kopje, krovju, divjegu* — *cvitje* (cvijeće), *bratje, vlastju, orudje*.

9. Neke zamjenice i zamjenični prilozi dodavaju iza krajnjeg samoglasnika zališno *j*, ili čak i slog *je*, kao: *njuj* (nju) — *ovaj* (ova), *ovoj* (ovo), *ovogaj* (ovoga), *ovuj* (ovu) — *taj* (ta), *toj* i *toje* (to), *togaj* (toga), *tej* (te), *tuj* (tu) — *onaj* i *onaje* (ona), *onaj* (ono), *onogaj* (onoga), *onuj* i *onuje* (onu) — *takoj* (tako), *ondaj* (onda), *tud'je* (tuda), *ondeje* (ondje).

Oblici. 10. U 6. padežu jedn. imenice I. sklonidbe uz običajni nastavak *u* imaju i stariji *i*, na pr. *u takovom trudi, na tom stoli, na zaklopi, po svem sviti* (svijetu), *u tom dili* (djelu).

11. Osnove, koje u množini gube *in*, što ga imaju u jednini, sačuvala su u I. pad. množ. starije *e*: *grajane, stražane, vlastele, židove* (a prama tomu i: *knezove, mejaše, popove*).

12. Drugi padež množ. nema još krajnjeg *â*, već: a) ili je bez nastavka, na pr. *neprijatelj* (neprijateljâ), *zdenac* (zdenacâ), *mist* (mjestâ), *bedar* (bedara), *gor* (gorâ), *vojask* (vojsaka); b) ili ima nastavak *ov* (samo kod muških imenica) na pr. *gradov* (gradovâ); c) ili *i*, na pr. *voli* (volova), *popovi* (popova), *dili* (djelâ), *liti* pored *lit* (ljetâ), *besidi* (besjedâ), *riči* (riječi). Samo u jednom sroku (II. st. 177—178.) dolazi u II. sklonidbi nastavak *ah*: *od uzah* — *od jacih rukah*.

13. U 3. 6. i 7. pad. množ. kod imenica, pridjeva i zamjenica drže se redovno stariji nastavci: a) za 3. pad. *m*, na pr. (u I. sklonidbi *om, em*) *crvom, jidrom* (jedrima), *kraljem*, (u II. sklonidbi *am*) *ženam, slugam*, (u III. sklonidbi *em*) *ričem* (riječima), *zapovidem* (zapovijedima), (kod pridjeva i zamjenica *im*) *božjim, njim, kim* (kojima), *mojim, svim*; b) za 6. padež *h*, na pr. (u I. i III. sklon. zatim kod pridjeva i zamjenica *ih*) *na konjih, po visocih vrsih, u mistih* (mjestima) *ovih, u ričih* (riječima), (u II. sklon. *ah*) *u suzah, u vaših knjigah*; c) za 7. padež *-i* (u I. sklon.) na pr. *s oci, s prsti, imeni* (rjedje *mi*: *knezmî, kolinmi* (koljenima), *ustmi*, ili *ami*: *lugami* (lugo-vima), *-ami* (u II. skl.) na pr. *nogami, -mi* (u III. sklon.) na pr. *ričmi, ljudmi, -imi* (kod pridjeva, zamjenica i brojnika) na pr. *dragimi kamici, mirisnimi zelji, nikimi izvanjskimi urehami, neu njimi svimi, dvimi grisi* (dvjema grijesima), *obimi kolinmi* (objema koljenima). Samo u 7. padežu množ. ima nekoliko potvrda i novijemu *a*, kao: *mačima, strašnima vitri* (vjetrovima), *tmastima kreljutmi, a u plačnima očima i očimi mojima* bit će *a* od starinske dvojine.

14. U 4. pad. množ. I. i II. sklonidbe ima koji put završetak *i*, na pr.

dojdoše čuti sudi (sudove), *izvori* (izvore) *bihu zavalili*, *podviti rami* (ramena), *sterući stopi* (stope), *dvikši obi ruci* (digavši obje ruke).

15. Kod pridjeva sačuvali su se neki oblici imenične sklonidbe, koji danas nijesu više u običaju. Tako 3. pad. jedn. ž. roda mjesto *oj* ima nekoliko puta (kao imenica) *i*: *u suknji pirni* (pirnoj), *po svioni* (svilenoj) *sviti*, *pitomščini Vašoj ka* (prama) *svakomu prikloniti* (naklonoj) *i prijaznivi* (prijaznoj); a 7. padež množ. mjesto *imi* prima koji put (kao u imenica I. sklon.) *i*: *s pisani* (pisanim) *zastori*, *s zlatni* (zlatnim) *frizi*, *sa hitri dili* (hitrim djelima), *brici* (britkim) *sabljami*, *svilami razlici* (razlikima).

16. Od starinskih tvorba II. stepena na *ši* sačuvale se: *manjši* (manji) *i vekši* (veći); *lakši* *i* *ljepši* izgubili su *ši*, te glase: *laglji*, *liplji*.

17. Kod glagolâ I. se lice sadaš. vremena gradi ne samo nastavkom *m*, već *i* po starinsku nastavkom *u* (kako u današnjem jeziku: *hoću* *i* *mogu*), na pr. *donesu* (donesem), *počinju* (počinjem), *pojdu* (podjem), *diju* (velim), *stignu* (stignem), *viju* (vidim), *mnju* (mnim, mislim), *držu* (držim), *molju* (molim), *govoru* (govorim), *zovu* (zovem), *odlučuju* (odlučujem), *veruju* (vjerujem).

18. U zapovjednom načinu je oblik za 3. lice jedn. isti što za 2. lice, na pr. *udahni* (neka udahne) *duh pravi u mni ljubav tvoja*; *jakost od tvojih ruk oblomi* (neka slomi) *ovoga*; *svaki prid gradom stan'* (neka stane), *da još ne poj* (neka ne podje) *doli*, *ni se sa mista gan'* (neka se ne gane), *ni kreni* (*i* ne krene). Ovaki zapovjedni način sačuvao se do danas samo u očenašu: *sveti se ime tvoje*, *dođji kraljevstvo tvoje*, *budi volja tvoja*.

19. Drugo predjašnje vrijeme tvore mnogi glagoli sa *i*. To se predjašnje vrijeme gradi od glagola svih vrsta, osim šeste, ali ima samo 3. lice jedn. *i* množ., na pr. *grediše* (idjaše), *padihu* (od *pasti*), *nesiše* (od *nesti*, nositi), *zaniše* (od *zaniti*, zanijeti), *vuciše* (vucijaše), *teciše*, *pojdihu* (od *pojti*, poći), *nestaniše* (od *nestati*), *dvigniše* (od *dvignuti*), *takniše*, *želiše* (željaše), *živihu* (življahu), *ležiše* (ležaše), *paljihu* (paljahu), *veseliše se* (veseljaše se), *zoviše* (zvaše), *berihu* (brahu). Tomu se je obliku sačuvao do danas trag u: *bjeh bješe* (ikavski: *biše*) itd.

20. Glagolski pridjev stoji rijetko kao pravi pridjev sa svojom sklonidbom, na pr. *ukaži da si haj ufajućih u te*, *ukaži da si nehaj ufajućih u se*; već se upotrebljava samo kao glagolski prilog (gerundij), kako *i* danas. Nastavak je za taj oblik ili: a) današnje *ći* ili *ć*, mjesto kojega rjedje stoji *će*, na pr. *steće* (stojeći), *videće* (videći), *bižeće* (bježeći); ili b) starije *e* (koje se u današnjem jeziku sačuvalo samo u *hote*, *nehote*, *glede*, *muče*), na pr. *grede* (idući), *ste* (stojeći), *brane* (braneći), *čekaje* (čekajući), *nade se* (nadajući se).

21. Jednako kao sadašnji, dolazi *i* glagolski pridjev tvorni I. samo kao prilog (gerundij prošli), ali se u nekih glagola gradi drugačije, nego danas. Kod glagola, kojima se korijen svršava na samoglasnik, nastavak je obično *v* ili *vši*, kako u današnjem jeziku, no kod glagola korenitih, kojima se korijen svršava na suglasnik, stoji redovno stariji nastavak *ši*, ili osnova bez nastavka, na pr. *pad* (padnuvši), *uniđ* (unišavši), *pošadši* (pošavši), *ponesši* (ponesavši), *ulišši* (uljezavši), *potak* (potaknuvši), *stukši* (stukavši), *pomog* *i* *pomokši* (pomogavši), *prijam* (primivši), *zajamši* (uzevši), *napan* (napevši), *počan* (počevši), *prostr* (prostrvši), *otprši* (otprvši). Koji put stoji čisti korijen *i* kod glagola, kojima se osnova u neodređenom obliku svršava na samoglasnik, na pr. *vid* (vidjevši), *postup* (postupivši), *svad se* (svadivši se), *lup* (lupivši).

Skladba (Sintaksa). 22. Što se padeža tiče, spomenuti je najprije, da je 4. pad. jedn. jednak koji put 2. pad. i kod muških imenica, što znače nešto neživo, na pr. *grada čuvajući, razmaknu zastora, čekati prutu, suzam ustaviv izvora*; a 4. pad. množ. jednak je vrlo često 2. pad., osobito kod pridjeva i zamjenica, bilo da stoje sami, ili kao dodatci (atributi) uz imenice, na pr. *kih* (koje) *prizivahu, svih onih* (sve one) *pobiv, nathode lavov svih* (lavove sve), *bogov tujih* (bogove tudje) *prijaše, vidiše žen i hćeri svojih* (žene i kćeri svoje), ali i kod samih imenica, na pr. *otvor' te usan* (usne), *stopit ust* (usta), *smrt će skratit tug* (tuge) *ovih*.

23. Kod glagola micati, kretati, vrtjeti i sličnih stoji dopunjak u 7. pad (mjesto u 4. pad.), na pr. *bojazan micaše njima, ganuti nebom, vrti vretencom, njim miša* (miješa), *tamo moć siona pogna Akiorom, Bog njimi obori, rignuti ili roniti suzami*. Isto tako biva, kad je dopunjak povratna zamjenica, na pr. *sobom ne krećući, sobom privraća, na koju god stranu sobom obratiše, sobom teturaje* (teturajući), *o ploči udri sobom, strepi sobom* (= strese se), *bludi, travi sobom*.

24. Iza prijedlogâ često stoji padež kretanja (4. pad.) mjesto padeža stanja (6. ili 7. pad.), na pr. *pribiva u Betuliju, Mojses na goru moleći staše, ki bihu pod šator*, osobito *po* slaže se (po starijem običaju) gotovo uvijek s 4. pad., gdje se danas uzimlje 6. padež, na pr. *teče po njivu, po salbun sije, da se po sva lita nje pronose dike po mora, po rike, po zemlje okol vas*; ali i padež kretanja zamjenjuje se jednako često padežem stanja, na pr. *u gradu snesoše žita, uzdaje se u Bogu, došad na mistu tom, podbi pod sobom*.

25. Prijedlog se *od* nalazi ne rijetko tamo, gdje mu po današnjem književnom običaju nema mjesta (prema talij. jeziku?), na pr. *kralj od Egipta, stvoritelj od svakoga stvora, glava od Amoniti, od kriposti cvit, zatim od* stoji mjesto *o* (prema talijanskom *di*) s glagolom govoriti i sličnim, n. pr. *govori od naroda jerusolimskoga, pomenak činiti od naših starijih, od Judite pisan* (pjesma). Naprotiv u tvorbi II. stepena izostaje često današnje *od*, na pr. *slaja* (sladja) *mu bi meda, studeniji leda, vekši Boga*, isto tako i poslije *svaki: svaki nas, svaki jih*.

26. I prijedlog *s* stoji koji put bez potrebe (pleonastično) mjesto prostog 7. pad., kad ovaj znači orudje ili sredstvo, na pr. *grad . . . ki ti s tvojom vojskom ne ćeš razoriti, ki s meči i s bati jaše mu stat protiv* (usprotiviše mu se), *moć s ričima do neba uzniše* (uznesoše).

27. Pridjev, kad zamjenjuje imenicu, u srednjem rodu, stoji (kako u starom slovenskom, latinskom i grčkom jeziku) u množini mjesto u jednini, n. pr. *Bog ki nebesa skova i svaka ostala, izgubiše mnoga, o koliko blude ki kažu došasna* (buduće stvari).

28. Mjesto posvojnih zamjenica: *njezin, njegov i njihov* stoji po starijem običaju redovno 2. pad. lične zamjenice, na pr. *hvale nje* (njezine) *dvi-zahu, po njega volju* (njegovoj volji), *sve njih iman'je*.

29. Često se nalaze puni oblici ličnih zamjenica i glagola: *biti i htjeti* u sadašnjem vremenu i tamo, gdje naglas rečenice ne pada na njih, na pr. *čude se da opor tko može biti njim* (mjesto: *da im tko može . . .*); *dostojna . . . da se dâ kruna njoj* (mjesto: *da joj se dâ . . .*); *ti nas jesi* (= ti si nas) *vodil; jesu se bojali* (= bojali su se); *ča ste rekli, hoćemo stvoriti* (mjesto: *stvorit ćemo, učinit ćemo*). — Red, kojim kraći oblici ličnih zamjenica i glagola idu jedan za drugim, drugi je nego danas; tako stoji obično prije zamjenica a onda glagol, na pr. *ti nas si slobodil, jer mu će bit prirok*.

30. Mjesto onoga koji, one koji itd. običnije je: koji — njega, koji — njih itd., na pr. *ki sada svakim zlom pritiska narod ov, pritisnut će potom njega kamen zakrov; ki su to slisali, strah jih je svih ubil; ki bižahu, poslu im pomoći.*

31. Protiv pravila današnjega jezika predjašnje II. vrijeme i prilog sadašnji grade se i od svršenih glagola, na pr. *dobrosrićni bihu vazdu der do vika, dokol ne padihu* (= padoše) *u prespravdja niku; na zemlji paduše ptica sa visine, kad zavapijaše* (= kad bi zavapila) *vojska iz dubine — ku rič izusteći* (= izustivši), *Ozija reče; rodu cripahu grajuni ter p'jahu, skrovito pohvate* (= zahvatajući); a predjašnje vrijeme I. i rjedje prilog prošli grade se i od trajnih glagola, što je takodjer već neobično u današnjem jeziku, na pr. *i Oloferne tađ dvor na večeru zva* (= pozva). *Slugu Vagavu sla* (= posla); *tada se nahaja* (= nalažашe) *Judit u gradu tom, ka no svih nathaja* (= nadilažашe) *lipostju, dobrotom — ljudi, ki šad* (= pošavši) *Samarijom.*

32. Mjesto budućega vremena sa ću ćeš će itd., nalazi se više puta sadašnje vrijeme, ako je glagol svršen, na pr. *moć sa hitri dili njih ti ne premoğu* (= ne će premoći), *priseže pristol'jem . . . da to . . . skoro bude* (= da će to skoro biti), *mnjahu da 'zginu* (= mišljahu, da će poginuti); a buduće vrijeme sa b u d e m b u d e š b u d e itd. ima kao drugi dio vazda neodredjeni oblik mjesto glag. pridjeva na pr. *dokol budu svitit svizde.*

33. Zapovjedni način se često opisuje sa *htij*, a zabrana sa *ne htij*, na pr. *svuki nas nju htijmo sliditi* (= slijedimo), *ne htij mi kratiti* (= nemoj mi kratiti, ne krati mi).

34. Glagolski prilog sadašnji i prošli upotrebljavaju se mnogo slobodnije nego li u današnjem književnom jeziku, stojeći više puta tamo, gdje današnji jezik ište određeno vrijeme s veznikom, na pr. *tako sta trnući* (= protrnu) *serifski gospodin, Medusu kažući njemu* (= kad mu je ukazao) *Danae sin; da nitkor othodeć* (kad bude othodila, odilazila) „kamo ćeš?“ *reče joj; Moyses govoreći* (= budući da je M. govorio) *na gori s Bogom, puk se pristraši; i ova ne pristavši* (= budući da nije pristala) *k njim, nalagaše nu nju; bili bi blaženi u svem svom horu, buduć* (=da su) *službeni Nabugdonosoru; ki grada čuvajući* (= da čuvaju grad) *ostali bihu svi; zatim iza glagola vidjeti, na pr. ki kada vide ga brez glave ležeći* = gdje leži); *kadu ih vidiše čineći kajanje* (= gdje čine . . .).

35. I glagolske su imenice običnije nego danas, te se grade i od svršenih glagola, na pr. *dike ter hvaljen'ja* (= hvale) *presvetoj Juditi, smina nje stvoren'ju* (= djela) *hoću govoriti; jer izneviren'jem* (= nevjerom) *ne ockrnismo se, otac pristupljen'jem* (= prestupkom otaca); *utišen'je* (= utjehu) *toga čekajmo trpljivo.*

36. Mjesto prostoga glagola dolazi ne rijetko opisni oblik od glagola (s)tvoriti, činiti, imati, dati i sličnih s imenicom, na pr. *tvoriti krivinu, šalu, žetvu; stvoriti ubojstvo, milost; činiti kajanje, zapovid, rat; imati (imiti) strah, mejaš, rat, konac; dati zapovid, vraćen'je* (= povratiti), *slobojen'je* (= osloboditi), *raščinjen'je* (= zatrti).

A.

adoravati, klanjati se (tal. adorare).
ajer, uzduh (grč. ἀήρ).
ali, ili.

aliti, ili.
almuštvo, milostinja (njem. Almosen).
angosa, nevolja (po bi-

lješci samoga Marulića; tal. angoscia).
argutla, držalo od kormila (mlet. rigola i argola).

B.

bah m., sila, bahatost.
bah, *a*, *o*, silovit, bahat.
bahat ž., topot.
bahtati, toptati, bučati.
bar m., varalica (mlet. baro).
bar ž., mnoštvo (perz. bar, ljudstvo).
burun, vojvoda.
baša, vojvoda.
bat, } topuz.
buta, }
bedev (arapski), konj.
beritu, kapa (tal. berretta).
bičak, nož (tur. byčak).
bičva, bječva, čarapa.
biližati, bilježiti.

biran, *rna*, *rno*, biran, po izbor.
bistro, brzo (star.).
blug, } bogat.
blugovit, }
bleča, zdenac, čatrnja, (ispor. blječkati se, brčkati).
blud ž., bludnost, sramota.
bluditi, varati se.
bljusti, *bljudem*, čuvati (star.).
bo, jer.
boboniti, zvučiti (ispor. bubnjiti).
bodežan, *žna*, *žno*, bodljiv.
bokara, bukara.
bot, mah (tal. botto); *u*

jedan bot (tal. di botto), odmah.
breč, glas (ispor. brečati).
brig, rub, okrajak.
brnjica, ušnjak (lat. brugnā, obodac).
broditi, voziti.
bržen, svetkovan (od *briči*, svetkovati; star.).
bud, ako.
budi da, premda
buknuti, provaliti
bus, struk.
busati, lupati (tal. busare).
bust, trup, prsi (talijan. busto).

C.

cafir, safir.
celovati, cjelivati.
cić, } radi, zbog.
cića, }
cidina, voda, što se cijedi.
cilicij, vrećište (*cilicij*:

hrvatski se zove: *tri-čišće*, Marulić).
cilost, neporočnost, poštenje.
cimbal, nekakav bubanj (tal. cembalo).
cindra, citara (tudja riječ).

ciriti se, cjeriti se.
ckvara, mâst (star.).
cripati, crpati.
ctakliti, cakliti se.
cvitje, cvijeće.

Č

ča, što.
čečati, *čečem*, čučati, čučnuti.
čelo, u vojske dio, što ide naprijed.
čemeran, gorak (star.).
činjen'je, čin, djelo.

čirsan'je, bijeljenje, mazažanje (tal. cerussa, bjelilo).
čist, bus, bokor (tal. cesto).
čistin'ja, čistoća.
človik, čovjek (star.).
črida, krdo.

čtiti, *čtujem*, čitati; štovati; slaviti.
čtovati se, častiti se.
čtu (3. pad.; 1. pad. po svoj prilici *čat*), čast.
čvrljak, čvorak.

Ć

ćud, ćudorednost.

čuhtati, lepršati (ispor. ćuh).

D.

da, a, ali, nego; dapače.
daleč, { daleko, s daleka.
daleče, {
dažjiti, daždjati, kišiti.
der, { čak; *der do*, sve do.
deri, {
desperan, teško ucvijeljen
 (tal. desperato).
dičenje, dika.
dil, { djelo.
dilo, {
dilj, { radi, zbog (star.).
dilja, {
dimati, mam, puhati.
diti, reći; *dim* ili *diju*,
 velim: *di*, veli.
divički, djevojački
dižd, dažd, kiša.
dmiti, puhati (star.).
do istine, zaista.
dob sr., doba.

dobiti, *dobudem*, dobiti.
dobitje, pobjeda.
dobrinu, dobrota.
dobročasiti, pozdraviti.
dobrosrićan, (dobro) srećan.
dobrovoljan, dobre volje.
dokla, { dokle, dok.
dokol, {
dol, { dolje.
dola, {
dom, gospodin (kaže se
 svećeniku; od lat. do-
 minus).
dopriti (s 4 pad.), doprijeti.
dosti, dosta.
dostojati, *jim*, { izvoljeti;
dostojiti, { zaslužiti,
 { postići.
dostojati se, izvoljeti.
dostojno je, pristoji se, do-
 likuje.

došasno, buduće.
doteći, dostići, dotrčati.
dotol, { dotle.
dotoli, {
dovolje, dosta, dovoljno.
drivje, drvlje.
drom, drum (*drom zove se*
put općeni, Marulić).
drugoč, drugi put.
družba, mnoštvo.
dugovati, prometati se, ra-
 diti (slov. dolgovati).
dvanaest, dvanaest (star.).
dvignuti, dignuti (star.).
dvizati, dizati (star.).
dvor, puk.
dvoran, rna, rno, udvoran.
dvoriti (sa 4. pad.), udvo-
 ravati se komu.

F.

fačel, rubac (saruk; tal.
 fazzoło).
fariz, konj (grč. φάρις, tur.
 feres); (*farizi*: Olo-

fernji povodnici, Ma-
 rulić).
fin, konac (tal. fine).
folj, list (tal. foglio).

fortuna, sreća; oluja (tal.
 fortuna).
friz, ures, nakit (tal. freg-
 gio).

G.

gale, galeb.
garbun, vidi: *grbin*.
gavun, sobica na krmi od
 broda (tal. gavone).
gdi, gdje, ako.
gluman, *mnu*, *mno*, šaljiv,
 veseo.
gnjiv, gnjev.
god, god; *dati god*, povol-
 ljiti, popustiti.
godi, god; *godi biti*, drago
 biti (star.).

gode, { god; *kada gode*,
godir, { uvijek.
grbin, poludnevni vjetar
 (tal. gherbino).
gradni, gradski.
grđina, zloća.
grđinju, grđoba, golemost.
grđost, zloća.
greb, grob.
gresti, ići; *gremidem*; *gredi-*
ći ili *grede*, idući; *grediše*
gredišu, idjaše, idjahu.

grimiz, a, o, grimizan.
gromiti, grmjati-
gromor, buka.
grop, uzao, čvor (tal.
 groppo).
grst ž., gnušanje.
gusa, gusarenje, grabež.
gusterna, čatrnja, bunar
 (tal. cisterna).
graća, podvoljak (talijan.
 gozzo)
grozd, čavao, klin.

H.

haj biti (s 2 pad.), starati se.
hajati (s 2. pad.), ha-

jati (*nitkor ga hajat*
ne č').

har, hvala.
haz m., trbuh.

herceg, vojvoda (njem. Herzog).
hin, { prijevarena, varka
hina, { (star.).
hiniti, tajiti.
hit m., zanos.
hitar, lukav.
hitati (se), hvatati (se).
hitrost, lukavost.
hizati, ritati se, prucati se.

hiznuti, ritnuti se, prucnuti se.
hiža, kuća (star.).
hladišće, zaklonište.
hlupstvo, ropstvo (star.).
hliditi, piriti (ispor. hla d).
hlop, klopot, buka.
hlopiti, lupati, bučati.
hor, { zemlja, kraj (grč.
hora, { χώρα).
horugvica, zastavica (star.).

hot, želja, pohota (star.).
hoteć biti, željan biti, htjeti.
hotin'je, pohota.
hrl, brz.
hronuti, zahropiti.
hručiti, čam, groktati.
hudin'ja, strast.
huhtati, hćem, hujati, šumjeti.
hust, tutanj, buka; mnoštvo.
hvaljen'je, hvala.

I.

imin'je, imanje.
imiti, imati; *imij*, imaj; *imil*, imao.
iskasiti, izići (kasajući?).
iskusiti, iskušati.
isop, kropilo (lat. hysopus).

istin, a, o, istinit (star.).
izam, zma, izuzetak (star.).
izeti, zmem, izvaditi (star.).
izlinjati, nestati, uginuti.
iznevarke, iznenada.
izviditi, izvidjeti, istražiti.

izuviti, vim, istražiti, upoznati.
izvijati, izricati (star.).
izvit, izgovor, oprost (star.).
izvitati se, izgovarati se.
izviti se, izvući se.

J.

ja — ja, ili — ili.
jati, uzeti; *ja*, *jaše*, uze, uzeše; *jul*, uzeo.
jazik, jezik.
jej, njoj (stsl. jej).
jelin, jelen.

jere, { jer.
jerebo, {
Jerusolima, Jerusolim.
jidovati, jediti se.
jime, ime.
jimiti = imiti.

jisti, jesti; *ji*, jede.
jistva, jelo.
jizditi, jezdjeti.
jur, { već, više.
jure, {
jutridan, sutradan.

K.

kalati, spustiti (tal. calare).
kami, kamen (star.).
kamik, kamen(čić) (star.).
kamilja, deva.
kandulir, svijetnjak (tal. candeliere).
kantan'je, pjevanje (tal. cantare, pjevati).
kar, svadja, prijekor.
kastil, { kaštel, kula.
kastilo, {
kip, tijelo, struk.
klasti, *kladem*, staviti (star.).

klesura, klisura.
kljukati, trpati, zbijati.
koki, a, o, kakav.
koko, kako.
koli, koliko, kad (star.).
koliti, željeti.
kolo, voz, kola.
kon, kod, kraj (star.).
konfin, medja (tal. confine).
kontuš, odijelo (madž. köntös).
konjuh, konjušnik (star.).
kopniti, topiti se, truhniti.

koporiti, lupati, bučiti.
korablja, plav.
korugva, vidi: *horugv(ic)a*.
kosor, kosijer (kojim se drača siječe).
kreljut, krilo.
krovišće, prostirač.
krtiti, parati, mučiti.
krvavac, krvnik.
krzan, krzno.
kučiti, lupati.
kude, kuda.
kundir, kondir.

L.

lačan, gladan (star.).
lahkost, lakoća.

landati, skitati se, obilaziti.

laptati, hlaptati.
lašćati se, laštiti se.

laža, laž.
leutaš, koji gudi u leut
 (tal. liuto), gusle.
li, ili; a, pak, ali.

libar, bra, } knjiga (tal.
libro, } libro.
linjati, ginuti.
lipost, ljepota.
listo, samo.

liše, suviše, osim (II. ste-
 pen od lih).
ložišće, ložnica (star.)
lug, šuma, pepeo.
lužiti, posipati pepelom.

Lj.

ljubi, (2. pad.) *ljubve*, ljubav
 (star.).

ljubica, ljubav.
ljubven, ljubavan.

ljut ž., litica, stijena.

M.

ma, ama; moja.
maglina, magla.
mahom, odjednom.
man, mana.
nar imit (sa 7. pad.), brinuti
 se (*imiti pomnju*, Marulić).
Marul, Marulić.
meč, mač.
melo, mela (= lijepak).
metati se, srtati.
migati, sijevati.
militi (sa 4. pad.), ljubiti.
minovati, zalaziti.
mir, zid (tal. muro).

mistiti, postavljati.
mišćić, mješćić.
mitar (pridj.), koji se mitari,
 mijenja perje.
mlohavstvo, slaboća (star.).
mni, meni.
mniti; mniti, misliti; *mnim*
 ili *mniju*, mislim; *mneći*,
 misleći; *mnjaše mnjahu*,
 mišljaše mišljahu; *mnil*,
 mislio.
množ ž., mnoštvo.
množan, *žna*, *žno*, mnogo-
 brojčan.

močira, suhomedjina (lat.
 maceria).
mog, moguć.
morem, *moreš* itd., mogu,
 možeš.
mrčiti, tamnjati.
mrmor, žamor.
mrnjati, *njam*, žuboriti.
mrt, mrtav.
mrzan, studen
mut, glib, pogan (talijan.
 mota).
mužata, udata.

N.

načina, postupanje, ures.
nadati, pridati.
nadijati se (s 2. pad.), nadati
 se.
naditi, obložiti; zadati.
nadvrići, nadovrći, navaliti.
nag, go (star.).
naglo, brzo.
nahajati, nalaziti.
nahoj, nahod; *nahoj biti*,
 naći se.
naizmin, naizmjenice.
najti, naći; *najdem*, nadjem.
naju, nas (stsl. 2. pad. dvo-
 jine n a j u).
nakar, nekakav bubnjić
 (tal. n a c c h e r a).
nakaraš, koji tuče u na-
 karu.
nakladati, nadodati.

nalog, { teret.
naloga, {
namurati se, zaljubiti se
 (tal. i n n a m o r a r' s i).
numinati, namjenjivati,
 snovati.
napasti, *napadem*, doći,
 pasti (kamo).
napokonji, posljednji.
napridu, naprijed.
napriti, uprijeti, navaliti.
napustiti na (s 4. pad.), na-
 valiti.
narediti (s 4. pad.), postaviti.
nastrikati, naslikati (star.).
nastup, navala.
nastupiti, stupiti.
nathajati, nadilaziti.
nathoditi, natkriljivati.
natrusiti, posuti.

naviti (*hvale*), izricati.
nazadi, nazad.
nebog, jadan.
nebotvor, stvorac.
nehaj biti (s 2. pad.), ne
 starati se.
nejili (*post*), posvemašnji
 (*post*).
nemog, ubog, nejak.
nenadin, nenadan.
nepodob ž., što se ne pri-
 stoji, sramota.
nepodopstvo, nepristojnost.
ner, { nego.
nera, {
nesmeran, *rna*, *rno*, { ohol;
nesmiran, *rna*, *rno*, { neiz-
 mje-
 ran.
nesti, *nesem*, nositi.

neugasljit, neugasiv.
neroljiti (s 4 pad.), ne ugoditi.
ni, nije.
nica, ničke, ničice.
nič, nešto.
ničati, čim, naginjati se (star.).

niki, neki; neko
nikoko, nekako, nekoliko.
nišati, micati, nositi (ispor. njihati).
nišće, ništa.
ništ, a, o, jadan (star.).
ništar, { ništa.
ništare, {

ništar manje, ipak.
nizoko, nisko.
nižiti, ponizivati.
nižnji, donji, podzemni (star.).
njeje, nje ž. jedn.; njezin, a, o.

O.

obaritelj, čuvar.
obarovati, očuvati, izbaviti (star.).
obed, objed.
obezati (*obezom*), (*obvezom*) obvezati.
obil, u, o, obilan.
obilstvo, obilnost.
obistran, objestran (sa svake strane).
obitelj, obitelj.
obitan'je, obećanje.
obitati, obećati.
obitovati se, obećati.
objati, *obimem*, opkoliti.
objisti se, objesti se.
objizditi, objezditi, objahati.
oblog, plot (star.).
oblomiti, slomiti, skršiti.
obnuditi, zaodjenuti.
obojmeknuti, zalelekati.
oboriti, oboriti se.
obosti (*bižati*), nagnuti (bježati).
obratiti, odabrati.
obrv, obrva.
obujati, obuzeti, osvojiti.
obvijati, obuzimati, obuhvatiti.
obvrći, obići; *obvrći zlim*, učiniti zlo.
ockvrnuti se, oskvrnuti se.
odbor, četa.
odlog, odgoda.
odneti, *nemem*, oduzeti, oteti.

odnimiti, oduzeti, smetnuti.
odniti, odnijeti.
odriti se, oprijeti se.
odrți, poplijeniti.
odsisti, *sidem*, ustupiti, ostaviti.
odstojati, pružati se na dvor.
odvrći, odvrći, smetnuti.
ogur, nekakav lovački pas.
ogrditi, nagrđiti.
ohoditi, gubiti, ostavljati.
oholast, {
ohol'je, { oholost.
oholstvo, {
ojti, *ojdem*, oči, ostaviti.
okol, krug; tabor.
okol, {
okoli, { oko.
olahćati, olakšati.
on, {
oni, { onaj.
ondeje, ondje.
općiti, običavati.
operan, *rna*, *rno*, pernat.
opeti, usahnuti (star.).
ophoditi, obilaziti.
ophoj, ophod.
opijavac, *vca*, pijanac.
opitje, opijanje.
opkladati, ovijati, upletati.
oplesti, ograditi, zagrđiti.
oplot, utvrda.
opor, otpor, otporna snaga.
opor, a, o, protivan.
oporicati (s 3 pad.), prigovarati, koriti.

opraviti, spraviti.
oprovda, zatočnik (madž. a pród).
opslužiti, izvršiti.
opstupiti, opkoliti.
opteći, osvojiti.
opticati, oprčavati.
oriti, rušiti.
oružan, *žna*, *žno*, naoružan.
osin, osjen, hlad.
osje sr., bodljike od klasja.
oslihovati, osluškiivati.
osoba, napose.
ostar, oštar
ostinuti, ubosti.
ostrine, oštrine (vrećište).
ostriti, oštriti.
ostrog, ostruga; *dati ostrog*, obosti.
ošva, trak, vrpca (od zlata).
otačastvo, gospodstvo (naslov).
oteti, osloboditi.
othoditi, odlaziti.
otkladati, stavljati na stranu
otklopiti, otvoriti.
otkol, otkako, otkada.
oto, eto.
otuj, tu.
ov, {
ovi, { ovaj.
ovašćiniti, obeščastiti (ispor. vašćina).
ovo, evo.
ozoja, mnogo, vrlo.

P.

pahati, drmati (star.).
pahljav, pahljav.
paka, pak.
pakost, zloba, šteta.
papran, papar.
pat, uvjet, razlog (tal. patto).
par, paun (star.).
peča, rubac (tal. pezza).
pečal, tuga (star.).
pečalan, tužan.
peljati, voditi.
periti, ciljati.
pes, pas.
pet(i), pjati (pjevati).
petje, pjevanje.
piču, hrana.
pifar, nekakva svirala (tal. piffera).
pina, muka (tal. pena).
pirilit, biserak (tal. perletta).
pisan, *sni*, pjesma
pisati, šarati, slikati.
piš (pridj.), pješak.
pitje, vidi: *petje*.
pitomščina, pitomost, odgoj.
plačan, tužan.
plasa, pločica.
plavati, plivati.
plavca, plav, ladjica.
plesati, gaziti.
plita, zavjesa.
pobožje, pobožnost.
počati, početi.
počitan'je, proslava, hvala, uzveličavanje (star.).
počitati, nabrajati, kazivati, hvaliti, častiti (star.).
počten'je, čast.
počtiti, poštovati.
počtovati se, častiti se, gostiti se.
počuditi se, začuditi se.
podbiti, podvrgnuti.
poditi, *dijem*, podati.

podobati se, dolikovati.
podriti, podadrijeti, izvaditi.
podrti, trgnuti.
podstupiti (s 4. pad.), navali na.
podvignuti, podignuti.
podvijati skut, klonuti duhom (ispor. podviti rep).
podžimati, stiskivati.
poet, } pjesnik (*poete se*
poeta, } *zoru ki pišu verse*,
Marulić).
pogan'je, zlo.
pogiba, propast.
pogibilž., pogibao, propast.
poglaviti, glavni.
pogruziti, potopiti.
pohit, zanos.
pohitati, pohvatati.
poja, pjevanje.
pojati, pjevati.
pojati, uzeti, uhvatiti.
pojimati (*dušu*), hvatati (sapu); *pojimati se*, upirati se.
pojti, *pojdem*, poći.
pokladati se, častiti se.
poko, } pošto.
pokol, }
pokriliti, pokri(li)ti.
pokrovac, prostirač, abajlija.
pokusiti, pokusati (proždrijeti).
polag, uz.
polahčati, polakšati.
polecati, čem, staviti komu zamku (star.).
poli, uz (star.).
poljubljenje, ljubav.
poljutiti, naljutiti (napi-rati).
pomčati, odnijeti, ugrabiti
pomenak činiti, pominjati.
pomenuti, kazati, izreći.

pominati, opominjati.
pomorem, pomognem.
pomrmanjan'je, mrmljanje, naricanje.
poni, jer; potom, dakle (star.).
ponirati, padati.
ponižan'je, poniženje.
popa, krma (tal. poppa).
popasti (*prahom*), posuti se.
popeljati, povesti.
popijati, piti.
poplitak, upletak, pletenica.
poposlišati, poslušati.
poprug, potprug.
popustiti, zapustiti, ostaviti.
porat, *rta*, luka, (tal. porto).
poreda, naporedo.
porob, pljačkanje.
porubiti, oteti (tal. rubare).
posada, nasad.
posal, *sla*, poslanik (star.).
poseg, pobjeda? (od *posegnuti*?).
poskitati, pružati.
poskititi, pružati.
poskititi (sa 7. pad.), podati.
pospiš, hitnja; *na pospiš*, žurno.
postati, postajati.
postilja, postelja.
posuditi, (pri)suditi, udijeliti.
pot, znoj.
potez, hitnja (ispor. potežiti).
poticati, pospješiti; trčati.
potkladati, }
potklasti, *dem*, } podvrći.
potočiti (*riči*), nizati, progovoriti; *potočiti se* (*smih*), poroditi se.
potriba, nevolja.

potrpiti, popostajati, poekati.
potrsiti, razoriti (ispor. troha).
potrti, razbiti.
potrusiti, posuti, potruniti.
povizati, zam, primiti (?).
povođnik, konj za uprezanje.
povrnuti se, vratiti se.
povrsti, vrzem, sputati.
pozor, pogled (star.).
pozriti, pozreti, pogledati.
poželin'je, pohota.
požriti, } požderati, progupožrti, } tati.
praskati, bučati, trubiti.
pratež, prtljaga (star.).
prav ž., pravo.
prav, a, o, } pravedan.
pravden, }
praviti, } kazivati, pripopravljati, } vijedati.
praz, ovan.
predljiv, strašljiv
prejedva, jedva jedvice
prem, pre-, vrlo.
prem ako, premda.
premaliti, u pramaljeću.
premoći, nadvladati.
prespravdje, nepravica, zlo.
prevriditi (s 3 pad.), uvrijediti.
prez, } bez (star.).
preza, }
prezdan'je, bezdan.

pri, prije.
pribaćati, dolaziti bašćuci (pribahtati).
pribižati, pribjegavati.
pričati, početi.
pričećati, čem, čučnuti.
prid, naprijed.
prihil, skrušen, tužan
prihiniti, prevariti.
prija, prije.
prijat, a, o, prijatan.
prijati, primem, primiti, osvojiti.
prijazan, zni, ljubav.
prijazniv, prijazan.
prijimati, primati.
prik, } preko, prijeko.
priko, }
prikinuti, preskočiti (?).
prikladati, pridati, pristaviti (star.).
priklonit, naklon.
prikositi, prerezati, pregristi.
priporučan'je, preporuka, poklon.
priprositi, isprositi.
pripun, prepun.
pripuniti, napuniti.
pripustiti na (s 4 pad.), navaliti.
priputi, pujem, iscrpsti
pririzati, prerezati.
priročan, sramotan.
prirok, sramota (star.).
priseći, sežem, zakleti se.
prisihati, sahnuti, sušiti se.

priskočiti, preskočiti.
pristupiti za (sa 7. pad.), pristati za kim.
pristupljen'je, prestupak.
prič, } prijetnja.
priča, }
pričač ž., priča
priteći, pritrčati.
priti, pridem, doći.
priticati, cam, pritrčati.
prtititi, prijetiti.
privijati, prigoniti, dogoniti.
privinuti, priviti, slomiti.
privraćati, izmjenjivati; *privraćati sobom*, okretati se.
privrtati, udarati, prebirati.
prizimati, mam, pritiskivati.
prmancir, prestojnik (lat. primicerus).
proloma, provala.
propustiti (noć), provesti.
proskočiti se, provaliti.
protivan (pridj.), neprijatelj.
protiviti, opirati se
prtiti (rabotom), mučiti.
prvo, prije.
prug, skakavac.
przan, okaljani (ispor. przniti, kaljati).
puđilo, strašilo (star.).
pur, a, o, čist (tal. puro).
puščivati, puštati.
put, put, meso.

R.

raba, sluškinja (star.).
raćiti, izvoljeti
rad (s 2 pad.), željan.
ram, } rame.
ramo, }
rasakati, oplijeniti? (od tal. sacco, pljačkanje, saccheggiare, plijeniti?).

rasap, spa, zator.
raskoša, raskoš.
raspitelj, zatornik.
rasteći, razasuti, uništiti.
rastočiti, razoriti.
rastoj (pridj.), odijeljen.
rastući, porušiti.
rastupiti se, rastvoriti se; razbjeći se, iščeznuti.

rastvrđiti, smekšati.
raščinjen'je dati, potući, uništiti.
raširati se, širiti se.
rat ž., rat.
razbiram, rem, izabirati.
razđiti, rastaviti, razdrijeti.
razlik, različit.

razuzeti, razgrabiti (star.).
razvrći, razvrći.
red dati, zapovjediti.
renem, gonim (od gnati).
resti, rasti.
rešiti, resiti.
rignuti (susami), udariti
 (u plač).
ritati, tam, kretati zadnjicom.

riti, reći; *rih, riše*, rekoš, rekoše.
riti se, opirati se.
rizati, rezati, sjeći.
rogobora, rogobor, buka.
rotiti se, kleti se (star.).
rov, obrov, jarak.
ruža, rublje, odijelo (tal. roba).
rubiti, robiti.

rugljiv, sramotan.
rusag, kraj, zemlja (mađ. orszá g).
ruta, rutvica (trava).
ruti, rovem, šumiti (star.).
rvanja, rvanje, boj.
rvati (grad), udarati (na grad).

S.

sa(j), sa(j), se, ovaj, ova, ovo; 2. pad. *sega, se*; 3. pad. *semu, sej*; 4. pad. *su*; 6. pad. *sem*; 7. pad. *sim, som*; množ. 2. pad. *sih*; 3. pad. *sim*; 7. pad. *simi*, (star.; danas živi samo u riječima kao danas, jutros itd.).
sabiti, pobiti.
sadi, sada.
sakrovit, skrovit.
salbun, pržina (lat. salbulum).
sapran, safran.
sas m., sisa (star.).
saspin'je, rasulo, poraz.
saspiti, izasuti; raspasti se.
saspivati, raspadati se.
sat, sto.
saužgi, žrtve (*saužgi dijački se zovu „holocausta“*, Marulić).
saznati, upoznati (imati); *saznati se*, činiti se, biti kao.
sciniti, scijeniti, držati.
seći, obuzeti.
sedaoce, sedlašce.
segati, gam, pružati (ispor. se zati).
selik, a, o, tolik (star.).
sest, sedem, sjesti.
shoditi, silaziti.
shraniti, sačuvati.

shrstiti (zube), škrinuti (zubma).
shustiti, uništiti.
sidine, sjedine.
sika, greben, pličina (tal. secca).
sikati, čem, pištati.
sila, vojska.
sipa, nekakva morska životinja s crnilom (tal. seppia).
sitovati, oplakivati (ispor. sjeta).
sivati, sijevati.
skaktati, kćem, skakutati.
skale, stube (tal. scale).
skazati, žem, iskazati; pokazati.
skender, svileni rubac (iz Skenderije).
skladati, slagati (star.).
sklopiti (besidu), izreći.
skljusiti, skljunuti, poniziti.
skori, u čas.
skrbost, žalost.
skulan, učitelj.
skup, zbor.
skupost, pohlepnost.
skupščina, općina.
skvapiti, skvačiti, pritisnuti.
slaćina, slast.
slaje, sladje.
slime, šljeme.
slipost, sljepoća.
slišati, slušati.

slišovati, slušati.
slobod, sloboda.
slobodno, srčano.
slovuć, slavan.
složiti, staviti.
sluti, slovem, na glasu biti, sloviti (star.).
služben, uslužan.
smagnuti, ginuti (od želje).
smiliti se, smilovati se.
smiljen, milosrdan.
smiljen'je, smilovanje.
smion, a, o, smion (star.).
smion'je, smionost, srčastost, smionost, srčastost.
smiriti, poniziti.
smiti, smim, smjeti.
smiv, smion.
smrsiti, raspršati.
sneti, snimem, skinuti, dignuti; *snam*, skinuvši.
snimiti, videti: *sneti*.
snučiti, željeti, tražiti (star.).
sobom, sam po sebi, na pr. *ki sobom more se obraniti*.
sočiti, prokazivati; gledati.
sopsti, sopem, disati (star.; ispor. sapa, sopilo.)
spasan ž., spasenje.
spati, spim, spavati.
spišiti, (po)spješiti.
spišen'je, spješanje.
splust, plast, hrpa.
spovidati, pripovjediti (star.).

spoviden'je, kazivanje.
sprava, ures.
spraviti, napraviti, nare-
 siti.
sramovati se, sramiti se.
sredba, uredjaj.
srediti, urediti.
sristi, *sritem*, sresti.
sršiti, stršiti.
srv ž., rvanje, pobjeda
 (*srv=srvanje*, Marulić).
staknuti, sklopiti.
stanovit, siguran, moćan.
stanovito, jamačno.
staoce, uzendjija.
starinja, starost.
steći, { strčati se.
sticati se, {
stim, cijena (tal. *stima*).
stina, stijena.
stirati, satrti, satirati.
strahljiviti, strašan.

strahost, strahota.
stran ž., strana.
strim, stremen.
strknja, strka.
strpiti, podnijeti.
stršiti, zgroziti se.
strusiti, uzdrmati (star.).
stumak, želudac (tal. *sto-
 maco*).
stvor, { djelo, čin.
stvoren'je, {
stvoriti, učiniti.
subaša, podvojvoda.
subit; *u subit*, odmah
 (tal. *subito*).
suk, panj, hrek.
sumnjen biti, sumnjati,
 dvoumiti.
sunčen, sunčan.
sušina, suša.
suzubi, zubima se dotičući,
 naporedo (star.).

svemog, svemožan.
svesti, *svedem*, navesti.
svidati, *dam*, motriti, paziti.
svidovati (se), čuvati (se).
svijati nogami, bježati.
svista, svijest, razbor.
svita, sukno, odijelo.
svitilja, {
svitilo, { svijeća, svije-
svitilnik, { tiljka, zublja.
svititi, svijetliti.
svitlina, svjetlost.
svoditi, izvoditi, izmišljati.
svojevati, svladati.
svraćati (u se), trpati, li-
 jevati.
svrsti, *svrzem*, postići? (is-
 por. *svrstvovati*?).
svrtati, *tam*, svraćati, okre-
 tati.
svući, *svučem*, iznijeti, za-
 robiti.

Š.

šapka, kapa (star.).
šćediti, štedjeti.
šćipača, koplje.
šćit, štit.
šćitati, {
šćititi, { štititi.

šćitka, štit.
šćekati, iščekivati.
šereg, mnoštvo, četa
 (madž. *sereg*).
školj, ostrvce (tal. *sco-
 glio*).

štrop, nekakvo uže, u ko-
 jemu stoji veslo, kad
 se vozi (mornari biju
 njim kadšto mladje;
 tal. *stropo*).

T.

tu, taj; ta.
tadi, tada.
taj, ta.
takmen, jednak.
takoj, { tako; takodjer.
takoje, {
talić, talac.
tamun, vidi: *timun*.
tunuc, *nca*, ples (njem.
 T a n z).
teč, tekućina, sok (valja-
 nost?).
teći, trčati.
teg, rad (star.).
tempal, hram (lat. *tem-
 plum*).
teškota, muka.

težati, *šim*, raditi.
ti, taj.
ticuti, trčati.
timun, kormilo (tal. *ti-
 mone*).
tišiti, tješiti.
toj, to.
toje, to, isto.
toki, *a*, *o*, takav, toliki.
toko, tako, toliko.
tokoj, { tako; takodjer.
tokoje, {
toliti, miriti (star.).
ton, glas.
totu, { tu.
totuj, {
tov, pretilina.

traviti (sobom), bluditi, tu-
 marati.
trepiti (s 2. pad.), strepiti
 (od koga).
trepetljica, trepetljika (igla).
treći, treći.
triba je, { treba; *ni tribi*,
tribi je, { ne treba.
trisak, trijesak.
triskati, tući.
troha, mrlja.
Trojana, Trojanka.
trombita, trubljica (tal.
trombeta).
trpiti, trajati.
trpljiv, strpljiv.
trtnjiti, tutnjiti.

trubljiti, trubiti.
trud, bol.
trudinja, muka.
trumbitaš, trubač.
trzan ž., poljana (ispor. trg).

ubruniti, obraniti.
udilje, neprestano, odmah.
udipati, udjipati, uskočiti.
udovan, *vna*, udovački.
uhilit, *a*, *o*, žalostan.
uhiliti, ucvijeliti; *uhiliti se*, ucvijeliti se.
uhititi, pohitati.
ukloniti, izbaviti.
ukrop, vruća voda, juha (star.).
ukruniti se, okruniti se.
uli, ulje.
ulizan'je, lizanje.
uljudstvo, uljudnost.
umicati, trgati.
umić (s 2. pad.), vješt.
umiljen, skrušen, ponizan.
umiljen'je, } skrušenje,
umiljenstvo, } poniznost.
umitelan, *telna*, *telno*, vještački.
umor, smrt (rana).
upiti, *pijem*, vapiti.
uplitati (*trudom*), opteretiti (radom).
upramiti, upraviti (postanjem od prama).
upuziti, upuzati, doploviti.

tudeje, tamo.
tud'je, tu; na istom mjestu.
tuj, *a*, *e*, tudj.
tumbat, saruk (ispor. turban).

U.

uražen'je, uvreda.
ured, }
ureda, } odmah.
ureha, ures (star.).
uresit, uresan.
urešiti, uresiti.
urubiti, oteti, zarobiti.
usereg, naušnjak (star.).
ushajati, uzvisivati se.
ushoditi, uznositi.
usiliti se, naprijeti se.
usilost, silovitost.
usilovati se, naprijeti se, uznastojati.
uslišati, slušati.
uspredati, poskočiti.
uspregnuti, skočiti na noge (star.).
usta, ušće.
ustaknuti, objesiti (star.).
ustaniti, nastaniti.
ustrhati, prestrašiti se (ispor. strah, stršiti).
ustupiti se, uzmaknuti.
uščtovati, poštovati.
utak, *tka*, (vunena) nit.
utežan, *žna*, *žno*, težak, krupan (?).
utišen'je, utjeha.

V.

va, u.
vahtar, stražar (njem. Wächter).
vaj, bijeda, tuga.
vapaj, *pja*, vapaj.
var imiti, brinuti se (star.).
vašćina, gnusoba (ispor. tur. vaška, kučka).
vavik, uvijek.
vazdi, vazda.

vazeti, uzeti.
veće, više.
vekši, *a*, *e*, veći.
vele, vrlo, mnogo.
veli, *a*, *o*, velik.
velikost, veličanstvo.
veliti, zapovijedati (star.).
veran, vjeran.
veras, *rsa*, stih (tal. verso).
verovati, vjerovati.

tunjica, povraz (mlet. tonja).
turan, *rna*, toranj (njem. Thurm).
tužben, tužan.
tvrdost, nemilost.

utiti, *tijem*, ugojiti se (star.).
utlina, rupa (na odijelu); 2. pad. mož. *utlin*.
utrpiti, obnemoci, ukočiti se (star.).
uvitak, *tka*, vitica.
uviti se, sagnuti se.
uvratiti se, odvratiti se.
uza, uza, zatvor.
uzdan biti, pouzdati se.
uzdati, držati.
uzdvignuti, uzdignuti.
uzgrustiti se (s 3. pad.), pokajati se.
uzmitati, uzmahivati.
uzmog biti, moći.
uzmožan, moguć.
uznak, nauznak.
uznišati, uznositi se.
uzupiti, zavapiti.
uzveliti, zapovjediti.
uzvišati, uzvisiti.
uzvoditi, uznositi se.
uzvrići, } uzvratiti; uz-
uzvrići se, } baciti.
uzvrtati, vrtjeti, mahati.

vesti, *vedem*, voditi.
vetah, *tha*, *tho*, star (star.).
vičan, *čna*, *čno*, ugodan.
vičnji, vječni.
vide, dakako, jamačno, (star.).
vidiv va daleč, dalekovidan.
vikomnji, vječit.
vim ili *viju*, vidim, znam;
vij, vidi, znaj.

virovati (s 4. pad.), vjero-
vati u.
višiti, uzvisivati.
vitica, pletenica (spuštena).
vlažina, vlaga.
vojskovati, vojevati.
voliti, htjeti (star.).

volja; od *volje*, sampo sebi.
voljan, slobodan.
vonja, miris.
vrut, vrata.
vred, } odmah.
vreda, }
vrić(i), vrći.

vrićišće, vrećište.
vrtnica, žena, koja vrti.
vruč, željan.
vrviti se, vrvjeti.
vuhavščina, čarobija, laska.
vuhliiti, } laskati (star.).
vuhlovati, }

Z.

zabiti, *budem*, zaboraviti
(star.).
zacić, {
zacića, { vidi: *cić* i *cića*.
zač, zašto.
zučinjati, pjevati (sastav-
ljati pjesme).
začinjavac, *vca*, pjesnik.
zadu, }
zadaka, } straga.
zaditi, *zadijem*, *zadjesti*,
dirnuti; *zaditi smijan'je*,
nasmijati se.
zadovolje, }
zadovoljno, } dosta.
zahititi (s 4. pad.), doprijeti.
zahropiti, *zahropem*, zahr-
kati.
zahvaliti se, pohvaliti se.
zajati, *zajmem*, (za)uzeti.
zaklop, vrata (star.).
zakrov, pokrov.
zamaknuti, zatvoriti, sa-
kriti (star.).
zaman, }
zamani, } uzalud.
zamanj, }

zametati se, uzbunjivati se.
zamitati, oslobadjati (?).
zanositi (*nogami*), potezati.
zapeliti, zapovjediti (sad:
zabraniti).
zapor, prijevornica (star.).
zasesti, *sedem*, zapremiti.
zaskočiti, preskočiti.
zastava, straža.
zastup, (pomoćna) četa.
zatiriti, }
zatriti, } zatrti.
zatvor, zatvoreno mjesto.
zaujati, zauzeti.
zavesti, odvesti.
zavijati, goniti.
zavit, zavjet.
zaviti, zagnati.
zavodiostvo, zavodjenje.
zbor, društvo, mnoštvo.
zboosti, nabosti.
zbučiti, probuditi; *zbučiti*
se, pobuniti se.
zdravica, čaša za napijanje.
zđiti, sadjesti, staviti.
zđrišiti, odriješiti.
zđružiti, otpratiti.

zđupiti, zgrabiti.
zel'je, trava.
zgar, ozgor.
zgibil, propast.
zgoditi, ugoditi.
zgoru; od *zgoru*, odozgora.
zgovarati se, razgovarati
se.
zgrišati, zatajiti (star.).
zgrišanje, grijeh.
zlaćen, pozlaćen.
zlamen'je, znak.
zlat, *a*, *o*, zlatan.
zled ž., zlo, šteta.
zloćud ž., zloba, lukavstvo.
zloćud, *a*, *o*, zloban, lukav.
zloćuda; zloćud (zlikovac).
znan biti, upoznati.
znoba, zlo, žalost.
zrčati, pohlepno gledati.
zrik, zraka.
zoriti, paziti.
zuka, zveket.
zvoniti, udarati, guditi,
prebirati (prama tal.
suonare).

Ž.

žuja, žedja.
žadani, žedan.
žban, žbanj.
žđribnica, sudjenica (usud).
željud, želud.
žerati, žderati.
žežin, post (lat. *jejunium*).

žgati, žgem, paliti.
žigant, div (tal. *gigante*).
žil'je, korijenje.
žir, hrana (star.).
žitje, život.
živinu, stoka, blago.
život, tijelo.

žrlac, izjelica.
žrtje, žderanje; žrtva (star.).
žuhak, *hka*, *hko*, gorak.
župa, halja; stanovnici,
narod.
žvati, žvatati, jesti i piti
(star.).

Slike u ovoj knjizi.

Slike u slogu (u uvodu):

- Sl. 1. (str. XVIII.): Spljet i okolina prije god. 1571.
- Sl. 2. (str. XIX.): Marulićeva kuća u Spljetu (sa druge strane ulaza u ulici staroga grada).
- Sl. 3. (str. XXI.): Vrata ulaza u Marulićevu kuću u ulici sv. Filipa (sa grbom Marulićevim nad vratima).
- Sl. 4. (str. XXV.): Ruševine pustinja Nečujam na otoku Šolti.
- Sl. 5. (str. XLIII.): Klis i okolina prije god. 1571.
- Sl. 6. (str. LI.): Naslovni list prvoga izdanja Marulićeve »Judite« od god. 1521.

Prvo izdanje Marulićeve »Judite« tiskano je u Mlecima god. 1521., te nosi naslov, kako nam ga slika prikazuje. Knjiga imade u svemu 38 listova u četvrtini, te se završuje na prvoj strani posljednjeg lista ovako: Oudi sfarsuiu Chgnige Marula Splichianina sfarhu Istorie sfete udouice Judite. Stampane ubnecih Põgnom i nastoianiem Petreta Srichichia Splichianina. Na suem bogu Huala. Amen. A ispod toga bilježi se: »In Vinegia per Guilielmo da Fontaneto de Monteferrato ad instantia de maistro Marco libraro al signo del libro. Nel Anno del Signor. M.D.XXI. Adi XIII. Agosto. Linclito Antonio Grimano Principe uiuente.«

Ovo prvo izdanje »Judite« imade osim knjižarskoga grba na naslovnom listu još jedan drvorez, i to na četvrtom listu, na početku prvoga pjevanja »Judite«. Jedini nam poznati primjerak ovog prvoga izdanja »Judite« posjeduje biblioteka Male braće u Dubrovniku, koja ga je »Matici Hrvatskoj« za ovo izdanje na porabu ustupila.

- Sl. 7. (str. LIX.). Naslovni list drugoga izdanja Marulićeve »Judite« od god. 1522.

I ovo drugo izdanje »Judite« tiskano je u Mlecima — godinu dana iza prvoga — god. 1522. sa naslovom, kako ga slika pokazuje. Knjiga imade u svemu 35 listova u četvrtini, te se završuje na drugoj strani posljednjeg lista kao i prvo izdanje, a tiskar se bilježi: »In Vinegia per Bernardino Benalio. Nel anno del Signore. M.CCCCXXII. Adi XXX. Mazo. Linclito Antonio Grimano Principe viunte.«

Ovo drugo izdanje »Judite« urešeno je sa devet u drvu rezanih slika, a imade i lijepa početna slova. Jedini poznati primjerak ovog drugog izdanja »Judite« posjeduje sada sveučilišna biblioteka u Zagrebu, kojoj ga je poklonio Ivan Kukuljević.

Sl. 8. (str. LXVII.): Nadgrobna ploča Marka Marulića (u crkvi franjevaca konventualaca u Spljetu na obali).

*

Umjetnički prilozi Marulićevoj »Juditi«:

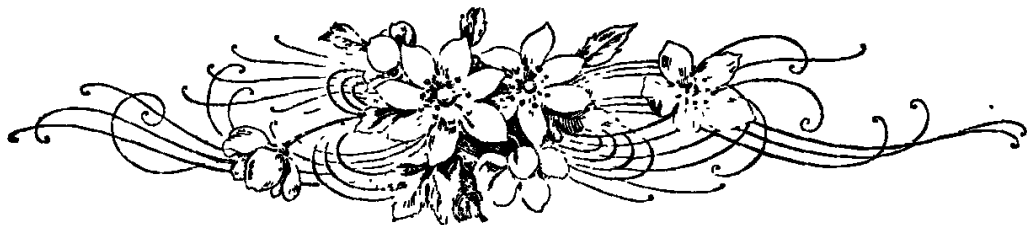
Sl. I. (str. 16.): Iveković: Akior pred Olofernom.

Sl. II. (str. 32.): Iveković: Judita kara Betuljane.

Sl. III. (str. 48.): Iveković: Judita pred Olofernom.

Sl. IV. (str. 64.): Medović: Smrt Oloferna.

Sl. V. (str. 80.): Medović: Slava Bogu-Pobjeditelju!

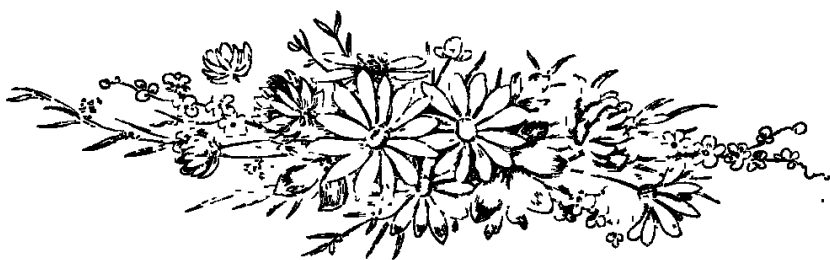

GDJE JE ŠTO.

	Strana
Pripomenak	VII
Kasandrić Petar: Marko Marulić. Život i djela	IX
*	
Marulić Marko: Libar, u kom se uzdrži istorija svete udovice Judit u versih hrvatski složena, kako ona ubi vojvodu Oloferna po sridu vojske njegove i oslobodi puk izraelski od velike pogibili	I
*	
Kušar Marcel: Rječnik nepoznatih i neobičnih riječi i značenja Marulićeve »Judite«	97
*	
Slike u ovoj knjizi	II3

Papir »Dioničke tvornice papira« u Zagrebu.

Slike izradila : Česká grafická společnost »Unie« u Pragu.

Tisak K. Albrechta (Jos. Wittasek) u Zagrebu.